

CHRISTOPHORI CELLARII

BREVIARIVM

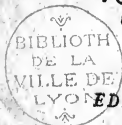
ANTIQVITATVM ROMANARVM

ACCVRANTE

HIERONYMO FREYERO

PAED. REG. GLAVCH. INSP.

EDITIO DECIMA.

HALAE MAGDEBVRGICAE

SVMTIBVS ORPHANOTROPHEI

CIↃ IↃCC LXXVIII.

BENEVOLO LECTORI

S. D.

HIERONYMVS Freyer.

Quinquennium nunc eſt, LECTOR BENEVOLE, quum CHRISTOPHORI CELLARII ANTIQVITATES ROMANAE luci publicæ exponerentur. Vtiliſſimum omnino inſtitutum hoc erat et magnæ exſpectationis apud omnes, qui celeberrimi quondam et in his rebus verſatiſſimi VIRI doctrinam et merita nouerant. Sed neſcio, quo fato aut cuius tandem errore acciderit, vt ſchedæ mutilæ neque ad vſum publicum ſatis diſpoſitæ

prelo subiectæ sint. Rem ita sese habere, nullum potest intelligentibus dubium esse et postumum hoc opusculum cum reliquis accuratissimi VIRI scriptis conferentibus. Nam vt de iis nunc nihil dicam, quæ contra mentem ac manum auctoris perperam excusa sunt, diligentiamque legentium nimis sæpe ac nimis etiam valde turbant: desideratur vna atque altera tractatio rerum maxime necessariarum, quarum notitia ne tirones quidem carere sine damno possunt, modo incipientes relicta nobis antiquiorum temporum monumenta euoluere. Talis est illa præcipue, quæ de SACRIS ROMANORVM exponit, et quam ne verbo quidem attingit libellus impressus: vt facile intelligas, aut intercidisse quasdam ex VIRI clarissimi schedis; aut vix primas lineas esse ductas opusculi, quod solum breuiarii nomen tueri debeat. Neque tamen interea fructu suo apud iuuentutem caruit opera primæ harum commentationum editioni impensa: sed potius saliuam multis docentium æque ac discentium ita mouit, vt crederent, a nullo accommodatius potuisse antiquitatum romanarum compendium quam hoc ingenio scholis dari; si quidem id ipsi exornare

etiam

etiam per fata licuisset, quod tam scite ac feliciter designare cœperat. Sed et hic ferenda fuerunt, quæ mutare non potuimus. Interim vt iactura illa, quam hoc modo fecerunt traditi in nostram disciplinam iuuenes, si non ex toto, quod promittere temerarium foret; tamen ex parte quadam et pro virili restitueretur: libellum integrum cum cura pertractaui; quæ summe necessaria deesse videbantur, cum ex publicis doctoris huius prælectionibus, quibus olim auditor ipse interfueram, tum aliunde suppleui; adserta testimoniis vndique conquisitis comprobaui; ac tandem res omnes eo ordine atque ita digessi ac distribui, vt suo quæque loco et facile adeo possint inueniri. Atque sic nouo quasi habitu sistitur hic scholis nostris scriptum hoc vtilissimum: et ita quidem sistitur, vt, quod ante VIR CLARISSIMVS et nomini CELLARIANO addictissimus, IOANNES GEORGIVS WALCHIVS, in præfatione dissertationum polyhistoris nostri recte dubitauerat, breuiarii alicuius appellationem ac partes sustinere nunc tandem posse videatur. Qui autem insumendus labor fuit: hunc me debuisse non tantum scholasticæ iuuen-

tutis commodo; ſed beati etiam VIRI ac de me, dum viueret, haud vulgariter meriti manibus atque exiſtimationi arbitratus ſum. Bene igitur interpretare, MI LECTOR, qualemcunque hanc operam meam: et, quod DEVS indulgentiſſimus diu velit, bene etiam vale. Halæ Magdeburgicæ in Pædagogio Regio idibus Auguſti anni chriſtiani CIↃ IↃCCXV.

CON-

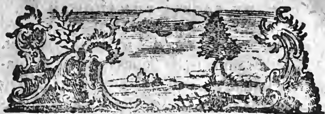
CONSPECTVS GENERALIS BREVIARII ANTIQVITATVM ROMANARVM.

CAPVT I. DE SACRIS ROMANORVM agit, eiusque

CAPVT

ANTI-

ANTIQVITATVM ROMANARVM

CAPVT I

DE

SACRIS ROMANORUM

eiusque

SECTIO I

DE

DIIS.

§. 1.

Omnes gentilium dii, ſaltem plurimi, fama meritorum in cælum fuerunt opinione hominum ſublati. Cic. *tuſc. l.* 1 *c.* 12. *et* 13. Diuidebantur autem a Romanis in *maiorum* ac *minorum gentium* deos: quam diſtinctionem ipſe Cicero a patricio Romanorum ordine ad cælum applicat. Conf. infra *p.* 83. §. 3.

§ 2. MAIORVM GENTIVM dii, qui et magni vocantur, diſtinguebantur in *conſentes* et *ſe-*

lectos: vt August. *dec. d. l.* IV. *c. 23.* exposuit. *Consentes* dicuntur fuisse, quos Iuppiter ad concilium adhibuerit: numeranturque XII; Iuppiter, Iuno, Minerua, Vesta, Ceres, Mars, Vulcanus, Neptunus, Diana, Apollo, Mercurius, Venus. *Selecti* erant VIII: Ianus, Saturnus, Genius, Sol, Orcus, Liber, Tellus, Luna.

§. 3. MINORVM GENTIVM dii erant, quos dixere *indigetes:* fueruntque homines, propter beneficiorum memoriam pro diis culti a posteris, vt Hercules, Deus fidius, Castor, Pollux, Aesculapius, Quirinus seu Romulus, Priapus, Vertumnus; et virtutum ac potentiarum nomina, fortunæ, salutis, honoris, pietatis, libertatis, concordiæ, mentis, pudicitiæ, fidei, victoriæ, iuuentutis, vtpote quibus templa et aras exstruxerunt.

§. 4. In minorum deorum censu erant etiam *dii rustici* et *plebeii:* quorum præcipuus Pan siue Siluanus, aut, si distincti fuerunt, cognati tamen et eiusdem muneris; item Pales, dea pastorum; Flora, Pomona et, qui supra in indigetibus memoratus est, Priapus, porcorum custos; Robigus et Epona; quibus administri iungebantur Fauni, Satyri, Sileni. Quo pertinent etiam nymphæ varii generis; montium, siluarum, agrorum: quæ singulari nomine Dryades, Hamadryades, Naiades aliisque vocabulis appellantur. In plebeiis diis erant etiam

domi-

domestici: Lares, Penates, Forculus, Cardia, ceteri; item Cloacina et alia monstrosa nomina. *Nuptiarum,* præter maiores, Iunonem et Venerem, Hymenæus proprius erat. Fuit etiam Terminus, quem *rusticis diis* vel *regionum* adnumeres.

§. 5. Præterea aliæ classes deorum erant minorum, quibus tamen maior aliquis vel plures ex iis præsidebant. Tales fuere *dii marini* et *aquatiles:* quorum præsides Neptunus, Oceanus, Tethys; quibus suberant tamquam ministri Tritones, aut Triton ac Nereus, ac Nereides nymphæ; dii fluminum ac fontium, vt Tiberinus pater erat; etiam nymphæ lacuum, vt Egeria.

§. 6. Huius quoque generis *dii inferi* sunt: quorum præses Pluto siue Orcus est, qui et Iouis stygii nomen & Ditis patris habet, vxoremque Proserpinam, Cereris filiam. Pertinent huc generatim omnes dii manes: quorum minister erat Charon, portitor; ministræ Furiæ seu Eumenides siue Diræ, quæ nominantur Alecto, Mægera, Tisiphone. Huc Parcæ pertinent, Noctis filiæ, Clotho, Lachesis, Atropos, quia circa funera versantur; licet alii superis eas adnumerent: item inferiorum iudices, Minos, Aeacus, Rhadamanthus.

§. 7. *Dii auerrunci* colebantur, vt malum auerterent, nec nocerent: quales fuere ipse Auerruncus, Fascinus (vnde *præfiscine dixerim)*

rim) Febris, Pallor, Pauor, Robigus et similes.

§. 8. Præter hos etiam fuere *dii peregrini*, ex barbaris gentibus Romam adducti: vt Iis, Serapis siue Osiris, Cybele siue magna mater, Mithra et alii.

§. 9. *Litterarum dii* atque artium erant Apollo, Minerua siue Pallas, et Musæ seu Camenæ cum sedibus suis, fluminibus, fontibus aliisque attributionibus.

§. 10. Atque ita quidem creditum a vulgo paganorum fuit: sapientiores autem ethnici physicam sub fabulis interpretationem quærebant. Nec iis tantum contenti erant, quas in planetarum nominibus etiam nunc expositiones retinemus; aut etiam in aliis astris non errantibus, vt Herculis: sed subtiliori etiam interpretationi intenti fuerunt, vt ad elementa quoque decurrerent; quamuis incerti semper et instabiles, vt solet in falsis rebus et erroribus. Eiusmodi interpretationes pæne multas habet Macrobius: cui adiungi potest antiquissimus Christianorum scriptor, Tertullianus, *aduersus Marcionem* *l.* I. *c.* 13.

SECTIO II.

DE COLLEGIIS SACRIS.

I. DE COLLEGIO PONTIFICVM.

§. I.

Pontifices erant, penes quos cura religionis ac cærimoniarum fuit. Rex Numa instituit, creatis pontificibus patricii generis quatuor; his additi quatuor plebeii, vt octo essent: vnde illi maiores, hi minores pontifices dicti sunt. Liu. *l.* IV. *c. 4. l.* X. *c. 6 et 9. l.* XXII. *c. 37;* et Cic. *de harusp. resp. c. 6.* Sulla auxit numerum ad quindecim vsque: quibus tandem decimum sextum Iulius Cæsar adiecit. Liu. *epit.* LXXXIX: et Dio Cass. *l.* XLII. *p. 209.*

§. 2. Et pontifices et augures dicebantur sacerdotes: erantque ita in collegiis sacris, vt et senatores simul possent esse; summisque honoribus consulatus, præturæ ac similibus præfecti.

§. 3. Pontificum collegio et omnibus aliis collegiis sacris summa auctoritate præerat pontifex maximus. Liu. *l.* I. *c. 20.* Et quamquam in priuatis tantum, non in magistratibus censebatur; quod Cicero *catil. 1. c. 1.* docet: tanta tamen auctoritas tantumque momentum in pontificatu maximo erat positum, vt impe-

ratores Augusti inde ab ipso Octauiano Augusto semper hoc munus vna cum titulo sibi reseruauerint; nec postea alius apud Romanos usque in Christianorum tempora pontifex maximus factus sit, qui non idem esset Imperator, Cæsar et Augustus. Zos. *l.* IV. *c. 36. n.* 4. *sqq.*

II. DE AVGVRIBVS.

§. 1. Augures dignitate non impares erant pontificibus, adeoque auguratus munus clarissimum. Differentiam inter pontificatum et auguratum Cicero *de harusp. resp. c. 9.* et *de nat. deorum l.* I. *c.* 44. in eo collocat, quod statæ solennesque cærimoniæ pontificatu contineantur: rerum bene gerendarum auctoritates augurio. Ergo munus eorum erat auspicia et auguria, hoc est, initia omnium rerum solennium et publicarum procurare: præsertim in comitiis atque aliis rebus magnis agendis. De cælo igitur diligentissime seruabant augures: et, si quid sinistrum obseruassent, obnuntiabant; atque ita, quod in eorum potestate erat, comitia dirimebant. Vid. Cic. *phil.* II. *c. 33:* et *pro domo c. 15.*

§. 2. Auguratus sacerdotium persæpe a summis viris et consularibus ambiebatur: vnde dignitas eius clarescit. Sic Cicero, Appius Pulcher et Plinius iunior augures fuerunt omnes: iidemque consulares. Cic. *l.* III. *ep. 10. n. 29.* Plin. *l.* IV. *ep. 8. n. 1 et 4.*

§. 3.

§. 3. Initio quatuor tantum erant, a Numa Pompilio constituti. Liv. *l.* IV. *c.* 4: et *l.* x. *c.* 6. Postea additi sunt quinque plebeii. Liu. *l.* x. *c.* 6. *et* 9. Sulla auxit, vt essent quindecim: quibus vnum denuo super addidit Iulius Cæsar. Liu. *epit.* LXXXIX: et Dio Cass. *l.* XLII. *p.* 209.

III. DE DECEMVIRIS ET QVINDECIMVIRIS SACRORVM.

§. 1. Horum munus erat, libros sibyllinos adire & interpretari iussu senatus: deinde etiam alia sacra procurare. Liu. *l.* x. *c.* 8. Sibyllinorum librorum historiam ad Cic. *catil.* III. *c.* 4. exposuimus: vbi Cicero fata sibyllina vocat, quæ consulebantur ab Romanis, quoties in magno quodam periculo consilia explicari non poterant. A Tarquinii Superbi ætate custodiebantur huiusmodi libri in capitolio vsque ad bellum marsicum, quo vna cum incenso capitolio ipsi quoque conflagrarunt. Qui vero postea libri sibyllini erant, collecti fuerant hinc inde in Italia et prouinciis ex variis fragmentis vaticiniorum, quæ Sibyllarum nomen præferebant. Tac. *annal.*, *l.* VI. *c.* 12. et Sueton. *in Aug.* *c.* 31.

§. 2. Ipse Tarquinius primum duumuiros, ἄνδρας ἐπιφανεῖς δύο, constituit ad libros illos custodiendos. Dionys. Halic. *l.* IV. *p.* 259. Postea decem viris id negotium commiserunt: et tandem quindecim. Liu. *l.* VII. *c.* 27. *l.* XXII. *c.* 9. *l.* XXXVI *c.* 37. Tac. *annal.* *l.* VI. *c.* 42. et *l.* XI. *c.* 11. Quum adhuc decemuiri essent: erant quinque

patricii, quinque plebeii; quod Liu. *l.* vi. *c.* 42. obseruauit.

§. 3. Christiani scriptores saepe etiam prouocant ad sibyllina oracula, vt christianam inde firmitatem aduersus paganos comprobent: vti videmus apud Lact. *l.* I. *c.* 6. *l.* II. *c.* 11 & 12. *l.* IV. *c.* 6. Verum credibile haud est, illos versus esse veterum Sibyllarum: quum saepe multo clarius de Deo et Christo loquantur, quam vel ipsi prophetae veteris testamenti. Probabilius ergo est, a pio homine, sed christiano, in recenti ecclesia compositos illos versiculos esse, aut, si veteres Sibyllarum versus, interpolatos; vt eo facilius paganis hominibus, qui maximi haec oracula faciebant, persuaderent: id quod inter innumeras schedas, hinc inde in diuersis regionibus atque prouinciis dispersas, non facile obseruari et dignosci potuit.

IV. DE FLAMINIBVS.

§. 1. Flamines dicuntur quasi filamines a filis, quae in ornatu ipsorum ex galero dependebant: vt Festus Pompeius interpretatur.

§. 2. Flamines igitur sacerdotes erant et maioris quidem dignitatis. Numa Pompilius tres creauit: flaminem dialem, qui omnium maximus erat, vt Ioui sacra faceret; et duos alios, Marti vnum, alterum Quirino. Vide Liu. *l.* I. *c.* 20. *Flamen dialis* Iouis adsiduus sacerdos erat: nec poterat ab vrbe abnoctare, vt Liuius

l. v.

l. v. *c.* 52. tradit; neque exercitum videre, quod Gellius addit *l.* x. *c.* 15.

§. 3. Postea supra tres illos ab Numa constitutos creati fuerunt et alii flamines, sed minores: qualis fuit *flamen carmentalis* apud Cic. *de cl. orat. c.* 14; et plures in prouinciis, vt passim in inscriptionibus apparet. Maxime autem diuorum seu Cæsarum in deorum numerum relatorum flamines constituebantur; qui a diuis suis, quos colebant, cognomen quoque adepti sunt: vt flamines augustales, flauiales, traianales; etiam alio casu flamen Claudii, flamen Adriani, passim in inscriptionibus.

V. DE SEPTEMVIRIS EPVLONVM.

§. 1. Non antiquissimum hoc collegium fuit: sed, postquam multiplicarentur sacrificia et cærimoniæ, post Hannibalis bellum demum triumuiri epulones facti adiunctique pontificibus sunt, vt epulas sacrificiorum curarent. Liu. *l.* XXXIII. *c.* 42. Cic. *de orat. l.* III. *c.* 19.

§. 2. Postea auctus est numerus et septemuiri facti, haud dubie a Sulla: qui numerus etiam Ciceronis tempore et belli ciuilis erat. Lucan, *l.* I. *v.* 602. Cæsar quidem, vt apud Dionem *l.* XLIII. *p.* 240. est, dicitur tres septemuiros addidisse: verum non videtur id probatum aut in vsum introductum fuisse; quum in inscriptione antiqua Augusto Cæsari diui filio dicata apud Gruterum *p.* 227. legatur COLLEG. VIIVIR. EPVLON.

VI. DE SALIIS.

§. 1. Salios, Martis ſacerdotes, Numa inſtituit duodecim: iisque tunicæ pictæ inſigne dedit, et ſuper tunicam æneum pectori tegumen cæleſtiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre; ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis ſolennique ſaltatu iuſſit. Liu. *l.* I. *c. 20.* Rex Tullus Hoſtilius alios duodecim addidit: vt eſt apud Dion. Hal. *l.* II. *p. 129. 130;* et *l.* III. *p. 173.*

§. 2. A ſaltatu illo Salii dicti ſunt. Conf. Hor. *l.* I. *od. 36. v. 12. l.* IV. *od. 1. v. 12.* Virg. *Aen. l.* VIII. *v. 285.* Peractis autem ſacris et ſaltatione opiparis epulis excipiebantur: vnde prouerbium, *ſaliares epulæ.* Vid. Suet. in Claudio *c.* XXXIII. et Hor. *l.* I. *od. 37. v. 2.*

VII. DE LVPERCIS.

§. 1. Luperci erant Panis ſacerdotes ex antiqua Arcadum inſtitutione: vnde ritus per Euandrum in Italiam translatus. Nudi autem iuuenes lyceum Pana venerantes per luxum atque laſciuiam currebant. Liu. *l.* I. *c. 5.*

§. 2. Ineptum igitur et ſpurcum ſacrum fuit: nihilo minus magni factum ab Romanis, vt ſummi viri etiam hoc ſacerdotium ambirent; quemadmodum M. Antonium conſulem Cicero *phil.* II. *c. 34.* refert inter lupercos lupercalibus ludis et ipſum lupercum cucurriſſe. Conf. Dio Caſſ. *l. 45. p. 287.*

§. 3.

§. 3. Locus in vrbe Roma turpissimis his sacris dicatus *lupercal* dicebatur. Virg. *Aen.* *l.* VIII. *v. 343.*

VIII. DE ARVALIBVS FRATRIBVS.

§. 1. Romuli institutum erat, sumtum ex numero filiorum nutricis Accae Larentiae. Haec enim ex duodecim filiis maribus vnum morte amiserat: in cuius locum Romulus illi sese filium dedit, seque et ceteros eius filios fratres aruales appellauit. Ex eo tempore collegium mansit fratrum arualium: cuius sacerdotii insigne est spicea corona et albae infulae. Gell. *l.* VI. *c.* 7: et Plin. *l.* XVIII. *c.* 2.

§. 2. Dicti autem fratres aruales sunt: quia sacra publica faciebant propterea, vt fruges arua ferrent. Varro *de l. l. l.* IV. *c.* 15. Ipsae hostiae vocabantur ambaruales: vt Festus docet. Ex inscriptionibus autem constat, nobilissimos viros in hoc collegio fuisse.

IX. DE FETIALIBVS.

Fetiales a fide dictos Varro existimat: nam fidei publicae inter populos praeerant. Per hos enim fiebat, vt iustum conciperetur bellum et vt foedere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant etiam ante, quam conciperetur, qui res repeterent. Non enim putabant Romani veteres, iustum bellum esse, quod per fetialem non prius hostibus indictum fuisset. Quibus autem verbis in repetendo aut indicendo vsus fue-

fuerit fetialis, descripsit Gellius *l.* XVI. *c.* 4: et Liuius *l.* I. *c.* 24 *et* 32.

X. DE REGE SACRIFICVLO.

Sacrificia quædam regum romanorum fuerant propria, quæ ab alio quam rege non poterant celebrari. Regibus igitur exactis ne illa sacra cessarent, constitutus est quidam rex sacrorum: qui magna quidem dignitate erat, omni autem alio magistratu debebat abstinere. Pontifici autem hoc sacerdotium subiecere: ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tum prima erat cura, officeret. Liu. *l.* II. *c.* 2. Vocatur etiam rex sacrificus apud Liu. *l.* XL. *c.* 42: et rex sacrorum apud Cic. *pro domo c.* 14, et *de haruſp. reſp. c.* 6.

XI. DE VIRGINIBVS VESTALIBVS.

§. 1. Virgines vestales erant sacerdotes Vestæ, per quam tellurem intelligebant. Antiqua religio et ante Romam conditam Albanis vsitata, quod ex Liu. *l.* I. *c.* 4. et Eutrop. *l.* I. *c.* I. *n.* I. constat: reges autem Romani in certiorem formam atque locum eam redegerunt. Numa instituit quatuor hujusmodi virgines, et templum dedicauit; Tarquinius Priscus (secundum Plutarchum rex Seruius) duas addidit: qui numerus postea constanter sic seruatus fuit, vt non plures quam sex essent sacræ huius ordinis virgines. Dion. Hal. *l.* I. *p.* 62. *l.* II. *p.* 114. 125. *seq.*

§. 2.

§. 2. Eligebantur a pontifice maximo, quod singulari verbo *capere* dicebant. Non autem maior, quam decem annorum: nec minor, quam sex annorum, capiebatur. Gell. *l.* I. *c.* 12. Triginta annis deæ seruire debebant: decem, vt discentes; decem, vt colentes; decem, vt docentes. Tunc peractis triginta annis in sacerdotio abire a sacris licebat, etiam nubere. Dion. Hal. *d. l.*

§. 3. Lex illis perpetuæ virginitatis imposita erat sub defossionis pœna Liu. *l.* VIII. *c.* 15. *l.* XXII. *c.* 57. Plin. *l.* IV. *ep.* 11. *n.* 7. Munus autem earum, ignem in foro Vestæ perpetuum conseruare, ne exspiraret: vnde extinctionis culpa flagris luebatur. Liu. *l.* XXVIII. *c.* 11.

§. 4. Simulacrum in templo nullum fuit præter palladium, Troia, vt credebatur, allatum, quod Herodianus *l.* I. *c.* 14. *n.* 7. dixit; vel cælo delapsum, vt Cicero *phil.* XI. *c.* 10: quod tantæ sanctitatis apud ipsos fuit, vt nec vlli adspicere illud licuerit præter vestales. Herodian. *l.* V. *c.* 6. *n.* 6.

§. 5. Iura, priuilegia et honores vestalium erant eximii; nec earum aliqua in publicum prodibat, nisi lictore præeunte et populum submouente: quemadmodum ipsæ etiam ortu et sanguine erant nobilissimæ, clarissimorum parentum filiæ. Quæ senior inter illas erat, vocabatur maxima vestalis: vti est apud Suet. *Domit.* *c.* 8. et Plin. *l.* IV. *ep.* 12. *n.* 6.

§. 6.

§. 6. Durauit hic Vestæ cultus vsque ad christianos imperatores: et Theodosius demum omnem abrogauit, vt testis est Zosimus *l.* v. *c.* 38. *n.* 4. *et* 6.

SECTIO III.

DE
DIEBVS FESTIS SIVE FERIIS.

Festi dies Romanis non vnius erant generis: sed quidam generales, et quouis tempore poterant institui variisque numinibus dedicari, prout res et status reipublicæ exigebat, vt lectisternium, nouemdiale sacrum, supplicationes, ludi placando numini facti et similes; alii stati et ad certum tempus, mensem vel diem alligati certisque dedicati numinibus, ex quorum numero sunt Faunalia, Lupercalia, Terminalia, Cerealia, Liberalia, Quinquatrus, Lauatio matris deum, Parilia, Floralia, Bonæ deæ sacrum, Consualia, Vulcanalia, Saturnalia, Calendæ, Feriæ latinæ, Ver sacrum, Ludi sæculares.

I. DE LECTISTERNIO.

Tanta superstitio erat paganorum, vt crederent placari deos epulis et lectisterniis posse, quibus ipsi dii quasi ad conuiuium inuitarentur. Originem describit Liuius *l.* v. *c.* 13: cui adde *l.* VII. *c.* 2. *l.* XXI. *c.* 62. *l.* XXII. *c.* 1; et Tac. *annal. l.* XV. *c.* 44. *n.* 2.

II. DE NOVEMDIALI SACRO.

A numero dierum hæ feriæ nominatæ sunt: quæ

quæ tum potiſſimum edicebantur, quum lapidibus pluiſſe nunciatum eſſet. Vide Liu. *l.* I. *c.* 31. *l.* XXI. *c.* 62. *l.* XXV. *c.* 7. *l.* XXIX. *c.* 14.

III. DE SVPPLICATIONIBVS.

§. 1. Duplicis generis erant ſupplicationes: *triſtes* pro auertendis malis prodigiis, quas nos Bußtage appellamus; et *lætæ*, quibus pro victoria aut republica conſeruata gratiæ diis per vnum aut plures dies agebantur, et, ſi ſolenniores eſſent, ad omnia puluinaria, hoc eſt, in omnibus templis, quorum pars erant puluinaria, deorum ſimulacra imponebantur, apud nos Danckfeſte.

§. 2. De priori genere Liuius legatur *l.* X. *c.* 23. *l.* XXV. *c.* 7. *et l.* XLI. *c.* 9. Lætarum autem, quæ victoris nomine decernebantur, exempla frequentiora ſunt. Vide eumdem Liuium *l.* V. *c.* 23. *l.* VIII. *c.* 33. Cic. *catil.* III. *c.* 6. Cœlium *ad Ciceronem l.* VIII. *ep.* 11. & Catonem *ad eumdem l.* XV. *ep.* 5. *n.* 3. 4: et de maximo dierum numero pro ſæculi luxurie Cæſarem *de b. g.* *l.* II. *c.* 35. *n.* 4. vbi per XV dies; et *l.* IV. *c.* 38. *n.* 4. vbi ad XX dies ſupplicatio decreta legitur.

IV. DE LVDIS PLACANDO NVMINI FACTIS.

Colendum eſſe deum et inſtanti periculo placandum, cognouerunt ethnici: modum autem diuini cultus adeo ignorauerunt, vt ludis ſcenicis aliisque ſimilibus ludicris placari deum et ad mitiorem de hominibus ſententiam per-

perduci posse crediderint. Censorin. *c. 12.* Eius absurdæ rei exempla habemus apud Liv. *l.* VII. *c. 2:* et Cic. *catil.* III. *c. 8.* Quæ hoc loco tantum allegasse sufficiat: quum de ipsis ludis et variis eorumdem generibus infra pluribus expositiuri simus. Nunc a generalibus feriis ad speciales progrediendum est: et agendum

V. DE FAVNALIBVS.

§. 1. Inter rustica festa referenda hæc sunt, idibus Februarii quotannis celebranda. Ouidius *fast. l.* II. *v. 139. seq:*

Idibus agrestis fumant altaria Fauni
Hic, vbi discretas insula rumpit aquas:

id est, in insula tiberina seu sacra, vbi sacellum et ara Fauni fuit.

§. 2. Alia Fauni solennitas erat mense decembris, de qua Horatius *l.* III. *od. 18. v. 20. seq:*

Quum tibi nonæ redeunt decembres,
Festus in pratis vocat otioso
Cum boue pagus.

VI. DE LVPERCALIBVS.

Lupercalia Pani sacra erant XV Cal. Martii. Ritum eorum supra iam descripsimus in lupercis, Panis sacerdotibus, *sect.* II. *n. 7. p. 10.* Lege præter Iuium ibi citatum etiam Plutarchum in *Romulo p. 31:* et Ouid. *fast. l.* II. *v. 267.*

VII. DE TERMINALIBVS.

Terminum etiam pro deo colebant Romani: in

in cuius tutela essent termini agrorum, vt Festus Pompeius ait. Vide supra *p. 3. §. 4.* Hinc terminalia instituit Numa Pompilius, quae VIII cal. Martii et magna quidem rusticorum solennitate celebrabantur. Dion. Halic. *l.* II. *p. 133.* et Ouid. *fast. l.* II. *v. 655.*

VIII. DE LIBERALIBVS.

Meminit horum Cicero *l.* XII. *ep. 52. n. 1.* Erat autem Libero, id est, Baccho sacer dies XVI cal. apriles: quemadmodum et Ouid. *fast. l.* III. *v. 273.* constat.

IX. DE QVINQVATRIBVS.

§. 1. Quinquatrus secundum Varronem duplices erant: *maiores*, XVI cal. apriles; et *minores*, idibus Iunii. De *maioribus* sic scribit Ouidius *fast. l.* III. *v. 809:*

Vna dies media est, et fiunt sacra Mineruae,
Nominaque a iunctis quinque diebus habent.

Pluribus enim diebus agebantur: quod etiam Augustus testatur epistola ad Tiberium apud Sueton. *c. 71.* Mineruae autem sacrae erant: eamque ob caussam scholis etiam ferias adferebant; et magistris donaria, quae *minerualia* vocabantur. Hor. *l.* II. *ep. 2. v. 197.* Ouid. *fast. l.* III. *v. 829.* et Tertull. *de idol. c. 10.*

§. 2. Haec de maioribus: *minorum* vel minusculorum, quae in idus iunias incidebant, explicationem habet Ouidius *fast. l.* VI. *v. 651. sq.* Adde Varronem *d. l. l. l.* V, et Festum.

X. DE LAVATIONE MATRIS DEVM.

Mater magna seu deorum credebatur Saturni coniux, Iouis mater, fuisse: cuius antiquum simulacrum Romani oraculo, vt ferunt, moniti Pessinunte, Phrygiæ vrbe, aduexerunt summaque coluerunt religione. Id simulacrum quotannis in amniculo Almone lauandum erat VI cal. Aprilis, qui dies etiam in festis habebatur. Ouid. *fast. l.* IV. *v. 337*. Sil. Ital. *l.* VIII. *v. 364*. Lucan. *l.* I. *v. 600*.

XI. DE CEREALIBVS.

Cerealia Cereris sacra sunt, a solis feminis parata V idus Aprilis. De his Cicero *pro Balbo c.* 24. legatur: qui adsumta de Græcia esse docet, et per græcas semper curata sacerdotes, et græca omnia nominata. Lugentibus non licebat interesse his sacris. Liu. *l.* XXII. *c. 56*.

XII. DE PARILIBVS.

Parilia XI cal. Maii, qui natalis credebatur vrbis Romæ esse, celebrabantur: a pariendo dicta, quod illo tempore omnia noua terra proferat atque pariat. Cicero festi huius diei sæpe meminit: *ad Att. l.* II. *ep. 8. l.* IV. *ep. 9. de diuin. l.* II. *c. 47*; et Plin. *l.* XVIII. *c. 26*. Quidam scribunt *Palilia*: quasi Pales, pastorum dea, nomen dederit. Ouid. *l.* IV. *v. 721*.

XIII. DE FLORALIBVS.

Floralium origo pudenda est et fabulæ velamine

mine deinde tecta, quam eleganter descripsit Lactantius *l.* I *c. 20. n. 6. 7.* Deam autem finxerunt esse, quæ floribus præsit: vnde ludi eius primum IV cal. Maii celebrati ac deinde in ipsum Maium translati sunt. Ouid. *fast. l.* v. *v. 195.*

XIV. DE BONAE DEAE SACRO.

Bonæ deæ sacrum calendis Maii fiebat, ob dedicatum eodem die in Auentino monte templum. Ouid. *fast. l.* v. *v. 155.* Antiquissima hæc regina fuit, Fauna etiam et Fatua appellata: quam matronæ & vestales virgines in pontificis, consulis vel prætoris domo ita colebant, vt nefas et summum piaculum esset, vllum masculum hominem per eos dies intra ædes illas versari. Vid. Plutarch. *in Cæsare p. 711*, et *Cicerone p. 870.* Cic. *pro Mil. c. 5.* et *de harusp. resp. c. 17.*

XV. DE CONSVALIBVS.

Consualia quasi Neptunalia sunt, Neptuno equestri sacrata XII cal. Septembres. Originem docet Liuius *l.* I. *c. 9.* Plura autem de iis habet Varro *de l. l. l.* v: et Dionysius Hal. *l.* I. *p. 26*, et *l.* II. *p. 100.* Quibus adde, quæ nos ad Eutropii *l.* I. *c. 1.* notauimus.

XVI. DE VVLCANALIBVS.

Vulcani sacra erant, x cal. septembres in vetusto calendario romano notanda. Nocturn ignis in iis vsus erat, et antelucanam hoc tem-

pore lucubrationem inchoabant: quamquam auſpicandi tantum cauſſa plerique, vtpote omittentes eam poſtea ad finem fere autumni. Quo Plinius reſpicit *l.* III. *ep.* 5. *n.* 8.

XVII. DE SATVRNALIBVS.

§. 1. Saturni feſtum erat, in memoriam ſæculi aurei, quod Saturno in Italia regnante fuiſſe credebatur, quotannis menſe decembri inſtitutum. Liu. *l.* XXII. *c.* 1. Eo feſto ſeruis domini præbebant epulum, iisque miniſtrabant ipſi: et licentius pro lubitu agere ſeruis erat permiſſum. Plin. *l.* II. *ep.* 17. *n.* 24. Munera etiam mittebantur inter ingenuos his diebus: et ſcholæ ceſſabant. Plin. *l.* IV. *ep.* 9. *n.* 7. *l.* VIII. *ep.* 7: et Mart. *l.* V. *epigr. vltimo.*

§. 2. Primum vno die celebrabantur Saturnalia, deinde duobus, tribus: tandem ſeptem diebus, in quibus tamen quinque tantum feſti erant. Macrob. *ſaturn. l.* 1. *c.* 10.

XVIII. DE CALENDIS.

Omnes calendæ erant Iunoni ſacratæ. Ouid. *faſt. l.* 1. *v.* 55. Martiæ autem calendæ ſpeciatim Marti quoque ſacrabantur, quia iis credebatur prœlium inter Romanos et Sabinos intra vrbem factum Sabinarum interuentu diremtum eſſe. Munera feminæ mittebant; etiam ſeruis præbebant epulum, vt viri ſaturnalibus: quod ex Solini *c.* 1. conſtat, etiam ex Tibulli *l.* III. *eleg.* 1. *v.* 1. *ſeq.* et Mart. *l.* X. *ep.* 24. *v.* 3.

XIX.

XIX. DE FERIIS LATINIS.

§. 1. Antiquum ſacrum erat, ab Albanis ad Romanos transmiſſum: quod quotannis in monte albano ab XLVII populis Latii Ioui latiari ſiue latiali celebrabatur. Taurus autem Ioui communi populorum nomine immolabatur: et quisque populus ſingulare aliquid adferebat ad epulas, quæ in illis feriis et in monte illo inſtituebantur.

§. 2. Primum vnus dies erat; deinde additus alter, tertius, itidemque quartus: quod ex Dionyſii Halicarnaſſenſis *l.* IV. *p. 250.* vbi ritum ipſum; et *l.* IV. *p. 415.* vbi amplificationem deſcripſit, conſtat.

§. 3. Non habebant ſtatum diem, ſed poterant alio atque alio menſe celebrari. Liu. *l.* XLIV. *c. 19*: et *l.* XLI. *c. 16.* Adde his teſtimoniis eumdem Liuium *l.* XLII. *c. 10*: et nota ex Dionis Caſſii *l.* XLVI. *p. 333.* non potuiſſe conſules auſpicato ex vrbe ad bellum et in prouinciam abire, niſi prius feriis latinis rite celebratis; vtpote qui non minus, quam reliqui magiſtratus omnes, intereſſe illis ſacris debebant.

§. 4. An etiam latiari Ioui ibidem ſanguine humano litatum fuerit, quod videntur chriſtiani ſcriptores paganis obieciſſe: disputamus in notis ad Lact. *l.* I. *c. 21. n. 3*: et Minuc. *c. 30. n. 4.*

XX. DE VERE SACRO.

§. 1. Feſtis diebus poſſumus adiicere ver ſacrum: quo quidem victimæ ſignificabantur,

quæ tamen a tempore nomen suum habebant. Magnis enim in periculis vouebant Romani, quæcumque proximo vere nata essent animalia, se immolaturos. Videatur præter Festum Pompeium Liu. *l.* XXII. *c.* 9. *l.* XXXIII. *c.* 3. *l.* XXXIV. *c.* 44.

§. 2. An etiam homines intra hos menses nati ad ver sacrum pertinuerint, disquiri potest. Liuius videtur negare, pecus nominans ex pontificum decreto, non homines. Pompeius autem Festus in voce *Mamertini* exemplo et oraculi auctoritate adfirmat, non quidem immolatos fuisse, sed patria iussos decedere, quum adoleuissent. Verum semper aut sæpius id factum esse, probabile haud est.

XXI. DE LVDIS SAECVLARIBVS.

§. 1. Festi dies erant, quouis reuoluto sæculo celebrati. Non autem certum, centissimo quouis anno actos esse hos ludos: quia de numero annorum sæculi disceptatur, et vulgo centum anni conficiunt sæculum, alii centum quinque, multi centum decem ad hos ludos requisiuerunt; de quo ex Censorino disputamus *in orat.* v, programmatis nostris subiecta.

§. 2. Originem descripsit Zosimus *l.* II. *ineunte:* ritus et cærimonias *c.* 5, vbi in primis præparatio lustrationis est descripta. Addi potest Horatii *carmen sæculare:* et Suetonius *in Augusto c.* 31, *in Claudio c.* 21, *et in Domitiano c.* 4.

SECTIO

SECTIO IV
DE
RITIBVS AC CAERIMONIIS SACRIS.

I. DE ALBIS ET NIGRIS VICTIMIS.

Albæ victimæ diis superis, nigræ inferis mactabantur. Sil. *l.* IV. *v. 548.* *l.* VIII. *v. 451.* Zos. *l.* II. *c. 3. n. 5. 6.* Præter victimas etiam alia Iudæorum more adhibebantur: tus maxime, sal, vinum et similia. Hor. *l.* I. *od. 36. v. 1. l.* IV. *od. 2. v. 51.* Plin. *l.* X. *ep. 97. n. 5.* Prud. *perist. hymn.* III. *v. 122.* Hinc prouerbium in præfatione Plinii: *mola salsa litant, qui tura non habent.*

II. DE LITATIONE.

Litare non idem est, quod sacrificare: sed feliciter et cum signo boni euentus victimam peragere. Vid. Liu. *l.* XVII. *c. 23:* et *l.* XLI. *c. 15.*

III. DE CORONIS IN SACRIFICIIS.

Et sacrificantes et victimæ coronabantur. Plin. *l.* XVI. *c. 4.* Prud. *in Romano v. 1021.* Val. Max. *l.* V. *c. 10. ext. n. 1. 2.* Hinc intelligis Act. XIV. *v. 13.* *ταύρους καὶ στέμματα.*

IV. DE VITTATIS SACRIFICANTIBVS ET VICTIMIS.

Vitta ex lana vel lino erat, qua crines constringebantur sacrificantium et quæ ipsis quo-

que victimis imponebatur. Exempla occurrunt apud Virg. *Aen. l.* v. *v. 366.* Ouid. *metam. l.* xv. *v. 131.* Prud. *in Laurentio v. 525.* Arboribus quoque sacris et statuis deorum vittae dabantur. Prud. *aduersus Symm. l.* II. *v. 1009: in Romano v. 302.*

V. DE ARA CAESPITICIA.

Ara gentilium plerumque caespiticia struebatur. Vid. Sil. Ital. *l.* IV. *v. 703. l.* XVI. *v. 262:* et Hor. *l.* I. *od. 19. v. 13.*

VI. DE VICTIMA FVGIENTE.

Triste omen habebatur, quum victima ad aram adducta profugeret. Tac. *hist. l.* III. *c. 56. n. 2.* Sil. *l.* v. *v. 63,* et *l.* XVI. *v. 264.*

VII. DE RITV VERRENDI FANA CRINIBVS.

In magnis periculis matronae romanae passis crinibus prostratae humi supplicabant diis suis: et quum inter precandum mouerentur, crinibus quasi templa verrebant. Vnde formula illa frequentius occurrit. Lege Liu. *l.* III. *c.* 7. *l.* XXVI. *c. 9:* et Sil. *l.* VI. *v. 560.*

VIII. DE INFERIARVM RITIBVS.

§ 1. Inferiae erant sacrificia, in funere diis manibus oblata, aut annua etiam memoria a cognatis repetita. Peragebantur non solum atris victimis: sed praecipue lacte, melle, oleo et similibus. In caede vindicanda etiam noxii ad aram cae-

cædebantur. Deducunt nomen ab inferis: Festus autem ab inferendo, quia formulæ consuetæ erant *ferre inferias* et *inferre*.

§. 2. Exempla vide apud Virg. *Aen. l.* III. *v. 66. l.* IX. *v. 215. l.* X. *v. 519. et l.* XI. *v. 82.* Omnium autem clarissime hic ritus cognoscitur ex columna seu cenotaphio Lucii Cæsaris, quod Pisis in Italia visitur, cui inscriptum est: *inferiæ mittantur, bosque et ouis atri infulis cærulis infulati diis manibus eius mactentur: eæque hostiæ eo loco adolcantur, superque eas singulæ vrnæ lactis, mellis, olei fundantur.*

CAPVT II
DE
MAGISTRATIBVS ROMANORVM
eiusque

SECTIO I
DE
MAGISTRATIBVS ANTIQVIS.

I. DE REGIBVS.

§. I.

Romanum imperium initio penes reges fuit: qui mirabili ordine ac successione, nec sine prouidentia ita se secuti

 sunt,

ſunt, vt ex minima republica fieret omnium maxima et potentiſſima. *Romulus* enim heroico ingenio fundamenta iecit vrbe ad Tiberim condita. *Numa* religionem in populum ſemibarbarum induxit: conſtituendæ reipublicæ in primis neceſſariam, vt fides et integritas ſeruetur, quod vinculum eſt generis humani. Tertius rex, *Tullus Hoſtilius*, arma tractare iuuentutem docuit: vt contra iniurias reſpublica noua defenderetur. Quartus rex, *Ancus Martius*, rempublicam ampliauit; coloniam deduxit: vt mare liberum haberet, proſpexit: et, vt tuta eſſet etiam altera Tiberis ripa, Ianiculum trans Tiberim muniuit et ponte vrbi iunxit. Quintus, *Tarquinius priſcus*, græcus genere, maieſtati corroborandæ ſplendorem addidit et ornatum, ſine quo contemtui ſunt imperantes. Sextus, *Seruius Tullius*, cenſum egit: id eſt, numerum ciuium iniit, vt ſciret, quot arma tractare poſſent; et in mores ſingulorum, etiam opes inquiſiuit, vt tributa pro opum conditione imponerentur. Septimus rex, *Tarquinius Superbus*, id eſt, tyrannus, ſuis et ſuorum iniuriis fecit, vt Romani exactis regibus in libertatem ſeſe vindicarent et pro regia conſtituerent rempublicam liberam poſt CCXLIII. annum v. c. Vid. Liv. *l.* 1. *c.* 7. *ſeq.* et Eutrop. *l.* 1. *c.* 1. *ſeq.*

§. 2. De poteſtate regum quæritur, fueritne abſoluta nec ne? Pompeius quidem *l.* 11. *ff.* 14. *ff. de origine iuris* dicit, reges omnem poteſtatem habuiſſe. Sed nec hoc putamus abſolute

in-

interpretandum esse: quia Romulus præsentiens Italos, vti alios Europæos, seruitutem ferre non posse, centum sibi senatores adlegit, quorum consilio rempublicam administraret, qui non numquam acriter cum eo decertarunt. Liu. *l.* 1. *c.* 8: et Eutrop. *l.* 1. *c.* 1. *n.* 3. Deinde, quod ex fragmento Ciceronis *apud Senecam ep.* 108. constat, prouocatio ad populum etiam a regibus fuit. Exemplum clarum habet Liuius *l.* 1. *c.* 26.

II. DE CONSVLIBVS.

§. 1 Exactis regibus propter iniurias et tyrannidem consulare imperium institutum est, sub quo Roma felicissima facta ad Cæsarum vsque tempora floruit. Pro vno rege duo consules creati sunt; vt, si vnus malus esse voluisset, alter eum, habens parem potestatem, coerceret. Et placuit, ne imperium longius, quam vnum annum haberent: ne per diuturnitatem imperii insolentiores fierent. Vid. Eutrop. *l.* 1. *c.* 8.

§. 2. Ornamenta consulum erant prætexta toga seu purpura, sella curulis et XII lictores cum fascibus virgarum, quibus securis inserta erat; quamquam valeria lege statim post securis fascibus fuit ademta, ad terrorem mitigandum; extra vrbem autem, vt in bellis et prouinciis, seruata. Plutarch. *in Publicola p.* 102.

§. 3. Consules erant vel ordinarii vel suffecti. *Ordinarii* dicebantur, qui cal. ian. consulatum inibant et a quibus in fastis annus denominabatur. Horum si quis esset mortuus ante finitum

tum consulatum vel alia de caussa magistratu decederet: alius in locum *sufficiebatur*. Hoc raro olim contingebat: sub Caesaribus autem frequentissime. Exempla vide apud Lamprid. *in Alex. Seuero c. 43.* Sueton. *in Galba c. 6. Caes. c. 80. Aug. c. 26.* et Cic. *l.* VII. *ep. 30. n. 5.*

§. 4. Bello macedonico leges annariae constitutae sunt. Liu. *l.* XL. *c. 43.* Et consulatui quidem praestitutus est annus quadragesimus tertius. A qua lege pauci tamen fuerunt excepti, in quibus est Pompeius. Cic. *pro leg. man. c. 21:* et Eutrop. *l.* V. *c. 6. n.* 4.

§. 5. *Consulares* dicebantur, qui consulatu erant functi: quemadmodum *praetorii*, *aedilicii*, *quaestorii;* qui praetura, aedilitate, quaestura. Eutrop. *l.* V. *c. 6. n. 6.*

§. 6. Consulare imperium aliquoties interruptum fuit. Non dicemus iam de *dictatura*, quae tantum semestris fuit, consulibus manentibus, sine autem ordinaria potestate: quod infra pluribus explicabitur *p. 37.* Sed decemuiratus fuit, qui primo consulatum interrupit: deinde tribunatus militum consulari potestate.

III. DE DECEMVIRIS.

§. 1. Decemuiri electi erant, vt leges Romanis ex atticis Solonis conscriberent et summa potestate, cessante interim consulatu, promulgarent: a quibus primum X tabulae legum factae; postea, quum nonnulla deesse viderentur, duae adiectae, vt XII *tabulae* legum fierent,

quae

quæ ſunt fons omnis iuris romani, vti ex fragmentis hodieque apparet.

§. 2. Ad biennium vix durauit hic decemuiratus. Quum enim decemuiri poteſtate ſua ſequenti anno abuterentur: abrogata illis fuit poteſtas, et conſules reducti. Vide Liuium *l.* III. *c.* 32. *ſeq.* Eutrop. *l.* I. *c.* 16. et *l.* II. *ff. de O. I.* §. 24.

IV. DE TRIBVNIS MILITVM CONSVLARI POTESTATE.

§. 1. Quum exercitus tumultum faceret, nolletque ab otioſis magiſtratibus ex vrbe regi: conſules rurſus abrogati ſunt; et in illorum locum miſſi tribuni militum, qui in vrbe alii atque alii, incerto numero imperarent pro conſulibus.

§. 2. Initio tres creati ſunt, Liu. *l.* IV. *c.* 6 *et* 16: deinde quatuor *c.* 31: aliquando ſex et octo, *l.* V. *c.* 1 *et* 13. Sic per multos factum eſt annos. Tandem vero pœnituit Romanos militaris imperii, et rurſus facti conſules. Eutrop. *l.* II. *c.* 1.

V. DE PRAETORIBVS.

§. 1. Olim nullus magiſtratus exactis regibus Romæ erat, niſi conſules. Quum vero hi bellis gerendis aliisque negotiis publicis detinerentur: additus fuit nouus magiſtratus, prætor vnus, qui ius in vrbe diceret. Creſcente autem ciuitate et multis peregrinis aduenantibus; creatus eſt alius *prætor*, qui *peregrinus* appellatus eſt ab eo, quod inter peregrinos ius dice-

ceret. Prior autem ille, qui ciuibus in vrbe ius reddebat, dictus est *prætor vrbanus.* De his Pomponius *l.* II *ff. O. I. §. 27. 28.* et Liu. *l.* IV. *c. 1.* et *l.* VIII. *c. 15.* vbi ex plebe etiam creatum prætorem scribit. De aucto autem prætorum numero, de eorumque officiis post punica bella accurate ibidem Pomponius *§. 32:* quorum summa est, tot prætores fuisse additos, quot prouinciæ in ditionem venerant. Vide et Liuium *epit.* XIX: et *l.* XXXII. *c.* 27. *l.* XXXIII. *c. 26.*

§. 2. Crescentibus criminibus quæstiones publicæ sunt constitutæ, et iuridicæ caussæ inter prætores distributæ: atque a sullano tempore vsque ad Ciceronem octo prætores in vrbe fuerunt; et Cicero inter octo primus, vt ipse *in Pisonem c. 1. et pro leg. man. c. 1.* testatur. Iulius Cæsar XII. vel, vt Dio Cassius *l.* XLIII. *p. 237.* habet, XIV fecit prætores, Augustus XVI; Claudius adiecit duos, vt fierent XVIII; quem numerum imperator Nerua restituit, quum a Tito minutus fuisset. Vide de his omnibus Pompon. *l. c.* Qui vero in prouinciis ius dicebant, sæpius *proprætores* dicuntur, quam prætores: quamquam nec altera appellatio in illis insolens est. Cic. *de prou. consul. c. 7.*

§. 3. Prætores late dicti erant exercituum rectores: vnde cohors prætoria, et ipsum prætorium appellantur. Sed de his non proprie hoc loco agimus. De edicto prætoris etiam dicemus infra, vbi de Romanorum legibus et iudiciis exponemus.

VI.

VI. DE AEDILIBVS.

§. 1. Aediles non vnius generis erant: nomen vero omnes ab ædibus habent publicis, quas curabant. Primum eodem tempore, quo tribuni plebis sunt creati, duo ædiles facti sunt: non tantum ædium caussa, sed vt curam quoque rerum venalium gererent. Et hi erant minoris dignitatis atque ex plebe electi, quorum meminit Liu. *l.* III. *c. 55 et 57.*

§. 2. Maioris dignitatis erant, qui dicti sunt *ædiles curules* a sella curuli, maximorum magistratuum ornamento. Et hi etiam duo erant, ex patriciis electi eodem anno, quo prætores primum facti sunt, quamquam deinde ad alios etiam ordines hoc munus peruenit. Liu. *l.* VI. *c. 42. et l.* VII. *c. 1.*

§. 3. Officium autem ædilium curulium præcipuum erat, ludos et spectacula curare atque edere: et quidem posteriori tempore, quum luxus increbuisset, suo ipsorum sumtu. Vnde quo splendidiores ludos edidissent, eo plus etiam gratiæ consequebantur a populo: adeo, vt Mamerco repulsam consulatus attulerit prætermissio ædilitatis; quod Cicero testatur *de offic. l.* II. *c. 17.*

§. 4. Iulius Cæsar duos ædiles *cereales* addidit, qui rei frumentariæ prospicerent: vt Dio Cassius *l.* XLIII. *p. 239.* refert. Sed et hi inferiores erant curulibus: et vbi ædiles absolute nominantur et ædilitas, semper ædiles curules intelliguntur.

VII.

VII. DE QVAESTORIBVS.

§. 1. Quæſtura primus gradus ratione ætatis apud Romanos erat, qui etiam ab adoleſcentibus et ante triceſimum annum peti et geri poterat. Munus quæſtorum erat, pecuniam curare publicam, ærario inferre, et, vbi opus erat, diſtribuere, eiusque rei rationes atque tabulas conficere. Initio id conſules ipſi adminiſtrabant. Quum vero auctius ærarium eſſe cœpiſſet: vt eſſent, qui illi præeſſent, conſtituti ſunt quæſtores duo, qui *vrbani* dicebantur. His additi poſtea duo alii, qui conſulibus in bello adeſſent: non minus ac illi tam ex plebeiis quam patriciis paullo poſt eligendi. Creſcente autem republica duplicatus numerus eſt, et octo creati ſunt quæſtores. Vide *l.* II. *ff. de O. I. §. 22:* et Liuium *l.* IV. *c. 43. 54; et epit. l.* XV.

§. 2. Sulla tandem conſtituit XX, ex quibus ſingulis præſidibus prouinciarum quæſtor eſt ſorte additus: quod Tacitus refert *annal. l.* XI. *c. 22. n. 6.* Iulius autem Cæſar apud Dionem Caſſium *l.* XLIII. *p. 237.* dicitur XI. creaſſe, vt numerus vbique ſufficeret. Atque talis quidem quæſtor filii loco habebatur a præſide propter ſortis ſanctitatem: quemadmodum præſes colebatur a quæſtore pro patre. Vide Ciceronis *diuin. in Verrem c. 19: l.* II. *ep. 19. n. 1.* et *l.* XIII. *ep. 10. n. 1.*

§. 3. Tandem ad præfectos translata eſt ſub Cæſaribus ærarii cura, quæ antea quæſtorum erat: vti infra docebimus *ſect.* II. *n.* III.

VIII. DE

VIII. DE CENSORIBVS.

§. 1. Censura magistratus erat summus, et propter morum castigationem formidabilis. Initium habuit sub rege VI. sed tum ad hominum numerum et fortunas magis, quam ad mores referebatur. Flor. *l.* I. *c.* 6. *n.* 4. Eutrop. *l.* I. *c.* 6. *n.* 3. Consules, qui regibus suffecti sunt, aliquamdiu administrarunt. Crescente autem republica nouus magistratus constitutus est, bini censores; qui non modo numerum inirent populi et fortunarum, sed mores etiam singulorum obseruarent, in malosque animaduerterent: isque magistratus quolibet quinquennio constituebatur, et potestas etiam quinquennalis erat. Postea visum fuit periculo non carere, si tam diuturna potestas penes paucos esset: ideoque aemilia lege ad annum vel sesquennium reducta est potestas censoria. Vide Liu. *l.* IV. *c.* 8. *et* 24: et *l.* IX. *c.* 33.

§. 2. Propter morum castigationem censores etiam dicti sunt magistri morum. Vide Ciceronem *l.* III. *ep.* 13. *n.* 8. Poena autem censoria erat, senatorem *mouere senatu* et equiti *adimere equum publicum*: et quemcumque ciuem, (siue is senator, siue eques, siue plebeius esset) vel *tribu mouere*, hoc est, e tribu (siue vrbana siue rustica) nobiliore in tribum (siue vrbanam siue rusticam (minus nobilem, aut e rustica in vrbanam referre, immo pro delicti grauitate ab omni tribu remouere atque sic etiam iure suffragii priuare, seruato tamen reliquo ciuitatis

iure, quod post vrbem a Gallis captam (Liu. *l.* v. *c.* 50.) in Cæritum tabulas referre dixerunt; vel *ærarium facere*, hoc est, censu ordinatio in commodum ærarii multiplicato (siue seruata, siue mutata, siue ademta tribu) punire. Vide Ascon. Pedianum *in diuin.* Cic. *Verr. c.* 3. Liu. *l.* IV. *c.* 24. *l.* XXIV. *c.* 18. *l.* XXIX. *c.* 37. *l.* XLV. *c.* 15. Gell. *l.* XVI. *c.* 13; et Gundlingianorum *part.* 16. *n.* 1. *§.* 30. *sqq.*

§. 3. Sub cæsaribus cessauit censura: aliquando reducta, semel sub Augusto, iterum sub Claudio; nec vero constanter seruata, quia mali principes metuebant, ne sui etiam mores notarentur. Vid. Suet. *in Augusto c.* 37. *et Claudio c.* 16.

IX. DE TRIBVNIS PLEBIS.

§. 1. Sexto decimo post eiectos reges anno plebs romana, visa sibi a patriciis opprimi, secessit ex vrbe trans Anienen fluuium in montem sacrum: nec reuocari potuit, nisi impetrato sui ordinis magistratu; qui tribuni plebis dicebantur, vt caussam plebis in senatu semper agerent potestatemque haberent decretis senatus contradicendi, quod *intercedere* vocabant, id est, vt hodie dicimus, *protestari*.

§. 2. Initio duo creati sunt tribuni plebis: qui vero statim tres collegas adsumserunt, vt quinque essent. Tricesimo sexto post anno x tribuni plebis creati sunt: qui numerus mansit per tempora insecuta. Vide de his omnibus Liuium *l.* II. *c.* 32. *l.* III. *c.* 30. Pomponium *l.* II. *ff. de O. I.* *§.* 20, Eutrop. *l.* I. *c.* 12.

§. 3.

§. 3. Quamuis igitur ordine et dignitate minor hic magistratus esset: maxima tamen, immo summa eius erat potestas propter potentiam multitudinis siue plebis, qua facile poterant consulibus et toti senatui resistere. Quae caussa fuit, vt Caesares quoque singuli quotannis sibi hanc potestatem adsumerent, et in publicis monumentis per annos eam numerarent; vt tribuniciae potestatis anno VIII (TR. P. VIII). Noluerunt enim tribuni plebis vocari, vsi tantum appellatione *tribuniciae potestatis:* vti ex nummis illorum et marmoribus videre licet. Hoc autem fecerunt, vt specioso titulo potestatem et imperium in ipsos consules et senatum sibi vindicarent. Vide Tac. *annal. l.* III. *c. 56. n. 1:* et de potestate reliquorum tribunorum nouem sub Caesaribus, quae admodum restricta erat et vmbra tantum veteris, Plin. *l.* I. *ep. 23. et notas nostras ad illam.* Conf. infra *p. 92 & 93. §. 4.*

X. DE TRIBVNIS AERARIIS.

§. 1. Horum meminit Cicero *catil.* IV. *c. 7.* Erant autem ordinis minoris praefecti, qui attributam pecuniam, id est, stipendium militum de aerario adnumerabant quaestori, vt inter milites diuideretur. Vid. Ascon. *in Cic. Verr.* III. *de praetura urbana.*

§. 2. Intererant etiam populi loco iudiciis hi tribuni, quando illa ex tribus ordinibus mixta essent. Vid. Ascon. *in Cic. orat. pro M. Scauro sub finem.*

XI. DE TRIVMVIRIS CAPITALIBVS ET MONETALIBVS.

Coniungimus hos, quia Pomponius *l.* II. *de O. I.* §. *30.* coniunxit: forſan quia pari dignitate erant, vtrique autem minore. *Capitales* triumuiri cuſtodiam carceris habebant et curam ſupplíciorum. *Monetales* rem monetariam ſiue cudendæ pecuniæ curabant.

XII. DE INTERREGE.

§. 1. Ordinarios magiſtratus expoſuimus hactenus. Extra ordinem erat interrex: et in ſummis neceſſitatibus ac periculis dictator et magiſter equitum. De quibus nunc pauca adferenda ſunt.

§. 2. Nimirum poſt Romuli aliorumque regum mortem res ad interregnum rediit, vt quinos ſingulos dies nouus interrex imperaret. Liu. *l.* 1. *c.* *17.* *21.* *32.*

§. 3. Idem in libera republica obſeruatum fuit: vt, ſi conſules reipublicæ cauſſa abeſſent aut morbo impedirentur aut vitio creati eſſent, interrex comitiis habendis proderetur. Prodebatur autem patricius a patricio, qui æque circumſcriptus erat quinque dierum ſpatio: nec moris fuit, vt primus interrex comitia haberet; ſed is peractis diebus quinque alium prodebat, et ſic deinceps, ſi comitia dif-

fer-

ferrentur. Vid. Cic. *pro domo c. 14. l.* VII. *ep. 11. n. 1.* Liu. *l.* V. *c. 31. l.* VII. *c. 2. l.* VIII. *c. 17. l.* IX. *c. 7:* et Ascon. *in orat. pro Milone.*

XIII. DE DICTATORE ET MAGISTRO EQVITVM.

§. 1. In extremis periculis ad vnius imperium, sed certo tempore definitum, refugiebant Romani: electo viro probatae virtutis, cui omnes parerent et qui dictator appellabatur. Atque hoc imperante consulare imperium quodammodo cessabat. Liu. *l.* II. *c. 18:* et Eutrop. *l.* I. *c. 11. n. 1.* Conf. supra *p. 28. §. 6.*

§. 2. Dictatorem dicebant, hoc est, eligebant consules: quemadmodum dictator magistrum equitum, cui imperium equestris militiae dabatur; quamquam potestate impari, quoniam parere iubebatur dictatori, exercitum maiorem siue pedestrem ducenti. Liu. *l.* IX. *c. 38. l.* IV. *c. 57. l.* XXII. *c. 26 et 30.*

§. 3. Post bellum punicum II, quum non in Italia, extra quam cum exercitu ire dictatori haud licebat; sed in longinquis regionibus bella gererentur: cessauit hic magistratus ad Sullae vsque tempora, qui se ipse dictatorem et quidem perpetuum fecit. Vell. *l.* II. *c. 28. n. 2.* Sullae exemplum postea secutus est Iulius Caesar: quo interemto prorsus abolitum esse dictaturae nomen Cicero docet *phil.* I. *c. 1. 2 et 13.*

§. 4. Ceterum obſeruari hoc loco poteſt, non tantum propter bellorum pericula; ſed nonnunquam aliis etiam de cauſſis, vt ſunt ſeceſſiones plebis, comitia, feriæ, creatos fuiſſe dictatores: vt hoc modo malum publicum auerteretur, vel aliquid ſalutare populo decideretur. Exempla huius rei vide apud Liuium *l.* VIII. *c.* 18. 23 *et* 28.

SECTIO II
DE
MAGISTRATIBVS NOVIS SVB CAESARIBVS.

Suetonius *de Auguſto c.* 37. ſic memorat: *Quo plures partem adminiſtrandæ reipublicæ caperent, noua officia excogitauit.* Ex quibus præcipua interpretaturi ſumus: addituri etiam, quæ Suetonius prætermiſit.

I. DE PRAEFECTO VRBIS.

§. 1. Suetonius dicto loco in nouis Auguſti magiſtratibus præfecturam vrbis numerat: cuius ampliſſima poteſtas erat non tantum in vrbe, ſed ad centeſimum etiam lapidem ab vrbe. Munia eius late deſcribuntur *toto titulo* XII. *ff.*

§. 2. Nomen quidem vetus eſt, quum in republica libera magiſtratibus, vel belli, vel ſacrorum cauſſa abſentibus præfectus vrbi fuerit conſtitutus: nunc autem nouus magiſtratus fit; isque

isque perpetuus, non ſub conditione abſentiæ; noua poteſtate ac dignitate a Cæſare ornatus. De diſcrimine veteris et noui præfecti lege Tacitum *l.* VI. *c.* II.

II. DE PRAEFECTO PRAETORII.

§. I. Etiam hanc dignitatem Auguſtus Cæſar inſtituit: vt præfectus prætorio milites prætorianos, qui corpori Cæſaris tuendo Romæ excubabant, regeret; et ſupremam ſimul curam captiuorum, qui per milites cuſtodiendi erant, haberet. Act. XXVIII. *v.* 16. Plin. *l.* x. *ep.* 65. *n.* 2.

§. 2. Duos Auguſtus conſtituit; quod deinceps ita manſit, vt alternis vicibus officium facerent. Dio Caſſ. *l.* IV. *p.* 555. Nonnumquam vnus tantum fuit: ſub Commodo tres. Lamprid. *in Commodo c.* 6. Conſtantinus quatuor fecit cum ſumma adminiſtrandi imperii poteſtate, quod in quatuor partes pro quatuor præfecturis diſtribuit. Ex codice I. R. id notum eſſe poteſt: clarius expoſuit Zoſimus *l.* II. *c.* 32. *ſeq.*

§ 3. Minor eius poteſtas ſub Auguſto erat, et ad prætorium reſtricta: ſub ſecutis Cæſaribus in immenſum creuit, et vniuerſæ militiæ ac reipublicæ cura penes præfectum erat prætorii. Princeps, quum crearetur, gladium ipſi dedit: quo ad illum tuendum vteretur, ſi bonus eſſet; ſi malus, contra illum. De quo Plinius *in paneg. c.* 67: et Dionis Caſſii *excerpta in Traiano p.* 778.

III. DE PRAEFECTO AERARII.

§. 1. Aerarii curam, quæ antea quæstorum fuerat, Nero ad præfectos transtulit. Tac. *ann. l.* XIII. *c.* 28. *n.* 6: et Gell. *l.* XIII. *c.* 23. Dictum fuit ærarium Saturni, quia in templo huius dei securitatis caussa adseruabatur pecunia publica. Vide Plinium *l.* V. *ep.* 15. *n.* 1; et *l.* X. *ep.* 20. *n.* 1: qui huius officii etiam vt laboriosissimi et maximi *paneg. c.* 91. *n.* 1. meminit.

§. 2. Ab hoc ærario, quod commune et reipublicæ erat, distinguebatur *fiscus* seu ærarium nouum: ab Augusto diuisis cum senatu et populo prouinciis institutum, vt aulæ inde sumtus ad ornatum principis ac dignitatem tuendam præberentur; atque a fiscellis dictum, quibus olim pecunia deponebatur. Vid. Tac. *annal. l.* II. *c.* 47. *n.* 3. *l.* VI. *c.* 2. *n.* 1: et Plin. *pan. c.* 36. *n.* 3; *et c.* 42. *n.* 1. Atque ex eo tempore nouum verbum ortum est *confiscare*, quod est in fiscum redigere. Vid. Suet *Calig. c.* 41: et Flor. *l.* III. *c.* 9. *d.* 3.

IV. DE PRAEFECTO AERARII MILITARIS.

Ab ærario communi et fisco differebat ærarium militare: quod Augustus, non tam conscribi milites aut cogi volens, quam mercede conduci et præmiis allici, instituit; vt perpetuo ac sine difficultate sumtus ad tuendos eos prosequendosque suppeteret. Suet *in Aug. c.* 49. Nouas etiam leges propterea tulit; præcipue illam

illam de vicesimis, puta hereditatum, qua heredes non proximi vicesimam partem inferre huic ærario iubebantur: quod sine vllius iniuria fieri poterat; quemadmodum cetera, quæ augendo illi excogitauit. Vide Dionem *l.* LV. *p.* 565: Plin. *l.* VII. *ep.* 14. *n.* 1; *et paneg. c.* 37. *n.* 1, *et c.* 39. *n.* 1.

V. DE QVAESTORE PRINCIPIS SIVE CAESARIS.

Quæstores Cæsaris qui vocabantur, non in prouinciis erant: sed in vrbe et palatio. Dicebantur etiam candidati principis: et munus eorum erat, libris principalibus in senatu legendis vacare. Vide Tac. *ann. l.* XVI. *c.* 27. *n.* 2. Suet. *in Aug. c.* 65, *et Nerua c.* 15; Plin. *l.* VII. *ep.* 16. *n.* 2: et *ff. legem vnicam de officio quæstoris.*

VI. DE CVRATORIBVS VIARVM ET ALVEI TIBERINI.

§. 1. Augusti Cæsaris et hoc institutum est: vt ex Suet. *c.* 37. constat. De via æmilia vide Plinium *l.* V. *ep.* 15. *n.* 1. Sic appiæ etiam, flaminiæ aliarumque viarum curatores sæpe in antiquis inscriptionibus laudantur: quorum hoc munus erat, vt viæ lapidibus stratæ per Italiam conseruarentur.

§. 2. Curator aluei tiberini itidem ab Augusto institutus fuit: vt ripæ semper munitæ essent; nec fluuius vel vrbem vel agros et campos exundationibus, quod sæpe acciderat, vastaret. Inscriptiones, quæ Plinii epistolis præfiguntur, testantur hodieque, Plinium iunio-

rem aluei tiberini et riparum curatorem fuisse.

VII. DE PRAEFECTIS CLASSIS VTRIVSQVE.

Augustus Cæsar ad tutelam superi maris et inferi classes duas, vnam Miseni et alteram Rauennæ collocauit, binis etiam præfectis constitutis, qui vtrique præessent. Tradit hoc Suetonius *in Aug. c.* 49.

VIII. DE LEGATO CAESARIS SEV PRINCIPIS.

§ 1. In libera republica prouinciæ romanæ administrabantur, per proconsules et proprætores. Augustus Cæsar mutauit statum et prouincias diuisit: pacatas senatui et populo reliquit; quibus opus erat præsidio militari et exercitu, sibi seruauit. Et illæ dictæ sunt prouinciæ populi: hæ Cæsaris seu principis. In priores missi magistratus forma veteri: id est, proconsules aut proprætores, qui sæpe prætores absolute nominantur. In Cæsaris autem prouinciis, qui summo cum imperio et exercitu mittebantur, neque proconsules neque prætores dicti sunt: sed legati Cæsaris seu principis. Strabo *l.* XVII. *exeunte.*

§. 2. Tales autem legati principum distinguendi sunt a legatis legionum: qui in libera republica æque ac cæsarea erant, et de quibus dicemus plura in re militari. Vide infra p. 47. Legatus Cæsaris dicebatur etiam legatus *consularis*, quia ex consularibus viris plerumque legebatur: legatus autem legionis dictus quoque est le-

legatus *prætorius*, quia huic muneri plerumque prætorii viri præficiebantur. Vide de his distinctionibus Suet. *Vespas. c.* 4. Tac. *ann. l.* II. *c.* 80. *n.* 3: *l.* IV. *c.* 73. *n.* 4; *hist. l.* I. *c.* 56. *n.* 1; *Agric. c.* 7. *n.* 5: Plin. *l.* IV. *ep.* 31. *n.* 4, *et l.* VII. *ep.* 31. *n.* 2.

IX. DE PROCVRATORIBVS CAESARIS.

§. 1. In libera republica et sub Cæsaribus in prouinciis populi quæstores dicebantur, quos in suis prouinciis Cæsares maluerunt procuratores appellari. Atque hi curam redituum habebant et fisci. Dio *l.* LIII *p.* 506.

§. 2. In minoribus prouinciis, vbi nullus erat Cæsaris legatus, procuratori etiam iurisdictio commissa erat: vt clare videmus in Pilati exemplo, quem Tacitus romano more *ann. l.* XV. *c.* 44. *n.* 4. procuratorem Cæsaris appellat. In maioribus prouinciis, vbi legatus erat Cæsaris, solus reditus et fiscum procurator curabat. Tac. *Agric. c.* 15. *n.* 3.

§. 3. Sub posterioribus Cæsaribus dicebantur *rationales*, qui fisco et reditibus colligendis præfecti erant. Vide Eutrop. *l.* IX. *c.* 9. *n.* 7. Lamprid. *in Alex. Seuero c.* 45. Capitol. *in Maxim. c.* 14.

SECTIO III.

DE MAGISTRATIBVS AEVI POSTERIORIS.

§. 1.

Mutantur magistratus tum tempore: et alia cum nomina, tum officia sortiuntur. Tertio christianorum sæculo, qui

qui ſupremæ iurisdictioni in aula Cæſaris præerat, dictus eſt *magiſter ſcriniorum;* qui ferme erat, qui noſtri temporis cancellarius: cuius honoris exemplum in Vlpiano habemus apud Eutrop. *l.* VIII. *c.* 14. *n.* 3. Erant autem plura ſcrinia ſeu, vt nunc vocantur, cancellariæ, epiſtolarum, memoriæ, libellorum, diſpoſitionum: de quibus videas, quæ Salmaſius *ad Lampridii Alexandrum Seuerum c.* 31. et nos ex ipſo *ad Sextum Rufum c.* 22. notauimus.

§. 2. Deinde erant *correctores Italiæ prouinciarum:* id eſt, adiutores Cæſaris in prouinciis Italiæ regundis. Hinc in *codice iuſtinianeo, in notitia imperii et inſcriptionibus antiquis* correctores Italiæ, Etruriæ, Lucaniæ, Calabriæ, Bruttiorum: rarius extra Italiam, vt Illyrici, Hiſtriæ et Africæ memorantur. Quid quæris? Præſides erant, quos hodie gubernatores vocamus: vnde Tetricus ex principe talis corrector Lucaniæ factus eſt, apud Eutrop. *l.* IX. *c.* 9. *n.* 6.

§. 3. Conſtantino M. imperante *præfecti prætorio* quatuor conſtituti ſunt, quibus ſumma in prouinciis data eſt poteſtas. Primus erat Orientis: ſecundus Illyrici magni, quod omnem Græciam ſimul comprehendebat; tertius per Italiam et Africam; quartus Galliarum, cui etiam Portugallia et Hiſpania ſuberat. Conf. ſupra *p.* 39. Et ad hosce præfectos datæ plerumque leges ſunt in codice. Quando ergo plures prouinciæ erant ſub vno præfecto: in ceteris, quibus ipſi non præſidebant, *vicarios* habebant.

§. 4.

§. 4. Sub vicariis erant minores, tamen etiam prouinciarum *rectores:* quorum alii consulares, alii præsides, alii comites; quidam duces, quod militiæ simul præerant, dicebantur. Cuius rei exempla plurima sunt *in notitia imperii utriusque.* Nimirum vicarius præfecti prætorio regebat certam diœcesin, quæ est plurium prouinciarum administratio: sub vicario autem erant singularum prouinciarum rectores; qui distinguebantur pro magnitudine prouinciarum aut arbitrio imperatoris in consulares, correctores, comites, præsides. Atque hæc in prouinciis.

§. 5. In aulam quoque noua officia sub iisdem prope titulis, comitum maxime, introducta. Sic *l.* 1. *cod.* leguntur tituli *de officio magistri officiorum: de officio comitis sacrarum largitionum, comitis sacri patrimonii*, cetera.

§. 6. Honores etiam appellationum nouo modo distribuebantur. Summus titulus erat *nobilissimatus;* qui tantum Cæsaribus, quatenus distincti ab imperatoribus Augustis erant (ferme vt hodie rex Germanorum ab imperatore) et consanguineis imperatorum tribuebatur; et his quidem ex singulari imperatoris indulgentia. Zos. *l.* II. *c. 39. n. 4.* Ceteri, qui rempublicam regebant, dicti *clarissimi, illustres, spectabiles, egregii, perfectissimi.* Sed tamen et hæc nomina cum discrimine dignitatum et priuilegiorum adhibebantur. Vid. *not. imp. p. 1342. sq.*

CAPVT

CAPVT III
DE

MILITIA ROMANA

eiusque

SECTIO I
DE

DVCIBVS.

§. 1.

Armis partum fuit imperium romanum, armis etiam conferuatum: nec vero his folis; fed mores etiam, et leges, et æquitas adminiftrationis, et litterarum ftudia in deuictis gentibus excitata multum ad conferuationem attulerunt.

§. 2. Originem habet romana militia a regibus, Tullo Hoftilio et Tarquinio Prifco. Flor. *l.* 1. *c.* 3. *n.* 2; *c.* 5. *n.* 5: Eutrop. *l.* 1 *c.* 3. *n.* 1; *c.* 5. *n.* 9. Sub confulibus in maius excreuit, et ordinatior etiam facta eft.

§. 3. Tum regebant exercitum confules: et, fi pluribus locis pugnandum effet, prætoribus etiam fummum imperium commiffum fuit. Ex quo omnes fummi duces *prætores* appellati aliquamdiu: appellationis autem reliquiæ manferunt perpetuo in cohorte prætoria, naue prætoria et prætorianis Cæfarum militibus. In magnis periculis *dictator* exercitum regebat: cui fub-

ſubordinatus *magiſter equitum*, qui equitatui præfectus erat. Conf. ſupra *p. 37.*

§. 4. Diuidebantur rectores in *ſummum ducem* et duces alios, qui *legati* dicebantur, pro numero legionum adſumti: vnde etiam legati legionum poſtea appellati ſunt. Cic. *l.* VII. *ep.7. n. 6: l.* I. *ep. 7. n. 26.* Suet. *Veſpaſ. c. 4.* Deinde erant *tribuni militum*, ferme eius dignitatis, qua pollent, qui hodie nobis Obriſten et Romanis inter ſocios *præfecti* vocabantur: ſub his *centuriones*, et primus ex illis dictus eſt *primipilus* ſiue qui primum pilum ducit, maiore et poteſtate et honore præditus, quam ceteri centuriones. Vid. Liu. *l.* XXXV. *c. 5.* Cic. *ad Att. l.* V. *ep. 20.* Cæſ. *de b. g. l.* II. *c. 25. n. 1.* Minores qui erant in centuria, *ductores* tantum *ordinum* dicebantur: qualis in decuria erat *decanus*. Veget. *l.* II. *c. 8.* Summus autem dux non ſtatim *imperator* dicebatur, ſed poſt victoriam ſalutatus ita ab exercitu, Cæſ. *de b. ciu. l.* III. *c. 71. n. 3.* Finito bello et triumpho ceſſabat titulus, vt etiam aliis bellis nouus adquiri poſſet. Hinc legimus ſæpe: ITERVM IMPERATOR, SEXIES IMPERATOR, et VICIES de Auguſto *in inſcriptione*. Adde Cic. *l.* X. *ep. 34 et 35.*

SECTIO II
DE LEGIONIBVS.

§. I.

Exercitus romanus diuidebatur in legiones et auxilia. Legiones robur erant exercitum: nomenque habent a legendo

do. id eſt. eligendo milites ex iuuentute romana, quum latini populi et Itali nollent quondam milites dare. Hiſtoria eſt apud Liuium *l.* VII. *c.* 25. et Eutrop. *l.* II. *c.* 3.

§. 2. Tum legio conſtabat quatuor millibus et ducentis, in quibus ſoli ducenti equites erant. Liu. *c. l. et l.* XXXVIII. *c.* 28. Bello punico autem ſecundo auctus numerus, vt quinque millia peditum, trecenti equites eſſent. Liu. *l.* XXII. *c.* 36. Tandem etiam ſex millia adſumta ſunt in legionem, præſertim a C. Mario, vt Feſtus auctor eſt: nec tamen vmquam certus numerus fuit; ſed ſub Cæſaribus nunc maiores, nunc minores legiones, pro ratione temporum aut imperantium arbitrio.

§. 3. Quum vero augeretur aut minueretur legio: per id numerus partium non mutatus; ſed, quod Gellius *l.* XVI. *c.* 4. ex veteri auctore dicit, ſemper obſeruatum fuit, vt in legione eſſent X cohortes, XXX manipuli, LX centuriæ. In numeroſiore legione cohortes etiam et centuriæ erant pleniores: ſecus autem res ſe habebat, ſi intra quatuor millia militum conſtaret legio. Nam tum quidem *centuria* dicebatur, non autem centenarium numerum attingebat: ſic etiam *cohors* nunc maior nunc minor fuit, vt tamen plerumque cenſeatur quingentorum hominum. *Manipulus* duas centurias continebat; ſed ceſſauit poſtea nomen, vnde raro ſignificationis eius eſt mentio. *Contubernium* autem decem

cem militum posteriore tempore dicebatur manipulus: vt est apud Vegetium *l.* II. *c.* 13.

§. 4. Legiones, quod plures erant in imperio romano, per numeros distinguebantur: vt esset prima, secunda, octaua, decima quarta, vicesima, et sic deinceps. Vnde milites harum legionum primani, secundani, vicesimani apud Tacitum aliosque dicuntur. Erant etiam quibusdam certa virtutis cognomina; vt dicerentur victrices, adiutrices, geminæ, fulminatrix: aut a loco, cui præsidio fuerant, cognominabantur; vt melitene, germaniciana aliæque plures.

§. 5. Equestris militia in *turmas* diuidebatur, et in legione erant turmæ decem: vnde si trecenti erant in legione equites, turma triginta equites continebat; sin pauciores erant equites, minores etiam turmæ erant. Varro *d. l. l. l.* XV. *c.* 16.

SECTIO III
DE
ARMIS.

§. I.

Arma alia *leuia* erant militum velitum, quæ inde *velitaria* etiam dicuntur, vt sagittæ et missilia tenuiora: alia *grauia*, in quibus præcipuum *pilum* fuit, proprium telum legionarii militis; quo late patens vulnus infligebatur, et quod ita iaciebant, vt amento, id est, loro adnexo retrahere ad se possent. Erat autem *pilum* hasta quatuor et dimidii cubitorum: (*Cellarii antiquit.*)

lignum tres cubitos habebat; ferrum totidem; sed dimidia parte ligno adnexa. Summitas acuta ita erat, vt etiam esset quadrangula: vt ex Liuii *l.* XXI. *c.* 8. apparet. De vulneribus pilo factis vide Florum *l.* II. *c.* 7. *n.* 9.

§. 2. Armis etiam tegumenta quædam corporis iungenda sunt: vt lorica, scutum, parma, galea et cassis. *Lorica* a loris nomen habet, ex quibus complicatis olim fiebat: *thorax* etiam dicta, quia thoracem tegebat. Varro de *l. l. l.* IV; et Donat. *ad Virg. Aen. l.* x. *v.* 337. Postea ex lamina fiebat: cuius generis, quæ totum corpus contegebant, *clibani* dicebantur, et milites his armati, *clibanarii* et *cathaphracti;* quæ vero barbarorum potius orientalium, quam Romanorum armatura erant. Lampr. *in Alex c.* 56. Amm. Marc. *l.* XVI. *c.* 16. Eutrop. *l.* VI. *c.* 7. *n.* 5. Loricæ etiam ex lana compacta et stipata fiebant leuitatis caussa, aut ex crasso corio. Nep. *in Iphicr. c.* 1. *n.* 4. Suet. *in Galba c.* 19. Cæs. *bell. gall. l.* III. *c.* 44. *n.* 7. Aeneæ si loricæ essent: plerumque fuerunt squameæ, id est, hamulis inter se nexæ, agilitatis caussa; quales a Virgilio describuntur *l.* v. *Aen. v.* 259, *et l.* XI. *v.* 487.

§. 3. *Scuti* forma oblonga erat et productior, *clypei* rotunda, quemadmodum ex Liu. *l.* XLIV. *c.* 33., Festo et Lipsio *de mil. rom. l.* III. *dial.* 2. discimus; *parma* itidem rotunda et in omnes partes par a medio, vt Varro *de l. l. l.* IV. docet; tripedalis dicta Liuio *l.* XXXVIII. *c.* 21. *Galea* ex pelle aut corio fuit, *cassis* e lamina; vt Isidorus

l. XVIII.

l. XVIII. *c. 34.* diſtinguit: vtraque tegendo capiti apta. Vide etiam Tac. *de Germ. c. 6. n. 5.*

SECTIO IV
DE
SIGNIS MILITARIBVS.

§. 1.

Signo opus eſt militibus in itinere et in prœliis, quod adſpiciant et quod ſequantur. Præcipuum ex his et integræ legionis erat *aquila* argentea, haſtæ præfixa: cuius figuram in pluribus nummis expreſſam videmus. Vid. Cic. *cat. 1. c. 9.* et Plin. *l.* x. *c. 4.* Qui gerebat aquilam, *aquilifer* dicebatur. Cæſ. *de b. g. l.* v. *c. 37. n. 5.*

§. 2. *Vexillum* erat cohortium: et cohortis prætoriæ vexillum quum proponebatur in caſtris, inſigne erat, ad arma concurrendum eſſe; quod ex Cæſaris *l.* II. *de b. g. c. 20. n. 1.* et *l.* III. *de b. c. c. 89. n. 4.* conſtare poteſt.

§. 3. Poſteriori æuo ſeu Conſtantinorum temporibus etiam *labarum* dictum fuit ſignum, cuius apud chriſtianos veteres ſcriptores multa mentio eſt. Vid. Prud. *in Symm. l.* 1. *v. 487.*

SECTIO V
DE
MACHINIS POLIORCETICIS.

§. 1.

Machinæ ſunt tormenta, quibus in oppugnationibus urbium vtebantur. Tales

erant aries, balliſta, catapulta, helepolis, turris rotata et vinea.

§. 2. *Aries* fuit trabs longa, ferro grandi præfixa: quod olim figuram capitis arietini habebat, vnde etiam nomen; poſtea ſimpliciter tantum acutum fuit. Hoc a militibus cum impetu agitato muros perforabant. Ioſeph. *de b. iud. l.* III. *c. 9.*

§. 3. *Balliſta* machina erat, qua trabes ferratæ, vt tela arcu, excutiebantur: *catapulta* iaciebat molares lapides, ſicuti funda minores. Sic Cæſar diſtinguit *de b. c. l.* II. *c. 2. n. 2. et c. 9. n. 3.* Alius loquendi vſus erat antiquiorum: balliſtis lapides, et trabes catapultis tribuentium. Vid. Cic. *tuſc. l.* II. *c. 24*, et Plaut. *capt. a. 4. ſc. 2. v. 16*: quos etiam poſt Cæſarem Tacitus, Seneca aliique imitantur.

§. 4. *Helepolis* turris militaris genus fuit, poſteriori æuo ad expugnandas vrbes inuentum: cuius ſtructuram deſcripſit Ammianus in Iuliani expeditione *l.* XXIII. *c. 5.*

§. 5. *Turris rotata* ex ligneis contabulationibus conſtabat, vt altitudinem muri æquaret vel ſuperaret: et rotis imponebatur, vt faciliius ad muros admoueri poſſet. Si quid proximum acceſſum impediret, ponticulus ſuperiori parti adiunctus in murum demittebatur. Vid. Liu. *l.* XXI. *c. 11.* et adde Curt. *l.* IV. *c. 6. n. 9. et l.* VIII. *c. 10. n. 32.*

§. 6. *Muſculus* et *vinea* erant machinæ, quibus milites vrbem oppugnantes tegebantur.

Cæſ.

Cæſ. *de b c. l.* II. *c.* 10. *c.* 2. *n.* 1: *et de b. g. l.* VII. *c.* 27. *n.* 2. *Pluteus* autem aſſeres ad milites a latere vel fronte etiam defendendos: quamquam et integræ machinæ ſic dictæ leguntur. Vid. Cæſ. *de b. g. l.* VII. *c.* 25. *n.* 1: *et de b. c. l.* I. *c.* 25. *n.* 10. *l.* II. *c.* 9. *n.* 5.

§. 7. *Teſtudo* ſequitur, hoc eſt, continuata ſcutorum inter ſe ſupra militum capita iunctorum ſeries: qua tecti ſuccedere ad murum, aut inuadere hoſtem, aut repellere inuadentem tuto poterant. Liu. *l.* XLIV. *c.* 9. *l.* XXXI. *c.* 39. Cæſ. *de b. g. l.* II. *c.* 6. *n.* 2. Curt. *l.* V. *c.* 3. *n.* 9. 21. 23. Flor. *l.* III. *c.* 16. *n.* 13. Dio *l.* XLIX. *p.* 409. Inferiores autem ſcriptores teſtudinum nomine tamquam communi machinarum tegentium vocabulo vtuntur, vt vineas etiam & alia huiusmodi comprehendat. De his ſingulis præclare agit et accurate Lipſius in *poliorceticis et de militia romana.*

§. 8. *Corona* ſupereſt et *circumuallatio*, quibus vrbes olim capiebantur. *Corona* erant milites circum vrbem conſtituti ita, vt vir quaſi virum tangeret: vt nihil ingredi, nihil egredi inuitis oppugnatoribus poſſet. Quod vero eruptiones timendæ erant: coronam non ſimplicem, ſed duplicem, vt vna ſubſidio alteri eſſet, ſæpius etiam triplicem faciebant. Id dicunt hiſtorici, vrbem corona capi: quod plerumque fiebat in tumultuaria et feſtinata oppugnatione. Exempla vide apud Cæſ. *de b. g. l.* VII. *c.* 72. *n.* 32; et Liu. *l.* XLIII. *c.* 18. *Circumuallatione* vallum circa vrbem erigebatur: quod diſtinctum mul-

tis turribus et castellis erat, defensionis caussa, Cæs. *d. b. g. l.* VII. *c.* 11. *n.* 1: et Cic. *l.* XV. *ep.* 4. *n.* 21.

SECTIO VI.

DE MILITIA NAVALI.

§. I.

Naualis militia vim maximam in *rostris* habebat, quæ ex ferro constabant. Olim hæc adunca erant instar rostri auium, unde nomen hæsit: postea directa et plerumque trisulca, instar tridentis. Hoc ferrum magni ponderis præfixum proræ erat ex parte inferiore: vnde, si nauis remigio agitaretur in hostilem nauem, perforari poterat et deprimi. Cæs. *de b. g. l.* III. *c.* 13. *n.* 8: *et de b. c. l.* III. *c.* 101. *n.* 2. Hirt. *de b. al. c.* 44. *n.* 4.

§ 2 Nauibus vtebantur veteres minoribus agilitatis caussa: sed quod magnitudini deerat, multitudine supplebatur. Sic legimus, bello punico I vtramque rempublicam, romanam et carthaginensem, classem habuisse singulas nauium trecentarum, quadringentarum et plurium. Eutrop. *l.* II. *c.* 12. *n.* 1. 4. 6.

§. 3. Bellicis his siue rostratis nauibus addebantur aliæ *onerariæ* ad commeatum bellicumque apparatum aduehendum. Liu. *l.* XXXII. *c.* 18: et Plut. *in Pompeio p.* 624.

§. 4. *Liburnæ* naues ex leuiorum biremium genere erant: a Liburnis, populo Illyriæ, qui invenerat, ita dictæ. App. Alex. *de b. ciu. l.* II. *p.* 452:

p. 452: et Eutrop. *l.* II. *c.* 10. *n.* 9. Remis vero vtebantur veteres plerumque: quoniam his opus est in mari mediterraneo, in quo malacia saepe seu ventorum quies suboritur.

§ 5. Ceterum nauis, quae ducem ferebat, dicta fuit *praetoria:* quemadmodum milites nauales, distincti a remigibus, vocabantur *classiarii.* Liu. *l.* XXXVII. *c.* 29: et Tac. *annal. l.* XV. *c.* 51. *n.* 1.

SECTIO VII
DE PRAEMIIS MILITIAE.

§. I.

Praemia vel militum erant ob rem bene gestam, vel summorum ducum. Militum (etiam illorum, qui ordines ducebant) erant coronae et hasta pura: summorum ducum triumphus aut signa triumphalia, etiam supplicationes.

§. 2. *Coronae* varia erant genera, quae Gellius *l.* V. *c.* 6. describit. *Ciuica* ex quernis ramis facta, dabatur militi, qui ciuem in proelio seruauerat. Multa huius coronae exempla in nummis veteribus sunt: etiam Iulius Caesar adolescens tali ornatus legitur apud Suet. *c.* 2. *Obsidionalis* erat eius, qui vrbem obsidione liberauerat vel castra. Adde Gell. *l.* II. *c.* 11: et Plin. *l.* XXII *c.* 24. *Muralis* data ei, qui primus in murum hostilem adscendisset. Exempla sunt apud Liu. *l.* X. *c.* 46; *et l.* XXVI. *c.* 48. Sil. Ital. *l.* XIII. *v.* 365. *Castrensis*, quae etiam *vallaris* dicitur, data ei fuit,

 qui

qui primus in castra hostium irrupisset. Liu. *l.* x. *c.* 46. *l.* xxx. *c.* 28. Val. Max. *l.* 1. *c.* 8. *ex.* 6. *Naualis* denique corona seu *rostrata*, a rostris nauium sic dicta, dabatur illi, qui primus nauali prœlio in hostilem nauem transilierat: qualem Agrippæ, duci suo, Augustus dedit, quum Sextum Pompeium in mari siculo vicisset. Plin. *l.* xvi. *c.* 4. et Dio *l.* xlix. *p.* 400.

§. 3. Maximum præmiorum, quo duces victores ornabantur, erat *triumphus* a senatu decretus; vbi victor cum suis extra vrbem cum proconsulari potestate manebat (Latini dicunt *ad vrbem* esse) vsque ad statutum triumphi diem, quo præeunte senatu triumphalem portam ingressus vectusque curru, quem quatuor albi equi trahebant (cuius formam in nummis videmus), adscendit in capitolium; vbi sacris factis in templo Iouis capitolini publicæ epulæ per ciuitatem dabantur. Ante triumphalem currum fercula prædarum præferebantur, etiam imagines pictæ captarum vrbium et regionum. Proxime autem ante currum ibant captiui reges, duces, principes, manibus a tergo ligatis: qui si peius de Romanis meriti fuissent, antequam in cliuum capitolinum venirent, in tusculanum carcerem abducti strangulabantur. Liu. *l.* iii. *c.* 29. *l.* v. *c.* 23 *et ep.* 67. Plut. *in P. Aemilio p.* 272. Cic. *in Pis.* *c.* 25.

§. 4. Si victoria tam illustris non erat; nec tantus numerus cæsorum hostium, quantus ad trium-

triumphum requirebatur: tum *ouatio* tantum, quasi minor triumphus, decreta fuit; in qua id differentiæ erat, quod triumphantes curru vehebantur, ouantes autem equo aut pedibus ibant. Liu. *l.* XXXI. *c. 20.* Vell. *l.* II. *c. 96. n. 3. et c. 122. n. 2.* Plut. *in Marcello p. 310.*

§. 5. Quum Cæsares rerum potirentur; sibi solis eximium triumphi honorem rati conuenire, ducibus suis post victoriam tantum *insignia* vel *ornamenta triumphalia* conferebant. Qui honor postea inter priuatos fuit maximus. Suet. *in Aug. c. 38.* Tac. *in Agr. c. 40. n. 1: et ann. l. 1. c. 72. n. 1.*

§. 6. Triumpho adiungitur *supplicatio:* quæ etiam post victoriam decernebatur, et Catonis iudicio *ad Cic. l.* XV. *ep. 5. n. 4.* vel ipso triumpho erat clarior. Sed de hac iam supra *c. 1. §.* III. *n.* IV. actum est *p. 15.*

§. 7. Ceterum de *triumpho in monte albano,* quem ii aliquoties citra senatus auctoritatem egerunt, quibus per inuidiam hic honor negabatur, vide Liuium *l.* XXX. *c. 23. l.* XLII. *c. 21: et de depositione lauri* in gremio Iouis, quæ conuenientiam cum triumpho habebat et qua gratiæ quasi actæ fuerunt pro concessa victoria, Suetonium in *Domit. c. 6,* et Plinium *pan. c. 8. n. 3.*

CAPVT IV
DE
CIVITATE ROMANA
eiusque
SECTIO I
DE
IVRE CIVIVM ROMANORVM.

§. 1.

Ius ciuitatis romanæ fuiſſe maximæ et ampliſſimæ dignitatis, tam ex ſacra Paulli apoſtoli, qui bis ad illud prouocauit tamquam ciuis: quam ex profana hiſtoria luculentum eſt. Sub regibus non quidem optimo iure ciues vtebantur, adſcitis in ciuitatem quibusque peregrinis, etiam hoſtibus deuictis. Cic. *pro Balbo c. 13.* Exactis regibus aucta ciuium dignitas: et breui poſt ampliati honores, plebeio magiſtratu inducto. Creuit autem romana ciuitas receptis peregrinis: quod inſolens apud Græcos erat; et Romæ maxime factum poſt captam a Gallis vrbem. Actum quidem aliquoties de peregrinis reiiciendis: ſed Cicero *l.* III. *off. c. 11.* inhumanum dixit. Nec peregrinis modo ciuitas, ſed ſeruis etiam bene meritis aliquando ſimul cum libertate data fuit. Cic. *pro Balbo c. 9.*

§. 2. Ius ciuitatis ſimpliciter *ciuitatem* appellant ſcriptores. Et hæc tum in aliis priuilegiis, puta libertatis, ſuffragiorum, honorum; tum ma-

maxime in vinculorum, verberum ac necis remotione, lege cornelia et porcia, consistebat: vt de iure testamenti, connubii, hereditatis, potestatis patriæ et militiæ legionariæ taceamus. Vid. Cic. *pro Rab. c.* 4. *Verr.* VII. *c.* 66. Liu. *l.* X. *c.* 9. Act. *c.* XVI. *v.* 37. *et c.* XXII. *v.* 25.

§. 3. Ciuitas romana adimi non poterat: nisi quis sponte desereret, vt in aliam reciperetur. Cic. *pro Cæc. c.* 33. 34. 35: *et pro domo c.* 30. Nec exsilii pœna eam adimebat, nec interdictio ignis et aquæ; quod ex eodem Ciceronis loco *pro domo* patet: nisi ciuis scriberetur in ea vrbe, vbi exsulabat; non enim poterat aliquis Romæ et alibi simul ciuis esse, quod exemplo *Attici* apud Nepotem *c.* 3. *n.* 1. constat, propterea oblatam sibi ab Atheniensibus ciuitatem recusantis.

§. 4. Amittebatur autem ciuitas: si quis ad vltimum supplicium damnatus esset, siue in metalla aut insulam deportatus. Vide *l.* VI. *ff. de interdictis et relegatis.* In republica libera quidem grauissima exsilii pœna erat interdictio ignis et aquæ: sed his tamen plerumque ciuitas seruata fuit, vt ex Cic. *pro domo c.* 30. constat; licet de sua ætate Pomponius iureconsultus *l.* XVII *ff. de legationibus* aliter sentiat. At sub Cæsaribus deportatio in insulam grauissimum exsilii genus habebatur: ciuitatem adimens, etiam bona et fortunas. Vid. Vlp. *l.* VI. *ff. de interdictis et relegatis et deportatis:* et ibidem *l.* XIV, vbi deportationem a relegatione distinguit.

§. 5.

§. 5. Vt ergo breuiter dicamus, ciuitas romana tripliciter amittebatur: *exsilio grauiore* seu deportatione, de qua iam dictum; *postliminio*, quando, qui ciuis romanus factus erat, in pristina patria rursus erat ciuis scriptus; *reiectione*, si quis sponte in coloniam latinam proficiscebatur, Cic. *pro Balbo c. 12. pro Caec. c. 33.* Excipiendi tamen hic sunt municipes Italiae, quorum duplex patria erat: altera *loci*, in qua nati, cuius iura semper retinebant; altera *iuris*, id est, Roma, in cuius ciuitatem transcripti erant. Prior in legibus etiam origo vocatur et originalis patria. Vide *l.* XXII. *ff. ad municipalem*, cetera.

§. 6. Ad ea igitur, quae in legibus dicuntur, recte intelligenda, distingui debent ius ciuitatis romanae, ius Quiritium, ius Latii vel Latinorum, et ius italicum, etiam ius municipiorum, coloniarum et praefecturarum. Ius *ciuitatis* iam exposuimus. Sequitur, vt de reliquis etiam agamus: si prius de proletariis et capite censis pauca adiecerimus.

§. 7. Saepe fit mentio *proletariorum* et *capite censorum* apud scriptores. Illi erant tenuissimi pauperrimique in plebe romana: hi vero, qui vel nullo aut perquam paruo aere censebantur. Vtrique autem fuerunt ciues, iura ciuitatis, vt sunt connubii, testamenti, patriae potestatis, cetera habentes: sed sine suffragio et sine spe honorum adipiscendorum. Vid. Gell. *l.* XVI. *c.* 10.

SECTIO

SECTIO II
DE IVRE QVIRITIVM, LATII ET ITALICO.

§. I.

Controuerſia eſt inter eruditos de *iure Quiritium et Latii.* Nimirum ius Quiritium quibusdam eſt ipſum ius Latii: aliis idem, quod ius ciuitatis. Sed præferenda illorum ſententia, qui ab vtroque diſtinguunt: vt maius, quam ius Latii; minus, quam ius ciuitatis. Vide Plin. *l.* x. *ep. 4. n. 2. cum nota noſtra: ep. 6. n. 2. ep. 22. n. 1. ep. 105:* et Suet. *in Claudio c. 19.*

§. 2. *Ius Latii* medium erat inter ius ciuitatis romanæ et Italicum. Nam qui illud conſecutus erat, ciuis romanus poterat fieri, ſi magiſtratum geſſiſſet domi aut relicta domi ſtirpe Romam conceſſiſſet ad habitandum: vt de aliis priuilegiis nunc taceamus. Vide Appian. Alex. *de bello ciuili l.* II. *p. 443.* Strab. *l.* IV. *p. 186.* Liu. *l.* XLI. *c. 8;* et adde Onuph. Panuin. *imp. rom. c. 9.*

§ 3. Manſit ius Latii etiam poſtea, quum Latini ciuitatem romanam accepiſſent omnes. Sed tum apud exteros fuit, et coloniis pluribus datum a Cæſaribus. De quibus *ff. tot. tit. 15.* de cenſibus agitur.

§. 4. *Ius italicum* erat quodam modo minus ac deterius, quam ius Latii; maius tamen et commodius iure prouinciarum: quemadmodum Carolus Sigonius de antiquo iure Italiæ *l. 1. c. 21.* demonſtrat. Acceperant illud a Romanis

nis victoribus ciuitates Italiae, extra Latium et Galliam cisalpinam (quae in prouinciis censebatur) sitae, ante bellum sociale siue italicum: post quod tempus rarior illius mentio est.

SECTIO III
DE IVRE MVNICIPIORVM, COLONIARVM ET PRAEFECTVRARVM.

§. 1.

Distinguebantur municipia a coloniis: quemadmodum ab vtrisque diuersae erant praefecturae.

§. 2. Ante bellum sociale suo tantum iure vtebantur *municipia* seu Italiae ciuitates; quod italicum appellari consueuit, quemadmodum paullo ante dictum est: tributum autem et militem populo romano dabant, vt Latini. Ac tum quidem ius ciuitatis erat penes solam vrbem Romam. Indignabantur autem Latini, indignabantur omnes Itali, quod bellum pro Romanis facerent, nec tamen aequalibus vterentur priuilegiis. Vnde multae seditiones: et tandem etiam bellum grauissimum, quod sociale, italicum et marsicum appellatur; quo Itali, deficientes ab vrbe romana, post mutuas clades tandem id consecuti sunt, vt, qui arma ponerent, ius ciuitatis obtinerent. Flor. *l.* III. *c. 18.* Liu. *ep. 80.* Vell. *l.* II. *c. 16.* Eutrop. *l.* V. *c. 2.* A quo tempore ciuitas, quae lege iulia (L. Iulii Caesaris) teste Cicerone *pro Balbo c. 21.* iam antea data erat Latio, toti Italiae concessa fuit: cessauitque hinc, quod toties in Liuio et apud Sallustium legitur, *ciuis latini nominis et socii.*

§. 3.

§. 3. Retinebant ergo municipia leges suas et statuta vetera: ius autem ciuitatis hac conditione impetrauerant, vt honores possent petere seu munera capere in vrbe romana: vnde etiam nomen ipsis hæsit, et factum, vt potiores vrbes Italiæ municipia Italiæ sint appellata. Ipsum autem ius, quo fruebantur, duplicis erat ordinis: cum suffragio, et sine illo; vti ex Gellii *l.* XVI. *c.* 13. apparet. Ceterum et hoc obseruandum hoc loco est, in iure romano et æqualibus libris sæpe municipia vocari quasuis ciuitates.

§ 4. Deinde lege plotia etiam peregrinis, qui in vrbe quadam italica ciues scripti fuerant, ius ciuitatis romanæ certis conditionibus datum est: quod ex Cicerone *pro Archia c.* 4. constat.

§. 5. *Coloniæ* dicebantur oppida, in quæ populus romanus ciues suos ad habitandum deduxerat. Et harum conditio magis obnoxia erat, quoniam iura institutaque omnia Romana, non sui arbitrii habebant: quamquam potior existimabatur et præstabilior propter amplitudinem maiestatemque romani populi, cuius quasi effigies paruæ et simulacra quædam videbantur; vti Gellius loquitur *l.* XVI. *c.* 13. Erant autem duplices; vel *latinæ*, hoc est, cum iure Latii deductæ, vt Bononia apud Liu. *l.* XXXVII. *c.* 57; vel *ciuium romanorum*, apud eundem *l.* XXXIX. *c.* 55.

§. 6. *Præfecturæ* erant oppida Italiæ: et quidem deterioris conditionis, quam municipia et coloniæ. His enim præfectus quotannis Roma mittebatur, qui eas administraret et ius diceret: vt adeo non longe abessent a prouinciæ forma.

Ta-

Talis fuit Capua per annos plurimos, quod bello punico secundo ad Hannibalem defecisset. Liu. *l.* xxxi. *c. 16.* Cic. *cat.* iii. *c. 2.* Festus *in hoc vocabulo.*

SECTIO IV
DE COMMVNICATIONE CIVITATIS IN PROVINCIIS.

§. 1.

Successu temporis migrauit etiam ciuitas in prouincias Galliæ cisalpinæ, præsertim cispadanæ (nam Gallia italica in prouinciis censebatur vsque ad Augusti tempora) data ciuitas post Italiam, teste Strabone *l.* v. *ineunte.* Transpadanæ primo datum ius Latii; Iulius autem Cæsar addidit ciuitatem. Dio Cass. *l.* xli. *p. 170:* et Ascon. *in Pisonianam.* Hinc Gallia illa cisalpina a vestitu romano dicta fuit togata.

§. 2. A Iulii Cæsaris temporibus ius ciuitatis romanæ etiam prouincialibus extra Italiam dari cœptum est: Gallis præsertim, Hispanis et aliis; nec vero integris prouinciis, sed singulis hominibus aut oppidis de Cæsare bene merentibus. Suet. *in Cæsare c. 24 et 42.* Plura ex inscriptionibus de Hispanorum municipiis adferri possunt. Sic vsque ad Antoninorum tempora ciuitas pluribus in diuersis prouinciis fuit concessa: quibusdam tantum ius Italiæ, vt apparet ex *l.* L. *ff. t. 15. de censibus.*

§. 3. Tandem *l.* xvii. *ff. de statu hominum* Vlpianus: *In orbe,* inquit, *romano qui sunt, ex constitutione Antonini ciues romani effecti sunt.* Disputari solet, quis ille Antoninus fuerit. Quidam Pium intelligunt: alii Marcum. Sed verior sen-

ten-

tentia, esse Antoninum Caracallam: quia hæc constitutio non vt beneficium lata est, sed vt fiscus augeretur; et pater ipsius Seuerus dicitur apud Spartianum c. 1. natus ante ciuitatem omnibus datum.

§. 4. Nihilominus post Caracallam etiam memorantur nonnunquam in prouinciis mansisse iuris italici: quod arguit, vel mutatam fuisse Caracallæ constitutionem; vel a quibusdam non acceptum illud Antonini priuilegium, contentis veteri, quo vtebantur, iure Italiæ, quod immunitatem dabat, suffragia negabat et honores in vrbe capiendos.

CAPVT V
DE
PROVINCIIS ROMANORVM
eiusque
SECTIO I
DE
APPELLATIONE PROVINCIARVM.

§. 1.

A *Vincendo* dicuntur prouinciæ: quia bello adquisitæ erant; siue, vt Festus loquitur, a populo romano prouictæ, id est, ante victæ.

§. 2. Erant autem prouinciæ omnes extra Italiam: nisi quod Gallia cisalpina siue circumpadana ante Augusti tempora etiam in prouinciis fuit censa; vt clarissime patet ex Cæsaris *ciuili bello* et ex Ciceronis *philippicis et epistolis l.* x *et* xi.

SECTIO II
DE
ADMINISTRATIONE PROVINCIARVM.

§. I.

Administratio prouinciarum primum *prætoribus* committebatur, quos proprætores etiam dicebant: deinde *proconsulibus* quoque, quorum dignitas et prouincia maior erat, quam prætorum. Liu. *l.* xxii. *c.* 27: et Cic. *phil.* xi. *c.* 12.

§. 2. Quoniam autem inæquales erant prouinciæ; et vna opimior, quam altera: sorte distribuebantur ad contentionem excludendam. Cic. *l.* i. *ep.* 9. *n.* 74: *et l.* viii. *ep.* 8. *n.* 21. Interdum sine sortitione de illis conueniebat inter præsides: quod *parare* prouincias vel *comparare* dicebant. Cic. *l.* i. *ep.* 9. *n.* 74: et Liu. *l.* xxxii. *c.* 8; *et l.* xxxviii. *c.* 33.

§. 3. In prouincia præsides omnia agebant more romano, *forum* instituentes in præcipuis vrbibus. Cic. *l.* iii. *ep.* 6. *n.* 8: *et Attic. l.* v. *ep. vltima.* Vocabant etiam *conuentus iuridicos*, quorum plures erant in vna prouincia. Plin. *l.* iii.

(6.) *l.*

c. 1. 2. 3. Habebant secum etiam caussidicos romanos: qualis erat Trebatius apud Cæsarem in Gallia, ad quem exstant Ciceronis *epistolæ l.* VII.

SECTIO III
DE
DIVISIONE PROVINCIARVM.

§. 1.

Prouinciæ aliæ erant *prætoriæ;* aliæ *consulares,* quas proconsulares etiam dicebant; et rursus aliæ *præsidales,* quæ accedebant sub Cæsaribus: pro discrimine magistratuum, qui ad eas regendas a senatu vel principe mittebantur. Cic. *l.* VIII. *ep. 8. n. 21; phil.* I. *c. 8:* et Sext. Ruf. *c. 4 et 5.*

§. 2. Sed et alia prouinciarum diuisio ac diuersa pro diuersis temporibus obseruanda est. Alia enim ratio fuit liberæ reipublicæ ante Augustum Cæsarem: alia sub Augusto et deinceps, quum Claudius præcipue ac Traianus aliquid adiecissent: alia etiam sub Diocletiano, Constantino ac sequentibus, vtpote qui nouis subdiuisionibus multiplicarunt prouincias. Et Iustinianus aliquid mutauit: circa quæ tempora illæ diuisiones ortæ videntur, quæ in ecclesiasticis occurrunt. Quod vt eo fiat clarius, exemplis quibusdam demonstrandum est.

§. 3. Inde a punicis bellis HISPANIA diuisa erat in *citeriorem* et *vlteriorem:* quod Liuius

docet *l.* XXXII. *c. 28:* et Cic. *pro leg. man. c.* 12. Augustus autem Cæsar tres fecit Hispanias: *tarraconensem*, quæ fere citerior fuerat; *bæticam* et *lusitaniam.* Strabo *l.* XVII. *p. 840.* et Dio *l.* LIII. *p. 503.*

§. 4. GALLIA olim in transalpinam et cisalpinam diuisa fuit. Cic. *pro Mur. c. 41. et pro leg. man. c. 12. Cisalpina* autem pars erat Italiæ. *Transalpina* etiam *comata* dicebatur, et pars Alpibus atque Italiæ propior *braccata*: cisalpina autem *togata* post sociale bellum. Dio *l.* XLVI. *p. 326:* et Plin. *l.* III. *c.* 4. Transalpina Ciceroni quoque *vlterior* Gallia vocatur siue *vltima:* et cisalpina *citerior* in *phil.* VII. *c. 1; et de prou. cons. c. 15.*

§. 5. Iulius Cæsar transalpinam in tres partes diuisit, *celticam, aquitanicam et belgicam:* pars autem a Romanis iam olim obtenta κατ᾽ ἐξοχὴν dicebatur *prouincia.* Vide eius *de b. g. l.* 1. *c. 1. n. 1.*

§. 6. Augustus Cæsar quatuor constituit partes, prolatis etiam terminis Iulii: *narbonensem, lugdunensem, aquitanicam et belgicam.* Strabo *l.* IV. *p.* 177. In belgica autem postmodum duas ad Rhenum fecit prouincias: appellauitque *Germaniam superiorem* et *inferiorem*, quia Germanicæ gentes in illas regiones traductæ fuerant. Vtramque dixerunt vno nomine *Germaniam cisrhenanam* respectu Romanorum: vt tamen vtraque sic prouincia manserit pars Galliæ belgicæ, Dio *l.* LIII. *p. 503;* et Tac. *ann. l.* IV. *c. 73. n.* 1.

§. 7. Tandem Diocletiani et Constantini tempore, quum nouæ vbique subdiuisiones fie-

ferent, vel sola Gallia XIV. prouincias accepit. Vid. Sext. Ruf. *c. 6*.

§. 8. In GRAECIA etiam prouinciæ pro temporibus aliter atque aliter sunt distributæ. Olim erat *Græcia libera* distincta ab regnis *Macedoniæ* et *Epiri*. Post bella Romanorum macedonica et achaicum Romani duas ex vniuersa Græcia prouincias fecerunt: *Macedoniam*, quæ per proconsules regebatur; et *Achaiam*, qua omnis Græcia libera continebatur, id est, Achaia propria, Peloponnesus, Attica, Bœotia, Locris, Phocis, Aetolia, Acarnania et pars Epiri. Et hæc Græciæ diuisio valet etiam in nouo testamento: vt Act. XIX. *v. 21.* Rom. XV. *v. 26.* 1 Thess. I. *v. 7;* et de Achaia sola 2 Cor. I, *v. 1.*

§. 9. In ASIA citeriore, quanta Romanis paruit, prouinciæ erant *Asia propria* siue κατ' ἐξοχὴν Asia dicta, hoc est, regnum Attalorum, quemadmodum id nomen ita acceptum habemus Act. II. *v. 9;* et Apoc. I. *v. 4 et 11:* item *Bithynia*, quæ aliquando proconsules habuit: etiam prætores siue proprætores, qualis Plinius minor erat consulari potestate, vti ex eius *l. x. ep. 77.* nostrisque ad eam notis constat: et *Cilicia*, prouincia proconsularis, cuius proconsul ipse Cicero fuit, et cui adiectæ tum erant tres ex Asia diœceses, in veteri Phrygia maiori sitæ; quemadmodum ex *l.* III. *ep. 8. n. 15. l.* XIII. *ep. 67. n. 1 et aliis vtriusque huius libri epistolis* discimus.

§. 10. SYRIA etiam prouincia Romanorum fuit:

fuit: cuius multa mentio est in Ciceronis epistolis, et quam Lucas quoque memorat *c.* II. *v.* 1.

§. 11. De IVDAEA prouincia operæ quoque pretium est, hic ex historia antiqua aliquid repetere. Nimirum illa regnum Archelai fuit, quem Matthæus nominat *c.* II. *v.* 22: nec vero amplior, quam Iudæa propria et regio samaritana; quoniam Galilæa et Peræa a tetrarchis regebantur. Eius autem præsides Pilatus, Festus, Felix, neque proconsules fuerunt, neque prætores: sed, vt a Tacito *ann. l.* XII. *c.* 54. *n.* 6; *et l.* XV. *c.* 44. *n.* 4. denominantur, *procuratores* Cæsaris.

§. 12. Ad illustrandum præsens argumentum faciunt etiam illæ prouinciæ, quas imperatores quidam addiderunt. *Augustus* adiecit Pannonias, Aegyptum, Noricum, Rhætiam, Vindeliciam, Germanias, id est, Germaniam cisrhenanam in solo gallico sitam: et alias. Dio XLIX. *p.* 413. 414. *l.* LIV. *p.* 534. 536 *l.* LIII. *p.* 503: Sext. Ruf. *c.* 7: Suet. *in Aug. c.* 18. 21. *Claudius* Britanniam et Mauritanias. Eutrop. *l.* VII. *c.* 8. *n.* 3: et Dio *l.* XL. *p.* 670. 671. *Traianus* Daciam, Assyriam, Arabiam et plures. Eutrop. *l.* VIII. *c.* 2. Quasdam ex his remisit Adrianus: Daciam Aurelianus. Eutrop. *l.* VIII. *c.* 3. *n.* 3: *et l.* IX. *c.* 9. *n.* 10. Et sic fere mansit vsque ad Diocletianum et Constantinum: et tum numerus prouinciarum per nouas subdiuisiones mire auctus fuit. Vid. Sext. Ruf. *c.* 4 *seq:* Lact. *de mort. pers. c.* 7. *n.* 4: et Zos *l.* II. *c.* 33.

§. 13. Tandem et illa prouinciarum diuisio com-

commemoranda eſt, quam Auguſtus nouo modo inſtituit, vt et odium regni euitaret, et tamen ſummam potentiam teneret cum exercitibus. Pacatas enim nec indigas præſidii reliquit ſenatui et populo: quæ veteri more per proconſules et proprætores cum quæſtoribus adminiſtrabantur. Limitaneas autem et alias, quibus opus erat militari præſidio, ſibi reſeruauit. Et hæ dicebantur prouinciæ Cæſaris vel principis: quemadmodum is, qui pro Cæſare regebat eas, non proconſul nec proprætor; ſed legatus principis vel Cæſaris appellatus fuit. Pro quæſtoribus autem erant ibi procuratores Cæſaris, qui reditus curabant: niſi quod in minoribus prouinciis, vt Iudæa erat, etiam iurisdictionem habebant. Vide ſupra *c.* II. *ſect.* II. *n.* VIII *et* IX. *p.* 42 *et* 43.

CAPVT III
DE
IVDICIIS ROMANORVM
eiusque
SECTIO I
DE
IVDICIBVS.

§. I.

Iudicia antiquitus penes reges erant: et his expulſis primi quoque conſules exercebant.

Post crescente republica, quum consules omnibus negotiis non sufficerent: duo praetores sunt creati, qui priuatarum rerum iudiciis praeessent; consules autem curarent publica Praetorum alius erat *vrbanus* seu vrbis, alter *peregrinus*: ille inter ciues et ciues ius dicebat; hic inter peregrinos et ciues, aut peregrinos solos, romano tamen imperio subiectos. Plures postmodum praetores creati: sed prouinciarum, qui pro consulibus in prouinciis ius dicerent. Circa sullana tempora auctae sunt quaestiones: et ob id praetorum etiam numerus auctus, qui in vrbe manerent: vt tamen vnus praecipue praetor vrbis seu vrbanus vocaretur. Vid. supra *c.* 11. *sect.* 1. *n.* v. *p.* 29.

§. 2. *Praetor* erat praeses iudicii: adsessores eius dicebantur *iudices*, quorum magnus erat numerus, praesertim in *centumuirali iudicio*, quod ita a numero rotundo vocabatur; quamuis centum quinque ordinario modo, et Festo auctore saepe plures essent. De qua re ad Plinii *l.* 1. *ep.* 5. *n.* 4. plura diximus.

§. 3. Non autem erant iudices perpetui: sed sorte legebantur ad certam aliquam caussam, ne pars litigantium posset suspectos habere. Cic. *pro Mil. c.* 16. Iidem etiam iure iurando adstricti erant ad sincere iudicandum. Meminit iuris iurandi eius Cicero *pro Roscio amer. c.* 3: et Asconius *in Verr.* 11; vbi etiam de sortitione iudicum et subsortitione agit, si quidam fuissent a reo aut accusatore reiecti.

§. 4.

§. 4. Iudices pro temporum diuersitate ex diuersis ordinibus lecti. Caius Gracchus iudicia senatui ademta equitibus dederat: Sulla post quadraginta annos solis senatoribus. Post decem autem annos Aurelius Cotta legem tulit, vt senatores et equites romani ac tribuni ærarii (hi plebem repræsentabant) simul iudicarent atque iudicium conflarent ex omnibus tribus ordinibus. Plut. *in Graccho p. 837.* Appian. *de b. ciu. l.* 1. *p. 363:* et Ascon. *in c. 3. diu. verr.* Atque ita mansit per Ciceronis tempora: quod ex miloniana eius *c. 2;* et ex *l.* 11. *ad Quintum fr. ep. 8. sub finem* constat. *Senatorum*, inquit, *vrna copiose absoluit: equitum adæquauit: tribuni ærarii condemnarunt.* Ex quibus simul videmus, non promiscuos, sed singulos ordines separatim in iudicio sedisse. Tandem Iulius Cæsar solis senatoribus iudicia mandauit. Dio *l.* XLIII. *p. 226.*

§. 5. Sententiæ iudicum a quolibet in tabella scribebantur paucis litteris; in quibus A absolutionis nota erat; C condemnationis: si autem caussa nondum esset liquida, scribebant N L, id est, *non liquet;* quæ nota ampliationis dicebatur. Ascon. *in Verr.* 1. *c.* 7. De vrna paullo ante ex Cicerone diximus. Et hæc de *iudicibus.*

SECTIO II.

DE

LOCO IVDICIORVM.

§. I.

Locus iudiciorum erat forum: vt omnes possent audire, quæ iudicarentur. *Centumuiralia* autem *iudicia*, quæ cauſſas minoris momenti, vt teſtamentorum, hereditatum et ſimiles habebant (quemadmodum ex Cic. *l.* I. *de orat. c. 38.* conſtat) et quadrupliciter diuiſa erant, exercebantur in baſilica iulia: vt notis ad Plin. *l.* I. *ep. 18. n. 3.* probauimus; quibus adde ea, quæ dicta ſunt ad *l.* I. *ep. 5. n. 4.* Vix autem dubium, quin baſilica in foro fuerit. Hinc actiones et cauſſæ forenſes appellantur.

§. 2. Erant præterea iudicia, quæ in ſenatu agebantur; grauiora ſcilicet et publica prouinciarum, quando proconſules aut proprætores a prouinciis, quas male rexerant, accuſabantur: et in his poſteriore tempore ſæpe Cæſares præſidebant. Plin. *l.* II. *ep. 11. n. 9. 10: et l.* III. *ep. 9. n. 21 et 23.* Etiam alia interdum iudicia Cæſares ad ſe in aulam traxerunt. Plin. *l.* VI. *ep. 31. n. 1.*

SECTIO III

DE

ACCVSATORE ET REO.

§. I.

Accuſator in vna cauſſa non ſemper vnus erat, ſed poterant plures eſſe: contra reo etiam

etiam permiſſum, plures adhibere defenſores. Vt vero ſinguli ſingulas haberent orationes; quod maxime in grauioribus cauſſis fiebat, præſertim iis, quæ in ſenatu agebantur, vt ex Plinii *l.* II. *ep.* 11. apparet: præſcriptum tempus erat, quot horis vteretur quisque ad dicendum; ideoque clepsydra adhibita in iudicio, quæ tempus definiret. Plin. *l.* I. *ep.* 23. *n.* 2: *et l.* VI. *ep.* 5. *n.* 5. 7.

§. 2. Hi accuſatores et defenſores dicebantur *cauſſidici*, *patroni cauſſarum* et, ſi illuſtriores eſſent, *oratores*: non autem *aduocati*; qui amici erant reorum, rogati, vt reis in iudicio tantum præſentia ſua adeſſent, quorum gratia iudices mouerentur. *Aduocationes* autem erant mora et tempus: quod a iudice petebant, dum amicos aduocarent. Vide, quæ ad Cic. *l.* VII. *ep.* 11. *n.* 1. notauimus. Poſtea quum ex aduocatis talibus quidam etiam defenderent reum: factum eſt, vt aduocatorum nomen etiam cauſſidicis tribueretur; quod Vlpianus tradit *l.* I. *§.* 10. *ff. de extraordinariis cognitionibus.*

§. 3. *Rei* ſunt accuſati: qui non modo de cauſſidicis et defenſoribus ſolliciti erant, et amicos aduocabant; verum etiam laudatores quærebant. De laudatione reorum vide, quæ ad Cic. *l.* I. *ep.* 9. *n.* 8 *et* 13. notauimus: et adde Aſcon. *pro Scauro ſub finem. Laudauerunt*, inquit, *Scaurum conſulares nouem: horum magna pars per tabulas laudauerunt, quia aberant.*

§. 4.

§. 4. Habitus reorum erat squalidus, adiunctis lacrimis: vt iudices ad misericordiam mouerent. Cic. *post red. ad Quirit. c. 3. pro Lig. c. 11.* et Gell. *l.* III. *c. 4.*

SECTIO IV
DE LEGIBVS.

§. I.

Magna amplitudo vocabuli legis est, et latinis auctoribus varia significat. Proprie dicta lex, vt Ateius Capito apud Gellium *l.* x. *c. 20.* definit, est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu. Dum dicit *generale,* vult omnes lege obligari debere. Atque ita lex manilia, quam Cicero oratione defendit, proprie lex non erat, sed potius priuilegium: quia de vno Pompeio agebat. Dum addit *rogante magistratu,* consensum ordinum requirit: quia nec consul, neque alius magistratus poterat legem ferre insciente ac inuito populo. Magistratus ergo, consules, tribuni, quod legis habere vim volebant, retulerunt ad populum: interrogantes, an velint, iubeant hoc ita fieri. Hinc leges dictæ *rogationes,* id est, interrogationes populi: de quibus Gellius *dicto loco* consulatur.

§. 2. Nata exinde est distinctio inter *legem propriam,* quæ ad ius ciuile referenda est; et inter *impropriam,* de singulorum honore vel iuribus: item inter *legem,* senatus consultum et plebiscitum,

tum, etiam populiſcitum, quod nomen apud Nep. *in Alcib. c. 5 n. 4; et Epam. c. 7. n. 4.* occurrit.

§. 3. *Senatus conſultum* decretum erat a ſenatu factum, plerumque in publica cauſſa: quum leges propriæ agant de cauſſis priuatorum. Duplex modus erat faciendi ſenatus conſultum. Præcipuus fiebat per diſceſſionem, qua in diuerſas ſententias ibant ſenatores. Hirt. *de b. g. l.* VIII. *c. 52.* Alter modus, ſed minus frequens, conſiſtebat in exquirendis ſententiis: vbi conſul ab illuſtrioribus ſententiam, quid fieri vellent, exigebat. Gell. *l.* XVI. *c.* 7. Quum ſenatus conſultum ſcriberetur, quod plerumque vnius hominis honorem reſpiciebat: amici et fautores illius, ſi ſenatores eſſent, aut quicunque volebant ex ſenatu, ſcribendo aderant; eorumque nomina ipſi ſenatus conſulto inſerebantur. Exempla habes apud Cic. *l.* VIII. *ep. 8. n. 12. 15: et l.* XV. *ep. 6. n. 7. 8.* Quod autem de iis plebs non rogabatur: proprie loquendo leges non erant, certo modo autem vim legis habuerunt. Ceterum diſtinguuntur in iure ſecundum auctorum nomina, qui primi de re vel argumento ad ſenatum retulerunt. Hinc in Digeſtis memorantur ſenatus conſulta tertullianum, trebellianum, macedonianum, ſilanianum, claudianum, turpillianum, velleianum, cetera.

§. 4. *Plebiſcitum* ſequitur. Eſt autem ſcitum aliquod ſtatutum: et inde plebiſcita, vt Pompeius Feſtus definit, appellantur ea, quæ plebs ſuo

ſuo ſuffragio ſine patribus iuſſit, plebeio magiſtratu rogante. Gellius *l.* xv. *c.* 27. ex Laelio Felice haec allegat: *Ne leges quidem proprie, ſed plebiſcita appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta ſunt; quibus rogationibus patricii ante non tenebantur, donec Q. Hortenſius dictator eam legem tulit, vt eo iure, quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur.* Vide plura *l.* 11. *§. 8. ff. de O. I. et legis;* vbi occaſio plebiſcitorum explicatur, et legis hortenſiae ſimul fit mentio, et cauſſa, cur tradita ſit, adiicitur hiſce verbis: *Quia multae diſcordiae naſcebantur de his plebiſcitis, pro legibus placuit et ea obſeruari lege hortenſia; et ita factum eſt, vt inter plebiſcita et legem ſpecies conſtituendi intereſſent, poteſtas autem eadem eſſet.* Hinc vis obligandi vniuerſum populum etiam plebiſcitis data. Quod vero ante legem hortenſiam plebiſcita patricios non obligarent, nec pro lege haberentur: hoc exinde fuit, quia inſciente aut inuito ſenatu fuerant facta. Ad legem autem propriam requirebatur: vt, quamlibet a tribuno, plebeio magiſtratu, rogata eſſet: ſenatui tamen etiam, antequam confirmaretur, ad conſentiendum proponi et exhiberi deberet.

§. 5. *Populiſcitum* in ſe plus eſt, quam plebiſcitum: et vix differt a lege propria, quia populus omnes tres ordines comprehendit. Plebs autem ordo vnus eſt: ſaltem ſenatorium excludit. Gell. *l.* xx *c. 10.*

§. 6. *Rogationes* ſaepe pro legibus ponuntur apud

apud Ciceronem et Gellium *l.* x. *c.* 20. Ratio hæc eſt, quia olim leges magiſtratu rogante ferebantur: an plebs aut populus velit, iubeat, hoc vel illud ita fieri. Cauſſa erat, quia in libera republica ſumma poteſtas magis apud populum, quam apud ſenatum fuit. Poſtea autem ſub Cæſaribus mutata legum conſuetudo, principibus ſummam poteſtatem a populo ad ſe reuocantibus. Hinc pleræque leges in digeſtis et in codice ab imperatoribus dicuntur latæ ſine mentione populi, cuius iam poteſtas exſpirauerat.

§. 7. Ceterum quoniam de legibus agere cœpimus: non alienum a re erit, hiſtoriam etiam atque rationem legum in libera republica aut non longe poſt mutatam eamdem latarum paucis explicare. Regum enim leges erant imperfectæ: ideoque ſenatus Solonis leges petiit ab Athenienſibus, quæ ad ſtatum romanum reformatæ a decemuiris x tabulis conſcribebantur pro numero decemuirorum. Sequenti anno, quæ deeſſe videbantur, ſuppleta ſunt tabulis duabus, vt XII fierent: qui fons eſt iuris romani, quo hodieque vtimur; quamquam earum ſola fragmenta ſuperſunt. Vide Liuium *l.* III. *c.* 34.

§. 8. Creſcente republica creſcebant etiam delicta et quæſtiones: inde nouæ leges latæ, quia ex XII tabulis non omnes caſus poterant diiudicari. Ex his potiſſimum eas, ſaltem præcipuas earum memoramus, quæ apud Ciceronem occurrunt: quaſdam etiam ex digeſtis ſiue pan-

pandectis adiicimus. Pleræque autem ab auctoribus denominantur: nonnullæ etiam a materia.

§. 9. Ab auctore nomen habent apud Ciceronem LEX *acilia*, repetundarum: *æbutia*, de curatione et poteſtate mandanda: *ælia et fuſia*, de iure comitiorum: *æmilia*, ſumtuaria: *appuleia*, de coloniis, de maieſtate; et alia eiusdem frumentaria: *aurelia*, iudiciaria: *cæcilia didia*, de legibus ferendis: *calpurnia*, de ambitu; et alia repetundarum: *caſſiæ*, agraria, de damnatis; et alia tabellaria de iudiciis: *cincia*, de donis et muneribus: *clodia*, frumentaria: *cœlia*, de ſuffragiis: *corneliæ* plures, teſtamentaria, nummaria, de infamia, de legatis prouincialium magiſtratuum, de magiſtratibus, de maieſtate, de municipiis, de proſcriptione, de prouinciarum rectoribus: *curia*, de auctoritate patrum: *domitia*, de ſacerdotiis: *fabia*, de numero ſectatorum: *flaminia*, agraria: *flauia*, agraria: *furia*, de teſtamentis: *gabinia*, de legatis: *gellia cornelia*, de ciuibus: *hirtia*, de Pompeianis: *iuliæ*, de legationibus liberis, de prouinciis, de repetundis pecuniis, de ſacerdotiis: *iunia*, de peregrinis vrbe eiiciendis: *lætoria*, de tutelis: *liciniæ*, de curatione et poteſtate mandanda, de ſacerdotum electione, de ſodalitiis: *licinia mucia*, de ciuibus regundis: *mæniа*, de magiſtratibus: *manilia*, de libertinorum ſuffragiis: *mariæ*, de nummis, de ſuffragiis, *octauia*, frumentaria: *papia*, de ciuitate de peregri-

egrinis: *papiriæ*, de consecratione; et alia tabellaria de legibus: *plotia*, de vi: *pompeiæ*, de ambitu, de iudicibus: *porcia*, pro tergo et vita ciuium: *pupia*, de senatu comitialibus diebus non habendo: *remmia*, de calumniatoribus: *roscia*, theatralis: *rupilia*, de iudicibus sortito dandis: *scantinia*, contra impudicos: *semproniæ*, agraria, frumentaria, de capite ciuium romanorum, de prouinciis: *seruiliæ*, de ciuitate, de iudicibus, de repetundis: *terentia cassia*, frumentaria: *thoria*, de vectigalibus: *tullia*, de ambitu: *valeria*, de tyrannide Sullæ: *varia*, de maiestate: *vatiniæ*, de alternis consiliis, de prouinciis: *voconia*, de hereditatibus feminarum: et aliæ plures.

§. 10. In pandectis memorantur *aquilia*, de damno iniuriæ: *atinia*, de vsucapione: *cornelia*, de falso, de iniuriis, de lusu, de sicariis et veneficis: *fabia*, de plagiariis: *falcidia*, testamentaria: *glicia*, de inofficioso testamento: *hortensia*, de plebiscitis: *iuliæ*, de ambitu, de annona, de maritandis ordinibus, de peculatu, de repetundis, de residuis, de vi priuata, de vi publica: *iunia vellea*, de testamentis: *papia poppeia*, de connubiis: *petronia*, de seruis: *pompæa*, de parricidis: *plautia*, de vi: *scribonia*, de Lusitanis: et aliæ.

§. 11. Quædam leges, quamuis auctores non ignoti essent, a materia denominabantur. Tales sunt LEGES *agrariæ* multæ, de agris populi diuidundis; quæ sæpe caussæ tumultus exstite-

runt: *annales* siue annariæ, quae magistratui certam ætatem præscribebant: frumentariæ variorum: *sumtuariæ*, quibus luxuria conuiuiorum prohibebatur: *tabellariæ*, de dicendis sententiis et suffragiis ferendis per tabellas: *vicesimarum*, de vectigali vicesimæ: et similes.

§. 12. Posteriorum Cæsarum leges ex digestis, codice et nouellis notæ sunt. De *edicto prætoris* tantum pauca hic adiungimus. Qui enim iudiciis ordinariis in foro habitis præerat prætor vrbanus: sub initium muneris sui in albo scripta edicta proponebat supplendi iuris ciuilis caussa, secundum quæ ius per annum suum dicturus esset. Addebat etiam certas formulas, quibus diebus et qua ratione ac modo, a partibus etiam obseruando, id esset facturus. Hinc, quidquid iussit prætor, *edictum* postea vocabatur: et frequens in iure vox est, *prætor edicit*. Si prætor edictum antecessoris retinebat, vocabatur *edictum tralaticium*. Tandem Hadriani tempore Saluius Iulianus iureconsultus composuit *edictum perpetuum*: quod prætores obseruarent, nec mutarent edicta annis singulis. Huius fragmenta satis copiosa supersunt, a diuersis edita: ex quibus intelligimus, qualia fuerint edicta prætorum. De auctore huius edicti vide Eutropium *l.* VIII. *c. 9.*

CAPVT VII

DE

ORDINIBVS ROMANORVM

eiusque

SECTIO I

DE

ORDINE SENATORIO.

§. 1.

Populus romanus in tres ordines (Stände nostrates vocant) fuit diuisus: senatorium, equestrem et plebeium. De singulis nunc breuiter exponemus.

§. 2. Senatus dictus est a senibus, qui soli ob senilem prudentiam in eum legebantur: inde etiam *patres* appellati, et in adlocutionibus *patres conscripti.* Sallust. *de b. cat. c. 6:* et Flor. *l.* 1. *c.* 1. *n.* 15.

§. 3. Origo ab Romulo est, qui centum senes consultationum adiutores legit. Liu. *l.* 1. *c.* 8. Tarquinius Priscus addidit alios centum: quia ciuitas nunc auctior erat; et plures, qui dignitatem illam tueri possent. Nihilominus hi posteriores minorum gentium sunt appellati. Liu. *l.* 1. *c.* 35. Pulsis regibus primi consules, vt interfectorum a Tarquinio Superbo numerum supplerent simulque augerent ordinem

trecentorum senatum fecerunt: teste Liuio *l.* II. *c.* 1. Sic Latini tradiderunt. Dionysius Halicarnasseus *l.* II. *p.* 85 *et* 111. Romulum bis legisse centum senatores refert, quem clari quidem viri sequuntur: quod autem in tanto Latinorum silentio non est admittendum.

§. 4. Trecentorum numerus mansit vsque ad Sullæ tempora. Appian. Alex. *b. ciu. l.* 1. *p.* 413. Et licet non constet, quantum numerum fecerit: probabile tamen est, supra quadringentos fuisse; quod ita ad Ciceronis tempora seruatum fuit, vt ex *l.* 1. *ad Att. ep.* 14. colligitur. Iulius Cæsar nimium auxit numerum: et quidem ad nongentos vsque, vt Dio Cassius *l.* XLIII. *p.* 237. refert; vel ad millenos, vt Suetonius habet in *Augusto c.* 35. In quibus quod multi indignissimi essent (nam peregrinos etiam ex Gallia et aliunde in curiam introduxerat): Augustus ad pristinum numerum et splendorem, qui ante ciuile bellum fuerat, redegit; aut paullo maiorem esse permisit, vt tamen numerus intra sexcentesimum consisteret. Dio *l.* LIV. *p.* 530. Posteriores Cæsares auxerunt aliquando: vt tamen non facile plures, quam sexcenti senatores essent.

§. 5. Legabantur senatores ordinario modo a censoribus ex ordine equestri, vnde primi consules supplementum fecerunt apud Liuium *l.* II. *c.* 1: cui adde *l.* IX. *c.* 29; *et l.* XXIII. *c.* 23. Nec vero plebeiis senatus omnino clausus erat: quod infra de consulibus plebeiis et tribunis in plebeio ordine ostendemus.

§. 6.

§. 6. In prima republica non censu, sed morum integritate fiebant senatores: vnde de Valerio Publicola, primi post eiectos reges anni consule, annales tradunt, adeo pauperem mortuum esse, vt collatis a populo nummis sumtum habuerit sepulturæ. Vid. Eutrop. *l.* 1. *c.* 10. *n.* 4. Postea dignitatis seruandæ caussa senatoribus etiam census fuit definitus: vt, qui infra illum possideret, non posset senator fieri. Census erat duplo maior, quam equestris ordinis, quem Augustus Cæsar auxerat. Suetonius *in Augusto c.* 41. hoc docet. *Senatorum*, inquit, *censum ampliauit, ac pro octingentorum millium summa duodecies sestertium taxauit, suppleuitque non habentibus.* Supputandi hanc rationem infra de re nummaria Romanorum explicabimus. Vide interim, quæ ad Plinii *l.* 1. *ep.* 19. *n.* 2. notauimus.

§. 7. Senatores ab equitibus et plebeiis etiam vestitu distincti erant. Ille tunica erat laticlauia seu latus clauus. Vnde latum clauum accipere est senatorem fieri. Sic Tiberius senatori latum clauum ademisse dicitur apud Suet. *c.* 35. hoc est, ex senatu mouisse. Plinius *l.* 35. *c.* 1. sic ordines distinguit. *Annuli*, inquit, *distinxerunt alterum ordinem a plebe: sicut tunica ab annulis senatum tantum.*

§. 8. Senatorum erat *sententias dicere*, quæ barbare *vota* appellant: sicut populi in comitiis *ferre suffragia*. Nec vero omnes rogabantur, sed tantum principes: hoc est, si sub finem

anni erat, consules designati; deinde aut his nondum designatis princeps senatus a censoribus lectus; porro qui in magistratu erant, quemadmodum in catilinaria caussa Cicero consul post Silanum designatum consulem rogauit Iulium Caesarem tum praetorem. Liu. *l.* xxxvi. *c.* 3: et Sallust. *de b. c.* 50 *seq.* Tribuni poterant etiam non rogati interloqui, suamque dicere sententiam. Caes. *de b. c. l.* 1. *c.* 3. *n.* 8.

§. 9. Arbitrii ergo erat consulis, praeter primos rogare, quos vellet; nec in primis semper ordinem, nisi in designato consule, seruasse stricti videtur. Vnde Suetonius *in Caesare c.* 21 refert, quem ordinem calendis ianuariis tenuisset, eum per totum annum seruasse. Rogabat autem sententias consul, tamquam director senatus: nec vero multos rogabat; sed postquam duae vel tres dictae fuerant, reliqui senatores discessione facta ad hunc vel illum, qui dixerat sententiam, se conferebant, accessu suo illam confirmantes. Hinc est nota formula, *ire in sententiam alicuius*: apud Liu. *l.* 1. *c.* 32. *l.* v. *c.* 29; Cic. *l.* 1. *ep.* 2. *n.* 4. atque alios. Vnde minoris ordinis senatores, qui numquam dicebant sententiam, sed sententiae alterius accedebant, dicti fuere *pedarii*; vt est apud Gellium *l.* III. *c.* 18. Quod vocabulum aliquid ignominiae videtur habere: res ipsa vero, *ire in sententiam alterius*, per se non erat ignominiosa; sed recepta in plerisque faciendis senatus consultis, quae per-

dis-

disceſſionem fiebant, de quibus ſupra dictum *c.* VI. *ſ.* IV. *§.* *3.* *p.* *77.*

§. 10. A ſenatus conſulto autem differebat *ſenatus auctoritas.* Quum enim infrequentior iuſto ſenatus eſſet, aut tribuni plebis interceſſisſent: ſenatus conſultum non poterat fieri; ſed ſenatus auctoritas tantum præſcribi ſolebat et de ea ad ſenatum populumque referri. Cic *l.* I. *ep.* 2. *n.* 11. *ep.* 7. *n.* 8: *et l.* VIII. *ep* 8. *n.* 12. 17. 20. 23.

§. 11. Qui conſultabant et ſententiam dicebant ſenatores, proprio verbo *cenſere* dicebantur. Plin. *l.* II. *ep.* 11. *n.* 21. *l.* V. *ep.* 14. *n.* 6. Suet. *in Cal.* *c.* 59. *et Claud.* *c.* 6. In decretis faciendis dicebant: *Placet* aut *non placet*, ſcilicet ſenatui. Liu. *l.* XXIII. *c.* 25: et Suet. *de cl. rhet.* *c.* 1.

§. 12. *Curia* vocabatur vulgo locus ſenatus habendi: et memorabilis eſt curia *hoſtilia* ſub regibus. Cic. *de fin.* *l.* V. *c.* 1. Qua incendio deleta, Sulla eodem loco inſtaurare illam et poſt eum etiam Cæſar voluit; ſed fato præuenti id opus reliquerunt Auguſto, qui *iuliam* nominauit. Dio *l.* XL. *p.* 143. 144 *l.* XLIX. *p.* 242. *l.* XLVII. *p.* 388: et Suet. *in Cal.* *c* 59. Laudatur etiam *Pompeii curia*, in qua Iulius Cæſar fuit interfectus. Suet. *in Cæſ.* *c.* 80 *et* 88: et Cic. *de diu.* *l.* II. *c.* 9. Quod vero hoſtilia anguſtior eſſet, quam vt caperet omnem ſenatum: in ſacris ædibus ſeu templis ſenatus ſæpiſſime congregatus fuit. Sic Cicero in *templo Iouis ſtatoris* ſenatum habuit, quum in Catilinam inueheretur: et in *æde Concordiæ*, quum coniurati examinarentur.

F 4 Vide

Vide *orat. cat.* I. *c.* 13. *orat.* II. *c.* 6: *et orat.* III. *c.* 9. Hæc templa curiæ etiam nonnumquam dicta. Vide Lampridium *in Alexandro c.* 6: vbi ædem Concordiæ vocat curiam.

SECTIO II

DE

ORDINE EQVESTRI.

§. I.

Equites medius ordo erant populi romani inter senatum et plebem; nec tantum militiæ id nomen est, verum etiam dignitatis: et altera significatio ex priori manat, quia olim non nisi digniores illi et splendidiores, e quibus senatus legebatur, equo militabant. Supra enim diximus de militia romana, paucos in legione fuisse equites: quod non tantum propter nobilitatem illorum factum, verum etiam propter paucitatem equorum in Italia; vbi ager bobus exercebatur, vt hodieque; onera asinis et mulis portabantur, muli etiam iungebantur carpentis, lecticæ ferebantur a seruis; atque ita rarior vsus equorum erat.

§. 2. Signa equitum erant *annulus* et *angustus clauus*. Vtroque distinguebantur a plebeiis: altero etiam a senatoribus. Plin. *l.* XXXIII. *c.* I. Non licebat enim plebeiis gestare annulum: sed equitibus tantum et senatoribus; a quibus equites tunica tantum distinguebantur, quæ senatori-

toribus erat lati claui, equitibus angufti. De vtraque tunica autem plura dicemus infra, quum de re veftiaria agendum erit.

§. 3. Præterea aliud ornamentum erat equitum lege rofcia conceffum, quæ etiam lex theatralis dicitur a Plinio *l.* VII. *c. 30:* qua cautum fuit, ne quis in theatris aut amphitheatro in quatuordecim primis gradibus federet, nifi cenfum poffidens equeftrem. Hinc *in* XIV *federe* eft idem, quod equitem romanum effe. Sueton. *in Cæf. c. 39. Aug. c. 40:* et Sen. *ep. 44.* Cenfus autem equefter erant quadringenta feftertia, vt clare definitum eft a Plinio *l.* I. *ep. 19. n. 2:* et Horatio *l.* I. *ep. 1. v. 57.*

§. 4. Equites romani non tantum equitibus nafcebantur: verum etiam fenatorum filii, antequam in fenatum legerentur, equites fuerunt vocati. Clarum exemplum præbet Pompeius apud Ciceronem *pro l. man. c. 21:* cuius ætas quum longe abeffet a gradu fenatorio; res tamen maximas geffit, et triumphum meruit. De quo Cicero: *Quid tam inauditum, quam equitem romanum triumphare?* Et paullo poft: *Quid tam incredibile, quam vt iterum eques romanus ex fenatus confulto triumpharet?* Pompeius autem natus erat patre patricio et confulari.

§. 5. Diuifi equites erant in *vrbanos* et *rufticanos. Illi* domicilium Romæ habebant, et ex iis præcipue legebantur fenatores. *Rufticani* non tantum rure degebant: verum etiam in mu-

 ni-

nicipiis rusticanis. Cicero *pro Rosc. amer. c. 15. Quid hoc?* inquit, *Patres familias, qui liberos habent, præsertim homines illius ordinis* (equestris) *ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse, filios suos rei familiari maxime seruire et in prædiis colendis operæ plurimum studiique consumere?*

§. 6. Inter studia equestris ordinis, tam illorum, qui in vrbe viuebant, quam qui in agris et municipiis, erat præcipue etiam conductio vectigalium populi romani, id est redituum ex prouinciis. Inde ordo publicanorum in equestri ordine fere continebatur. Cicero *pro Planc. c. 9: Flos equitum romanorum, ornamentum ciuitatis, firmamentum reipublicæ, publicanorum ordine continetur.* Idem *pro leg. man. c. 2: Equitibus romanis honestissimis viris adferuntur ex Asia quotidie litteræ, quorum magnæ res aguntur in vestris vectigalibus exercendis occupatæ.* Vide plura in illa oratione.

SECTIO III

DE ORDINE PLEBEIO.

§. 1.

Plebs tertia pars populi romani proprie loquendo: quamquam abusiue *populus* ipsi plebeii dicuntur. Sic apud Suetonium *c. 101.* de Augusti testamento: *Legauit populo romano,* cetera. Et apud Martialem *l.* VIII. *epigr. 15. v. 3:* et:

Dat populus, dat gratus eques, dat tura senatus.

§. 2

§. 2. Plebeii initio durius habiti a patriciis, secessiones fecerunt: quarum notabilis erat illa ad montem sacrum trans Anienem amnem; quia prius reuocari haud potuerunt in vrbem, quam magistratu sui ordinis impetrato, qui plebis caussam contra senatum tueretur. Hi tribuni plebis sunt vocati, de quibus supra egimus. Vide Liu. *l.* II. *c.* 32.

§. 3. Ingens sic ius adepti plebeii: sed his contenti non erant, nisi etiam maiora impetrarent. Impetrauerunt connubii communionem lege canuleia. Liu. *l.* IV. *c.* 1 *et* 5. Impetrauerunt etiam ius consulatum petendi. Liu. *l.* IV. *c.* 42: *et l.* VII. *c.* 1. Etiam ad sacerdotia, id est, auguratum et pontificatum, impetratus aditus. Liu. *l.* X. *c.* 6. Magnum etiam ius et dignitas erat, quod plebiscita legibus proprie dictis et senatus decretis lege hortensia sunt æquiparata: de quibus supra *c.* 6. *sect.* 4. *n.* 4. diximus. Accessit, quod summum est, prouocatio ad populum contra senatum aut maiores magistratus: vbi populi nomine potissimum plebs significatur, equestri tamen ordine non excluso. vid. exemplum apud Liu. *l.* II. *c.* 56 *seq.* Impetratum etiam, vt Liuius *eodem libro c.* 56 *et* 58. habet, vt tributis comitiis, id est, sine patribus, tribuni plebis crearentur.

§. 4. Non ergo plebeius ordo tantum viles homines aut opifices continebat, sed magnos quoque et præstantes viros: cuius ordinis duo erant summa præsidia, prouocatio ad populum

et

et tribunatus plebis, quem etiam imperatores seu Cæsares omnes propter summam potestatem in se receperunt. Conf. supra *p. 35*.

CAPVT VIII
DE
COMITIIS
eiusque
SECTIO I
DE
DISTRIBVTIONE POPVLI COMITIA HABENTIS.

§. 1.

Romanus populus varie distributus fuit, præcipue a Seruio Tullio, sexto rege: quamuis Romulus etiam, etsi ruditer, in hac parte egisset. Huic enim tribuunt tribus et curias in populo institutas: classes autem et centurias Seruio. Liuius *l.* I. *c.* 43. videtur vtrumque dare Seruio, Romulo nihil aut parum. Sed forsan ordinatius Seruius fecit, quod ruditer Romulus instituerat. Nam ipse Liuius *l.* IV. *c.* 4 Seruio tantum tribuit descriptionem centuriarum classiumque.

§. 2. Hæc distributio licet ob alias etiam caussas facta esset: præcipuus tamen illius vsus fuit in suffragiis ferendis. Non enim viritim et promiscue omnibus datum est suffragium,

gium, neque enim hoc per multitudinem fieri potuit: ſed gradus facti; ita tamen, vt nemo excluſus videretur, qui in certa tribu, curia vel centuria erat. Hinc comitia, qui conuentus populi ſuffragiorum ferendorum cauſſa erant inſtituti, diuiſa erant in *curiata, tributa* et *centuriata*. Prius ergo vocabula explicabimus, quam de ipſis agamus comitiis.

§. 3. Romulus apud Dion. Halic. *l.* II. *p. 82.* in tribus tres et curias triginta diuiſiſſe populum dicitur. Seruius autem Tullius non tantum tribus auxit: ſed claſſes quoque addidit cenſus agendi cauſſa, et centurias. Primo enim vrbem in quatuor tribus ſeu partes diuiſit: easque non ab auctore vel gentis origine, vt Romulus; ſed a locis, vbi habitabant, appellauit *ſuburanam, esquilinam, collinam* atque *palatinam*. Dion. Hal. *l.* III. *p. 203. l.* IV. *p. 219.* Liu. *l.* I. *c. 36 et 43.* Atque hæ quatuor *vrbanæ* dictæ ſunt. Deinde ſex populi claſſes conſtituit, cenſu et poſſeſſionibus diſtinctas. In prima claſſe erant ditiſſimi, abſolute *claſſici* dicti; a quo ritu etiam ſcriptores claſſicos nominarunt præſtantiſſimos, vt Gellius *l.* VII. *c. 13*; *et l. l.* XIX. *c. 8.* docet: in ſexta tenuiſſimi. Porro claſſes ſingulas diſtribuit in ſuas centurias: ita quidem, vt primæ claſſi adnumeratis equitibus darentur centuriæ XCVIII, ſecundæ XXII, tertiæ XX, quartæ XXII, quintæ XXX; ſexta autem, quamquam numero ſuperiores vinceret, pro vna centuria cenſeretur, atque ſic omnium claſſium

um essent centuriae CXCIII. Liu. *l.* I. *c. 43:* et Dion. Hal. *l.* IV. *p. 221 seq.; et l.* VII. *p. 464.*

§. 4. *Curiae*, vt dictum, erant XXX: earumque numerus numquam auctus est, licet tribus deinde multiplicarentur. Dion. Hal. *l.* V. *p. 281:* et Cic. *pro domo c. 29.* Diuidebantur rursus in *decurias:* vnde etiam praefecti curiarum *curiones*, et decuriarum *decuriones* appellati sunt. Dion. Hal. *l.* II. *p. 82.*

§. 5. *Tribuum* ratio certior erat et constantior: earumque numerus pro tempore auctus, vt tandem fierent triginta quinque. Diuisae erant in vrbanas et rusticas: quarum dignitas mutata fuit successu temporis, vt nobilissimus quisque in rustica maluerit, quam vrbana scribi; quia quatuor illae vrbanae libertinis et nouis ciuibus tandem relinquebantur. Dion. Hal. *l.* IV. *p. 220.* Liu. *l.* XXXIII. *c. 10.* Cic. *Verr.* III. *c. 5.* Plin. *l.* XVIII. *c. 3.*

§. 6. Nomina tribuum hinc inde ex scriptoribus aut inscriptionibus collegit Carolus Sigonius *de iure ciuium romanorum l.* I. *c. 3.* Vnum addimus, potuisse aliquem in duplici tribu esse, pro vtroque parentum naturae et adoptionis genere. Sic Suetonius *de Augusto c. 40* scripsit: *Fabianis et Scaptiensibus, tribulibus suis, die comitiorum singula millia nummum a se diuidebat.* In duabus ergo tribubus Augustus fuit, fabia et scaptia, vt Torrentius interpretatur et commentatur: scaptia Iuliorum, per adoptionem; fabia Octauiorum, per naturam. Quo pertinet inscriptio Brixiensis lapidis apud Gruterum *p. 626. 226.*

C. IVLIO C. F. FAB. SCAPT. CAESARI AVGVSTO.

SECTIO

SECTIO II
DE VARIIS COMITIORVM GENERIBVS.

§. 1.

Comitia, vti diximus, erant vel *curiata*, vel *tributa*, vel *centuriata*: prout populus vel per curias vel tribus vel centurias suffragia ferebat.

§. 2. *Curiata* comitia, a Romulo instituta, sensim interierunt; saltem negligentius habita sunt, sicuti ipsae curiae: quemadmodum ex Dion. Hal. *l.* IV. *p.* 224. *l.* V. *p.* 281. *l.* IX. *p.* 598 *et* 603: et Cic. *contra Rullum c.* II cognoscimus.

§. 3. *Tributa* comitia verius erant plebis concilia: quia submotis patribus seu senatu agebantur. Liu. *l.* II. *c.* 60: et Dion. Hal. *l.* XI *p.* 726. Deinde ad iudicia translata: et de multis caussisque aliis lenioribus ibidem actum, etiam de exsilio absentium. Dion. Hal. *l.* VII. *p.* 463 *sq. et l.* IX. *p.* 558. Adde Sigonium *de iudiciis l.* III. *c.* 5 *et* 14.

§. 4. *Centuriata* comitia erant Romae nobilissima et praecipua, quibus per classium centurias suffragia ferebantur. Atque in his patricii superabant plebeios. Dion. Hal. *l.* VIII. *p.* 549: *et l.* XI. *p.* 726. In his etiam magistratus maiores creati sunt, consules, praetores, censores, et interdum quoque proconsules: vnde etiam comitia *consularia*, *praetoria*, et simili modo a magistratu, qui tum creabatur, appellata sunt. Liu. *l.* I. *c.* 60. *l.* V. *c.* 52.

c. 52. l. x. *c.* 22. *l.* xxvi. *c. 18*: Gell. *l.* xiii. *c.* 14: et Cic. *ad Att. l.* iv. *ep.* 2.

§. 5. Memorantur etiam *calata* comitia: quæ vero, vt Gellius *l.* xv. *c.* 27. interpretatur, ipsa erant curiata et centuriata: neque adeo diuersum comitiorum genus faciebant. Calata enim sunt conuocata, a καλῶ, id est, voco, conuoco: vnde et calendæ dictæ sunt. Rarum nomen in antiquitate: vt mireris, qui factum sit, vt Iustinianus *inst. l.* ii. *tit.* 10. *de testamentis* id nomen reduxerit.

SECTIO III
DE LOCO COMITIORVM.

§. I.

Locus comitiorum priscis temporibus erat *comitium*, pars fori romani: a coëundo dictum, vt Plutarchus *in Romulo p.* 30. tradit. Atque ibi comitia curiata olim habita sunt. Varro *l.* iv. *de l. l.* Idem locus postea suppliciis destinatus fuit: ibique virgis cæsi, vti apud Liuium *l.* xxii. *c.* 57, et Plin. *l.* iv. *ep.* 11. *n.* 10. legimus; et damnatorum liberi exusti, cuius exemplum habet Tacitus *in Agricola c.* 2. *n.* 1.

§. 2. Crescente populo amplior locus quæsitus comitiis, præsertim centuriatis, fuit: *campus martius*, inter vrbem et Tiberim situs; qui sæpe etiam absolute campus dicitur. Dion. Hal. *l.* iv. *p.* 276: Gell. *l.* xv. *c.* 27: Cic. *cat.* i. *c.* 5. *cat.* ii. *c.* 1; *et l.* vii. *ep.* 30. *n.* 3. Pars campi, qua digniores

res constituti erant, *sæpta* dicta: quæ distinguebant a promiscua turba et quorum sæpe fit mentio apud scriptores. Vid. Cic. *pro Mil. c. 15*. Sen. *de ira l.* II. *c. 7:* et Auson. *in gratiarum actione ad Gratianum c. 5. n. 2.*

§. 3. Neque vero magistratus tantum creabantur in campo: verum alia etiam ibi acta sunt cum populo negotia, item iudicia certa et similia ad rem publicam pertinentia. Liu. *l.* XXXI. *c. 6. l.* IV. *c. 23. l.* VI. *c. 20:* et Cic. *pro domo c. 30 et 32.*

CAPVT IX
DE
STATV HOMINVM DIVERSO APVD ROMANOS
eiusque
SECTIO I
DE
STATV LIBERORVM.

§. 1.

Statum hominum iure consulti vocant, quando homines iure ciuili et gentium in liberos et seruos diuiduntur. Liberi autem vel ingenui sunt, vel libertini. Vide de his et quæ sequuntur *ff. tot. tit. de statu hominum:* et instit. *l.* I. *de iure personarum, de ingenuis, de libertinis.*

§. 2. *Ingenui* sunt liberis nati parentibus: et

hi tam libertis et libertinis certo respectu, quam in totum seruis opponuntur.

§. 3. *Liberti* sunt e seruitute manumissi. Manumissione autem, vt in §. 3. *inst. de libertinis* est, modo maiorem et iustam libertatem adsequebantur, fiebantque ciues romani; modo minorem, vt tantum latini iuris essent: infimæ autem conditionis erant, qui *dediticii* dicebantur. Cessarunt deinde pedetentim posteriores ordines: et primus, qui libertatem dabat et ciuitatem romanam, maxime frequentabatur. Ad hanc autem peruenire non poterant: nisi publica auctoritate vel prætoris in vrbe, vel proprætoris aut proconsulis extra vrbem. Atque hæc dicebatur *manumissio per vindictam*, hoc est, virgam: quam magistratus capiti eius, qui manumittebatur, inferebat. Ceteri ordines libertorum inter amicos manumitti poterant, eoque peruenire ad ius latinum aut conditionem dediticiorum. Vide de hac re, quæ notauimus ad Plin. *l.* VII. *ep.* 16. *n.* 4.

§. 4. *Libertini* sunt libertorum filii. Atque olim sic distinguebantur; vt libertus esset, qui seruierat, post manumissus; libertini autem a libertis geniti. Suet. *in Claudio c.* 24. Postea autem Cæsarum temporibus sæpe et plerumque in iure romano, qui liberti dicendi essent, etiam vocantur libertini. Sic Suet. *in August. c.* 25. libertinos milites vocat, qui erant ex seruis facti liberti siue manumissi.

§.

§. 5. Libertas autem a seruis impetrabatur propter merita et fidelem seruitutem. Vt vero in aliis rebus omnibus accedit abusio: ita in hac caussa etiam factum saepe, vt serui pecunia vndecumque collecta libertatem a domino redimerent, quamuis nullis insignes essent meritis; de quo conqueritur Dion. Hal. *l.* IV. *p.* 227. Quamuis autem plenam ciuitatem liberti adsecuti essent, magisque eorum filii: tamen aliquid intererat discriminis, vt hi non in rusticas tribus reciperentur, sed tantum in quatuor vrbanas; nec in senatum legi poterant, nisi post aliquot generationes. Sic Suetonius *de Claudio c.* 24: *Latum clauum*, inquit, *quamuis initio adfirmasset non lecturum senatorem, nisi ciuis romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit; sed sub conditione, si prius ab equite romano adoptatus esset.* Quo in ipso tamen reprehenditur a Suetonio, quod male ad exemplum proauctoris Appii Claudii prouocarit. Nam etiam apud Liuium *l.* IX. *c.* 29. ille Appius reprehenditur, eiusque lectio in senatum vocatur infamis atque inuidiosa.

SECTIO II
DE STATV SERVORVM.

§. 1.

Serui a *seruando* dicti sunt: quia, quum bello capti essent, non occidebantur; sed viui seruabantur ad dura facienda opera. *ff. d. l.*

§. 2. Serui variae conditionis erant, pro ingenio, moribus et arte distincti. Qui ingenio valebant et studiis erant eruditi: hos maxime Romani amabant, iisque vtebantur anagnostis vel a bibliotheca (bibliothecariis): quales Ciceronis fuerunt Tiro et Dionysius fugitiuus. Vide Cic. *librum* XVI. *epistolarum*: et *l.* V. *ep.* 9. *n.* 6: et *ep.* 10. *n.* 1. De artibus et opificiis seruorum lege Nepotem *in Attico c.* 13. *n.* 3. *Vsus est*, inquit, *familia* (si serui proprie vocabantur, tanquam famulitium) *si vtilitate iudicandum est, optima: si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri litteratissimi, anagnostae optimi, et plurimi librarii. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni.*

§. 3. Distincti igitur serui erant in *vrbanos* et *rusticos*. In *vrbanis* erant chirurgi, aliptae, vnctores, symphoniaci, tibicines, suppellecticarii, a bibliothecis, anteambulones, ostiarii, atrienses, cubicularii, hortulani: ceteri. Et hi propter ingenium, mores et artes mitius tractabantur: et quum seruissent annos aliquot, manumittebantur tandem et liberti fiebant. *Rustici* serui operibus rusticis erant destinati. Atque ad haec quidem adhibebantur ineptiores: et, si malitiosi simul essent et contumaces, vt hoc genus hominum plerumque erat ex barbaris nationibus captum vel emtum; in ergastula detrudebantur, vt compedibus vincti rus colerent. Vide de vtroque genere *singularem librum* Laurentii Pignorii *de seruis.*

§. 4.

§. 4. Ergastulum autem erat locus partim subterraneus, superiore tantum loco fenestris paruis quodam modo illuminatus, in quo nocturno tempore iacebant serui; quum diurno vincti laborassent ruri. Quindecim in vno ergastulo detinebantur, teste Apuleio *in apologia*. Ingens autem numerus talium ergastulorum in Italia fuit: etiam in Sicilia, vbi prædia erant Romanorum. Hinc seruilia bella orta, ergastulis effractis et demtis compedibus: de quibus legatur Florus *l.* III. *c. 19 et 20*. Hinc Floro ergastularii serui *catenati cultores* dicuntur *libro eodem c. 19. n. 3:* Lucano *vincti fossores l.* VII. *v. 402:* et ipsum *ergastulum* eidem Floro *l.* IV. *c. 8. n. 1.*

§. 5. Mitiores autem domini mitius etiam suos tractabant, nec constringebant compedibus. Plinius iunior huiusmodi erat, qui de se *l.* III. *ep. 19. n. 7.* scripsit: *Nec ipse vsquam vinctos habeo, nec ibi* (in villa, quam emturus erat) *quisquam superest.* Idem *l.* VIII. *ep. 16*, qua de morbis et morte seruorum queritur *n. 1 et 2: Solatia duo,* inquit; *vnum facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos iam liberos perdidi); alterum, quum permitto seruis quasi testamenta facere, eaque, vt legitima, custodio. Mandant rogantque, quod visum: pareo ocius. Suis diuidunt, donant, relinquunt: duntaxat intra domum. Nam seruis res publica quædam et quasi ciuitas domus est.*

§. 6. Sæuitiæ genus in seruos erat etiam *inustio literarum in fronte* (vnde per iocum

hos seruos Plautus *litteratos* vocabat *Casin. a. 2. sc. 6. v. 49)*: vt, si fugerent, cognosci vbique et retrahi possent. Constantinus autem Magnus crudelem hunc morem lege lata sustulit, quae est *l. 11 cod. theod. de poenis*: qua prohibetur, in facie serui vel damnati scribere; quia facies ad similitudinem pulchritudinis caelestis sit figurata.

CAPVT X
DE
STVDIIS ROMANORVM
eiusque
SECTIO I
DE
RATIONE ET ORDINE STVDIORVM APVD IPSOS ROMANOS.

§. I.

Dignum et hoc argumentum est, quod cum cura pertractetur: quia ex studiis liberalibus magnitudinem suam Romani acceperunt, nec sine illis tantum imperium neque acquirere neque conseruare potuerunt. Ante bella punica non admodum colebantur: circa illa autem ingenia poetarum, histo-

ſtoricorum et tandem etiam oratorum ſe protulerunt. Gell. *l.* xvii. *c.* 21. Non hiſtoriam perſequemur, ſed romanorum adoleſcentum educationem.

§. 2. Romanis ſic vſu receptum erat, vt ſtudia litterarum cum armis coniungerent: a prima ætate in litteris inſtituti; a toga virili, quam plerumque decimo ſeptimo ætatis anno accipiebant, exercitati etiam rebus bellicis, quamuis prona mente in pacis ſtudia et ciuilem vitam inclinarent. Vnde ſi C. Marium excipias; nec vero hunc felicem reipublicæ, ſed ingentium malorum auctorem: vix quemquam illuſtrium Romanorum reperias; quin aut vtraque vel alterutra arte excelleret, neutrius ſaltem rudis eſſet.

§. 3. Pueritia exigebatur græcis litteris: quæ apud ipſos erant, quod nobis ſunt latinæ, cuſtodes et magiſtræ omnis melioris doctrinæ ac eruditionis. Cic. *de offic. l.* 1. *c.* 1; *in Bruto c.* 90: et Suet. *de cl. rhet. c.* 1 *et* 2. Hac lingua philoſophiam ac rhetoricam diſcebant; hac declamabant, antequam latino ſe rhetori traderent. Felici conſilio: quia experientia comprobatum fuit, qui patrium ſermonem prius excoluerint, quam latinum, qui apud nos in græci locum ſucceſſit, numquam ad veram et ſolidam eruditionem adſpirare potuiſſe.

§. 4. Præcipuum illorum ſtudium erat eloquentia, ad quam cetera dirigebantur: quia in curia, apud populum et in foro ad iudices

omnia agebantur latinis orationibus. Cic. *d. cl. orat. c. 41.* Huic vero discendæ græcis litteris, etiam philosophia et iuris prudentia, opus erat. Græcam linguam vt probe addiscerent, sæpe adhuc paruuli in Græciam aut græcam coloniam mittebantur: vt sermonem vna cum disciplinis arriperent. Maxime legebant historicos græcos propter multiplicem vsum: quia et res et exempla et varios casus inde cognoscerent, quibus opus est in eloquentia.

§. 5. In his vrbibus erant Athenæ, Apollonia ad mare, Rhodus, Mitylene et aliæ in Asia, quas Cicero memorat *de cl. or. c. 91 et 92. l.* IV. *ep. 7. n. 9. l.* VII. *ep. 3. n. 18;* Vell. *l.* II. *c. 39. n. 4;* et Suet. *in Aug. c. 8:* quibus Massilia Galliæ, Phocæensium græcorum colonia, accessit, quo multi libentius filios, quam Athenas, miserunt; cuius rei caussam Tacitus *in Agricola c. 4. n. 4.* tradit, vbi locum appellat hanc vrbem græca comitate et prouinciali parsimonia mistum ac bene compositum. *Adde Strab. l. 4. p. 481.*

§. 6. Exemplum eloquentiæ discendæ sub rhetore quodam latino præbet Plinius *l.* III. *ep. 3.* quæ digna est, vt legatur, relegatur; qui scholam eiusmodi poscit, eumque præceptorem, a quo mores primum, mox eloquentiam adolescentes discant. Adde *l.* VI. *ep. 11. n. 3.* vbi dicit, nihil publice lætius esse, quam nobiles iuuenes nomen et famam ex studiis petere; quod ibidem ad eloquentiam est accommodatum.

§. 7.

§. 7. Post annum virilis togæ, qui fere septimus decimus ætatis erat, in bellum mittebantur Romanorum filii; etiam illi, quibus animus non esset ad militiæ dignitates enitendi: vt vsum rei militaris oculis cernerent, ne postea proconsules aut proprætores militibus contemtui essent, si numquam castra vidissent; vt adeo inter Romanos nemo fuerit nobilior, qui non æque armis, quam litterarum studiis esset exercitatus. Nec studia in castris quiescebant: sed commendati claro alicui duci exemplo discebant et contubernio, quam bene armis cum litterarum conueniret studiis. Nam studia et duces, quod de Cæsare constat: etiam minores, tribuni et centuriones, inter arma quoque prosequebantur. Vell. *l.* I. *c.* 13. *n.* 3: Suet. *in Cæs. c.* 56. *Aug. c.* 84: et Plin. *l.* I. *ep* 10. *n.* 2; *et l.* III. *ep.* 11. *n.* 5.

§. 8. Domum regressi ex militia, quibus animus non erat illam persequi, eloquentiæ latinæ se magis, quam antea; mox reipublicæ dabant, et honoribus petendis: vbi a quæstura ad summum gradum consulatus grogressu temporis contendebatur. Vid. Plin. *l.* II. *ep.* 14. *n.* 3: *et l.* VI. *ep.* 23.

SECTIO II
DE STVDIIS PROVINCIALIVM.

§. I.

Non minus in prouinciis romana studia sunt exculta: quod scirent Romani, sine illis

lis ægre prouinciam ſeruari poſſe. Sic in Hiſpania, Gallia, Britannia vt colonias romanas bene multas acceperunt: ita etiam ſcholas et officinas litterarum. Hoc curæ fuit Sertorio, vt Oſcæ ſcholam pro Hiſpanorum filiis inſtitueret, qua græcis et latinis litteris erudirentur: quum in Romanos Hiſpaniam concitaret armaretque. Plut. *in Sert. p. 575.* Fuerunt in eadem natione Corduba, Italia, Bibilis et, quæ ab Auguſto nomen trahebant, claræ omnes litterarum ſtudiis. In Gallia Durocortorum Remorum, Auguſtodunum Aeduorum, item Lugdunum, Viſontio et Burdegala erant florentiſſimæ muſarum ſedes: quod ex Eumenii *pan. c. 2. 6. 11. 15:* et Auſonio *de profeſſoribus* aliisque conſtat.

§. 2. Ceterarum prouinciarum ſtatus intelligi poteſt et ſuppleri maxime ex britannico. De qua gente Tacitus *in Agric. c. 21. n. 2: Iam vero,* inquit, *principum filios liberalibus artibus erudire et ingenia Britannorum ſtudiis Gallorum anteferre* (cœperunt); *vt, qui modo linguam romanam abnuebant, eloquentiam concupiſcerent.* Similia de Hiſpania tradit Strabo *l.* III. *p. 151.* Sic factum, vt, quum principum filii in prouinciis imbuti eſſent romanis ſtudiis moribusque: nollent ad priſtinum ſqualorem relabi; ſed Romanis potius parere, qui æquum et iuſtum imperium præ ſe ferebant, quam barbara et auita vti libertate mallent.

§ 3. Atque ex hac prouincialium ſcholarum conſuetudine eſt illud, quod ſupra *p. 102. §. 1.* dixi-

diximus: plus Romanos litteris ad conseruandum imperium vsos esse, quam armis et legionibus.

CAPVT XI
DE
LVDIS ROMANORVM
eiusque
SECTIO I
DE LVDORVM DIVISIONE GENERALI.

§. 1.

Magna pars antiquitatum romanarum occupatur ludis et spectaculis. *Ludi* erant festi dies, quibus spectacula populo edebantur; vnde etiam ipsa *spectacula* ludi dicta sunt. Atque his romanus populus non modo maxime delectabatur: sed et alia caussa suberat, quod deos placari ludis putabant. Vid. Cic. *cat.* III. *c.* 8.

§. 2. Ludi alii *publici* erant, qui maxima pompa pro salute ciuitatis aut ad demerendam populi gratiam instituebantur: alii *priuati*, quibus priuatim et inter amicos erant dediti.

§. 3. De publicis hoc loco agendum est, quorum varia fuerunt genera. Nos præcipua tantum et ea seligemus, quæ ad intelligendos scriptores, qui in iuuenum manibus sunt, maxime facere videntur. Et tales quidem sunt, quos pro-

proprie *ludos romanos* vocabant et *circenses*: porro ludi *scenici*, *gladiatorii*, *venationum* et *naumachiæ*. Sit igitur

SECTIO II
DE LVDIS ROMANIS SEV CIRCENSIBVS.

§. 1.

Ludi romani erant antiquissimi: de quibus ad Eutrop. *l.* 1. *c.* 1. aliquid diximus. Sunt, qui ipsos *circenses* putant fuisse. *Circenses* ergo, ceteris antiquiores, vt Liuius *l.* VII. *c.* 2. testatur, dicebantur a circo, qui maximus cognominatus est ad differentiam aliorum; in rotundo enim vrbis spatio curribus certabant, circa metam septies currendo ita, vt ad illam non offenderent. Vide interpretes *ad Horatii l.* 1. *od.* 1.

§. 2. Numerus dierum incertus est, Ciceronis ætate quatriduum illis dabatur. *Philipp.* II. *c.* 43. Plures postea videntur adiecti, quia Plinius *l.* IX. *ep.* 6. *n.* 1. *omne hoc tempus* dicit, quo sane plures dies significantur.

§. 3. Vanitatem circensium ex eadem Plinii epistola cognosces. *Miror*, inquit, *tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, insistentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte traherentur; esset ratio nonnulla: nunc fauent panno; pannum amant.* Pannum dicit tunicam ex panno certi coloris factam: quo in quatuor factiones,

nes, qui circensibus certabant, diuidebantur. Factiones a coloribus dictæ, *veneta*, *prasina*, *alba*, *russata*: et secundum has etiam studia populi diuidebantur, et sæpe mordicus inter se de fauore factionum decertabant. Exempla circensium sunt apud Suetonium *in Iulio c. 39*, *Calig. c. 18*, *et Ner. c. 11.* Factionum autem exempla apud eumdem *in Domit. c. 7*, *Vitell. c. 14*, *Calig. c. 55*: Plin. *l.* VII. *c. 53*, *et l.* VIII. *c. 42*: et *in multis inscriptionibus*.

SECTIO III
DE LVDIS SCENICIS.

§. 1.

Hi ludi sunt vel *comœdiæ*, vel *tragœdiæ*. A Græcis originem habebant; quorum noti sunt comici tragicique poetæ. Apud Romanos autem eo anno recepti sunt, quo primus consul ex plebe creatus. Liu. *l.* VII. *c. 2.*

§ 2. Erat *comœdia* vel *vetus*, vel *noua*: sic apud Græcos Romanosque distincta. *Illa* erat licentior, dicacior impudentiorque: *hæc* modestiæ plus præ se ferebat. Vide de hac distinctione Cic. *de off. l.* I. *c. 29*: et Horat. *l.* I. *sat. 4. v. 2.* Quamuis autem hæc modestior elegantiorque esset: tamen etiam postea ex veteri aliquid admixtum fuit; præsertim in atellanis, quas vocabant, comœdiis, quod dixerunt *exodium.* Liu. *l.* VII. *c. 2.* Sueton. *in Tib. c. 45*: *Calig. c. 27*: *et Ner. c. 39.*

§. 3. Locus erat theatrum, distinctum forma ab amphitheatro. Plura autem theatra erant, ab

ab auctoribus nominatim distincta: vt Marcelli, apud Suet. *in August. c. 29;* Pompeii, *ibidem c. 31;* Scauri, apud Plinium *l.* XXXVI. *c. 15;* Curionis, apud Cic. *l.* VIII. *ep. 2. n. 4.*

§. 4. Multa vanitas in theatris fuit, vt Cicero etiam *l.* VII. *ep. 1.* ostendit; multa impietas, ob quam comœdiæ priscis Christianis detestatæ sunt. Tertullianus *de spectaculis c. 10: Theatrum,* inquit, *proprie sacrarium Veneris est.* Adde Minuc. Fel. *c. 36:* et Lactant. *l.* VI. *c. 20. n. 27 seq.*

§. 5. *Tragœdiæ* a comœdiis argumento et stilo distinguuntur. *Comœdiæ* personas habent vulgares: dicendi genus humile, quod conueniat plebeiis. Soccis etiam vtebantur, vt agiliores essent, Hor. *de arte poet. v. 80. Tragœdiarum* autem argumentum triste est: quia regum et principum casus funestos proponunt; et quidem stilo grandi atque sublimi, vt magnates loqui decet. Cothurnis etiam personæ agebant, vt maiores et quasi ex heroum sæculo apparerent. Iuuenal. *sat. 15. v. 29.*

SECTIO IV
DE LVDIS GLADIATORIIS.

§. 1.

Omnium nobilissimi apud Romanos et populo etiam gratissimi ludi erant, quibus gladiatorum paria multa in amphitheatro (olim etiam in foro et vicis) committebantur.

§. 2.

§. 2. Erant autem *gladiatores* viliſſimi homines vel ex captiuis ad hoc ſtudium allecti: vel, ſi ex ingenuis eſſent, propter perditos mores et decoctam rem familiarem compulſi ſe lauiſtæ vendiderant. *Laniſtæ* autem erant, qui docebant in arte gladiatoria: ipſique rurſus magiſtratibus iam exercitatos gladiatores vendebant, vt in publicis ludis centum aut ducenta paria ad pugnandum ſiſterentur. Sen. *de benef. l.* VI. *c. 12.*

§. 3. Locus, vbi docebantur, *ludus* dictus ſingulari numero; *ludi* autem plurali ſunt ipſa ſpectacula. Cic. *cat.* II. *c. 5.* Locus, vbi pugnabant, vel forum, vel vicus olim erat: quum in virorum illuſtrium funeribus tantum gladiatores exhiberentur. Liu. *epit. 16.* Poſtea hi ludi in amphitheatro ſunt editi: circumcirca gradatim ſedentibus, qui ſpectabant. Suet. *in Tib. c. 7.* Medius locus *cauea* dictus: etiam *arena*, quia arenis congeſtus erat. Virg. *Aen. l.* V. *v. 340:* et Tac. *hiſt. l.* II. *c. 62. n. 4.*

§. 4. Ante meridiem armis luſoriis, id eſt, ligneis pugnabant: poſt meridiem decretoriis, id eſt, acutiſſimis et ad letalia vulnera paratis. Cic. *de orat. c. 78. et 80.* Quando ſic paria componebantur, non ante ſpes liberationis erat, quam aduerſario interfecto: ſed ne tunc quidem ſemper miſſio ſecuta eſt, ſed victor interdum cum alio recente componebatur. Lact. *l.* VI. *c. 20. n. 12.* Signa erant *pollicem premere*, aut *conuertere.* Preſſus populi pollex ſignum gratiæ erat et liberationis: conuerſio pollicis ſignum, quo po-

populus cadentem interfici iubebat. Plin. *l.* XXVIII. *c.* 2: Iuuen. *sat.* 3. *v.* 36: et Prud. *in Symm. l.* II. *v.* 1098.

§. 5. Varia genera erant gladiatorum pro armorum diuersitate. Quidam dicebantur *thraces:* alii *mirmillones:* alii *laquearii*, qui cum *secutoribus* componebantur: alii *hoplomachi*. De quibus omnibus præclare et copiose scripsit Lipsius *in saturnalibus l.* II. *c.* 7 *seqq.*

§. 6. Mirandum sane est, tam sæuum et crudelem morem tam impense a cultissimo Romanorum populo amatum fuisse et in summis habitum deliciis. Cicero quidem *tusc. qu. l.* II. *c.* 17. excusat, quod tali spectaculo iuuentus ad fortitudinem bellicam animetur: præsertim si noxii et perditi, aut damnati etiam adhiberentur. Verum hæc non sufficiunt ad moris crudelitatem mitigandam: quum impium et inhumanum sit, etiam iusta supplicia de sontibus sumere oblectationis caussa; et, si fortitudo virtus est, vti est, non ex malis et vitiis nutrimentum suum habere debeat.

§. 7. Præmium gladiatorum, qui aliquot congressionibus bene pugnauerant, *rudis* erat seu *virgula:* quæ signum liberationis erat ex ludo gladiatorio. Hinc dicebantur *rude donati* apud Horat. *l.* I. *ep.* I. *v.* 2: et Ouid. *l.* II. *am. eleg.* 9. *v.* 22. Qualis autem illa et cuius arboris virgula fuerit, non satis expressum est. Cic. *pro Rosc. amer. c.* 6. palmæ facit mentionem. *Plurimarum*, inquit, *palmarum vetus ac nobilis gladiator.*

§. 8. Mille sunt translationes et loquendi for-

mulæ

mulæ apud Latinos ex ludis petitæ gladiatoriis: vt ſunt, *petitiones obiectas vitare, declinatione corporis effugere,* apud Cic. *cat.* I. *c.* 6. Vt autem *petere* gladiatorium verbum erat: ſic etiam *repetere*, hoc eſt ictum geminare, apud Lactant. *l.* VI. *c.* 20. *n.* 12. Vnde in cæde Caligulæ ſignum erat et teſſera: *repete*. Suet. *in Calig. c.* 58. Adde Cic. *tuſc. qu. l.* II. *c.* 17. et *pro Sextio c.* 37: vbi occurrit *ferrum recipere*. Tales formulæ etiam erant, *hoc habet*, aut ſimpliciter *habet*: item *loco motus eſt*: item *componere paria*. Vide, quæ ad Prudent. *pſych. v.* 53. notauimus, et ad Cic. *l.* II. *ep.* 8. *n.* 1.

§. 9. Tam inueteratus hic mos tam in vrbe, quam in prouinciis fuit, vt ægre a chriſtianis etiam imperatoribus tolli potuerit. Vide Prud. in *Symm. l.* II. *v.* 1113 *ſeq.*

SECTIO V.

DE

VENATIONIBVS.

§. I.

Venationes erant etiam ludorum genus: non in ſiluis, ſed in vrbe exercitæ. Vndique conquirebantur belluæ ex Africa et Aſia, et ſpectante populo conficiebantur. Cic. *l.* II. *ep.* 11. *n.* 3. et *l.* VIII. *ep.* 2. *n.* 14. *ep.* 9. *n.* 7. et Suet. *Calig. c.* 18.

§. 2. Damnatos etiam in ludis huius generis obiiciebant belluis, qui *beſtiarii* inde dicti. Cic. *in Vatin. c.* 17. Sen. *de benefic. l.* II. *c.* 19. Addita nonnumquam his venabula ſunt: vt, ſi poſſent,

se a faucibus belluæ defenderent; illaque interfecta a reatu absoluerentur. Hunc ludum bestiarium Seneca vocat *ep. 70.*

SECTIO VI

DE NAVMACHIA.

Nauigationes etiam ludicræ: quæ in speciem belli, non in mari; sed in vrbe aut iuxta illam in effosso lacu edebantur. De his sæpe Suetonius: vt *in Cæs. c. 39. et 44,* vbi edidisse naumachiæ spectaculum dicitur. Et *de Augusto c. 43: Nauale,* inquit, *prælium circa Tiberim cauato solo edidit.* Et *de Domit. c. 4: Edidit nauales pugnas pæne iustarum classium, effosso et circumstructo circa Tiberim lacu.*

CAPVT XII

DE

VESTITV ROMANORVM

eiusque

SECTIO I

DE

VESTIBVS VIRORVM.

§. 1.

In vestibus Romanorum præcipua et quasi propria erat eaque exterior, quæ *toga* vocabatur;

tur: vnde Romani abſolute *togati* dicti apud Liu. *l.* III. *c.* 52. Sen. *de beata vita c.* 24; et *gens togata* apud Virg. *Aen. l.* II. *v.* 236. Scholiaſtes *Perſii ad ſat.* 5. *v.* 14. ita deſcribit: *Toga eſt purum pallium, forma rotunda et fuſiore; atque inundante ſinu, de ſubdextro veniens, ſupra humerum ſiniſtrum ponitur.*

§. 2. Varius togæ vſus habitusque. Brachium vtrumque tegebat: dextrum vero exſerebatur, vbi opus fuit, viris maxime; non primo togæ anno, quo per modeſtiam non licebat, vt ex Cic. *pro Cælio c.* 5. conſtat. Sinum ex toga faciebant. Vnde Tibullus *l.* I. *eleg.* 7. *v.* 46.

Effluit effuſo cui toga laxa ſinu.

Vtebantur autem toga romani ciues, quum in publicum prodirent, pacis tempore: quemadmodum ſago, quum bellum eſſet aut tumultus; vti poſt dicemus.

§. 3. Ad togam etiam pertinent *cinctus gabinus*. De quo Seruius *ad Aen. l.* VII. *v.* 612: *Erat*, inquit, *toga ſic in tergum reiecta, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat.*

§. 4. Materia togæ erat lana pura, ſine colore adſcititio: ideo ſæpius erat propter adſperſas ſordes lauanda a fullonibus, præſertim ſi munditiei quis ſtudioſus eſſet. Candidatorum autem *toga cretata* fuit, vt a ceteris dignoſcerentur: vnde *cretata ambitio* apud Perſium *ſat.* v. *v.* 146. A creta fiebat toga ſplendidior. Inde dicta *toga candida*: vnde Ciceronis ora-

tio *in toga candida* apud Asconium, quia candidatus eum habuerat.

§. 5. Ciuis romani signum erat toga, qua post exactam demum pueritiam vtebantur. Hinc formulæ sunt: *togam virilem sumere, officio togæ virilis interesse,* apud Plin. *l.* 1. *ep.* 9. *n.* 2. *l.* x. *ep.* 117. *n.* 1. Pueri autem erant *prætextati,* hoc est, veste prætexta induti: antequam a prætore solemni ritu togam acciperent et ciues scriberentur.

§. 6. Togarum differentia ratione dignitatis hominum erat. De vulgari iam diximus. Magistratuum et sacerdotum *toga* purpura *prætexta* erat: senatorum itidem et equitum togis aliquid additum, quod *latum* vel *angustum clauum* vocabant. Liu. *l.* xxxiv. *c.* 7. Suet. *in Claudio c.* 24. et Lamprid. *in Alex. Seuero c.* 27.

§. 7. Præterea memorantur *togæ pictæ* et *palmatæ:* triumphales vestes, quæ regibus etiam dono mittebantur. *Pictæ* erant acu pictæ: *palmatæ*, quibus palmæ, victoriæ signa, erant intextæ. Vide Liu. *l.* xxx. *c.* 15. et *l.* xxxi. *c.* 11: vbi tunica palmata eadem dicitur, quæ toga picta. Adde Ausonii *pan. c.* 22. *n.* 2: et quæ ibi notauimus.

§. 8. *Trabea* erat cultus splendidior, instar prætextæ. Virg. *Aen. l. II. v.* 612. Fuit autem ciuilis habitus, non militaris: vnde male nonnulli cum paludamento confundunt, quos confutat Octauianus Ferrarius *de re vestiaria.* Vid. etiam *Dion. Hal. l.* 11. *p.* 129.

§. 9.

§. 9. *Læna* peregrina veſtis fuit: etiam a Romanis recepta. Virg. *Aen.* *l.* IV. *v.* *262* :

- - *tyrioque ardebat murice læna*
demiſſa ex humeris.

In ſacris etiam adhibitam lænam teſtatur Cicero *de cl. orat.* *c.* *14*. *Conſul*, inquit, *ſacrificium publicum cum læna faciebat: quia erat flamen ſimul carmentalis.*

§. 10. *Syntheſis* erat veſtis ſenatoria, maxime in ſaturnalibus. Martialis eius meminit *l.* XIV. *ep.* *1.* *v.* *1.*

§. 11. *Lacerna* proprie erat veſtis militaris, quod ex Ouid. *faſt.* *l.* II. *v.* *746.* apparet. Ciceronis ætate nondum in vrbe geſtata, quod Cicero Antonio obiicit *phil.* II. *c.* *30.* poſt adſumta pluuiarum cauſſa, vt Plinius docet *l.* XVIII. *c.* *25*, et in alios vſus. Vide Martialem *l.* XIV. *ep.* *137.* *v.* *2.*

§. 12. *Penula* itinerarium veſtimentum erat, quemadmodum ex Ciceronis *orat. pro Milone* *c.* *10.* apparet. Sero in vrbem inducta, quod Iuuenalis *ſat.* V. *v.* *79.* probat.

§. 13. *Tunica* preſſa veſtis erat et corpori adſtricta, etiam interior ſub toga: quamquam ipſa quoque diſtinguebatur pro multiplicatione ſui in interiorem et exteriorem. Vide Suet. *in Aug.* *c.* *72.* Val. Max. *l.* VII. *c.* *4.* *n.* *5.* Huic maxime addebatur, quod de lato clauo et anguſto ſupra diximus. His enim ordines Romanorum diſtinguebantur: ſenatores ab equitibus, equites a plebeiis. De quibus ſupra *in ordinibus* *c.* VII. *ſect.* *1.* *§.* *7.* *p.* *85.*

§. 14. Veſtis militaris erat *ſagum* vel ſagulum, quia breuius erat agilitatis cauſſa. Vtebantur hoc non tantum in bello et caſtris: ſed in vrbe etiam, quum metus aut tumultus eſſet. Hinc *ſagati* dicti apud Cic. *phil.* XIV. *c. 1.*

§. 15. *Paludamentum* erat ducis veſtis exterior: vnde *paludatus exire* dux ſeu imperator dicebatur. Vide Cic. *l.* XV. *ep. 17. n. 5.* et Flor. *l.* IV. *c. 2. n. 59.*

SECTIO II
DE
VESTIBVS MVLIERVM.

§. 1.

Veſtis mulierum præcipua et propria erat ſtola et palla. *Stola* ad talos vsque ſiue plantas demittebatur, multis rugis ac plicis conſtricta. Hor. *l.* I. *ſat. 2. v. 90.* et Mart. *l.* III. *epigr. 93. v. 4.*

§. 2. *Palla* ſuperior mulierum veſtis dicebatur, ſtolæ ſuperaddita et itidem in talos dependens: vnde etiam *longa* Virgilio vocatur *Aen. l.* XI. *v. 576.* Vide ibidem Seruium. A palla differt *pallium*, quod virorum erat in Græcia et philoſophorum.

CAPVT

CAPVT XIII.

DE

FVNERIBVS ROMANORVM

eiusque

SECTIO I

DE

EXSEQVIIS.

§. I.

Deductio funeris ex funesta domo ad locum sepulturæ certis ritibus fiebat: quorum præcipuos Cicero indicat *pro Milone c. 32.* et quos nunc breuibus explicare animus est; si hoc prius præmonuerimus, non de quouis nobis, sed solemniore exsequiarum ritu sermonem esse.

§. 2. Igitur facta *conclamatione* et peractis reliquis, quæ in tali luctu iusta existimabantur, procedebat funus ita, vt *imagines* maiorum præferrentur *cantusque* et *næniæ* præficarum audirentur. Vide Seru. *ad Virg. Aen. l.* IV. *v. 218.* Plin. *l.* XXXV. *c. 2.* Hor. *epod. 8. v. 11.* Suet. *in Cæs. c. 84. Aug. c. 109.* Lucan. *l.* VIII. *v. 734.* Cic. *de leg. l.* II. *c. 24.* et Festum *in præficis.*

§. 3. Tum *laudatio funebris* pro rostris a proximo agnatorum, vel, si deesset ex his, qui tale officium præstare defuncto posset, a clarissimo

mo aliquo ac doctissimo viro habebatur: eaque finita promotum inde funus extra vrbem in eum deducebant locum, vbi vel humandum erat vel igne comburendum. Suet. *in Caes. c. 6. Tib. c. 6.* et Plin. *l.* II. *ep. 1. n. 6.* et Cic. *de leg. l.* II. *c. 23.*

SECTIO II
DE
COMBVSTIONE.

§. 1.

Romani vt plurimum cremabant mortuos. Paucae enim gentes aut familiae erant, quibus concedebatur defossio integri corporis: vt gens cornelia, ex qua Sulla, ius talionis veritus, quod C. Marii cadauer eruerat, testamento contra consuetudinem gentis cremari se iussit. Cic. *de leg. l.* II. *c. 22.* et Plin. *l.* VII. *c. 54.*

§. 2. Ritus combustionis erat, vt rogus exstrueretur, cui defuncti corpus in lecto imponebant cum aromatum odoribus aliisque pretiosis, quae defuncto cara fuerant. Tum post factam conclamationem postremam aliquis agnatorum face rogum accendebat. Seruius *ad Virg. Aen. l.* VI. *v. 218 seq.* Suet. *in Caes. c. 84 seq.* et Plin. *l.* IV. *ep. 2. n. 3. l.* V. *ep. 16. n. 7.*

SECTIO III
DE
SEPVLTVRA.

§. 1.

Combustione peracta, quae reliqua erant, id est, cineres et ossa, fictili urnae indita in sepulcro

vel

vel monumento condebantur. Suet. *in Aug. c. 100.* Dio. *l.* LXXVII. *p. 868.* et Eutrop. *l.* VIII. *c. 2. n. 17.*

§. 2. Sepulcra vt plurimum ad vias erant, vt viatores etiam titulum legerent memoriamque defuncti conseruarent. Nam cippos erigebant seu marmora, quibus nomen et honores defuncti cum nomine eius, qui posuerat, inscripserant. Vide Nep. *de Attico c. 22. n. 4.* qui iuxta viam appiam ad quintum lapidem sepultus fuit: et adde Hor. *l.* I. *sat. 8. v. 12.* Alia exempla Ioannes Kirchmannus, qui fuse de funeribus Romanorum scripsit, *l.* II. *c. 22.* adfert: vt de via aurelia, flaminia, lauicana, laurentina, ostiensi, praenestina, salaria, tiburtina.

§. 3. *Aream* quoque sepulcrorum fuisse, certa pedum mensura descriptam et consecratam, ex Cic. *phil. 9. c. 7.* discimus. *Coronas* etiam et *serta* iisdem adhibebant ornatus gratia: quod prisci christiani auersabantur, posteriores autem admittebant. Vid. Minuc. Fel. *c. 12. n. 6:* et quae nos ibi ex Prud. *cath. hymno X extremo* adnotauimus.

SECTIO IV
DE
RITIBVS QVIBVSDAM POST SEPVLTVRAM.

§. I.

Ritus praecipui sepulturam subsequentes fuerunt inferiae, epulae et ludi funebres. *Inferiae*

feriæ, vt Feſtus definit, erant ſacrificia, quæ diis manibus non tantum exſequiarum die inferebant: ſed anniuerſariis etiam ſacris ad ſepulcrum repetebant. De his iam ſupra egimus *c.* I, *ſect.* IV. *n.* 8. *p.* 24.

§. 2. *Epulæ* populo romano datæ publicæ in memoriam et honorem defunctorum: et interdum carnes etiam distributæ, quæ *viſceratio* dicebatur. Vid. Suet. *in Cæſ. c.* 26. et Liu. *l.* XXXIX. *c.* 46.

§. 3. *Ludi funebres* ob eandem cauſam editi: præſertim gladiatorii; de quibus *c.* IX. *ſect.* IV. expoſuimus. Vide Liu. *ep.* 16. Val. Max. *l.* II. *c.* 4. *n.* 7. et quæ nos ad Cic. *l.* II. *ep.* 3. *n.* 1. notauimus.

SECTIO V
DE
CONSECRATIONE PRINCIPVM.

§. I.

Romani imperatores bene de republica meriti poſt mortem in numerum deorum certis ritibus relati atque *diui* appellati ſunt. Exempla paſſim apud hiſtoricos latinos occurrunt. Sic Eutrop. *l.* VII. *c.* 5. *n.* 15. de Auguſto: *Moriens*, inquit, *diuus appellatus eſt.* Et *c.* 8. *n.* 6. de Claudio: *Poſt mortem conſecratus eſt diuusque appellatus.* Et *c.* 13. *n.* 9. de Veſpaſiano; *c.* 14. *n.* 11. de filio; *l.* VIII. *c.* 1. *n.* 4. de Nerua; et *c.* 2. *n.* 17. de Traiano: *Inter diuos relatus eſt.* Idcirco

tem-

templa eis exſtructa: flaminesque conſtituti; quorum paſſim mentio *in inſcriptionibus.*

§. 2. Non vero ſemper id ex vera deuotione factum: ſed aliis de cauſſis politicis, quas detexit Plinius *pan. c. 11. n. 1 et 2.*, Neruæ conſecrationem a Traiano factam inde ſeparans. *Quem tu,* inquit, *lacrimis primum, ita vt filium decuit, mox templis honeſtaſti: non imitatus illos, qui hoc idem, ſed alia mente fecerunt. Dicauit cælo Tiberius Auguſtum, ſed vt irrideret: Veſpaſianum Titus, Domitianus Titum; ſed ille vt dei filius, hic vt frater videretur. Tu ſideribus patrem intuliſti: non ad metum ciuium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum; ſed quia deum credis.*

§. 3. Ritum conſecrandi accurate Herodianus deſcripſit *l.* IV. *c. 2. n. 2. Ceream imaginem conſecrandi principis in veſtibulo palatii lecto eburno ac veſtibus aureis inſtrato impoſitam, quaſi ægrotaret, per ſeptem dies omnium conſpectui patuiſſe. Deinde vbi iam viſus diem obiiſſe: lectum nobiliſſimos viros tuliſſe in forum, hymnos cantantibus pueris et feminis nobiliſſimis. Quibus peractis tuliſſe lectum extra vrbem in campum martium et rogo impoſuiſſe ſingulari ratione conſtructo: factisque circa illum ludis equeſtribus facem illatam eſſe a ſucceſſore principe. Mox ex cellula rogi* (nam in partes diſtinctus erat) *aquilam emiſſam eſſe, quæ vulgo crederetur animam principis in cælum deferre. Ex eo tempore defunctum pro deo habitum: cultumque fuiſſe templis, puluinaribus, flaminibus.*

§. 4. Nec tantum ipſi imperatores ſic hono-

ra-

rati fuerunt: verum etiam augustæ feminæ, vxores, matres, sorores principum. Cuius rei exempla multa in nummis antiquis prostant, cum inscriptione CONSECRATIO, et appellatione DIVI vel DIVAE: apposita est templi figura aut aquilæ, aut in feminarum consecratione pauonis.

§. 5. Consuetudo hæc ita inualuit, vt vix sub imperatoribus christianis primis abrogari posset, quamuis illi maxime abhorrerent. Putabatur enim pars maiestatis esse et honoris, qui principibus deberetur. Sic et Eutropius de Iouiano, Christi sacris addictissimo principe, *l.* x. *c.* 9. *n.* 11. dicit: *Benignitate principum, qui ei successerunt, inter diuos relatus est.* Quod an ita factum fuerit a Valentiniano et Valente, non leuis caussa est, cur dubitemus. Cautius idem historicus *l.* x. *c.* 4. *n.* 13. de Constantino dixit: *Inter diuos meruit referri.*

CAPVT XIV
DE
RE NVMMARIA ET INSCRIPTIONIBVS ROMANORVM,
eiusque
SECTIO I
DE NVMMIS.

I. DE VARIIS NVMMORVM GENERIBVS.

§. 1. Radix nummariæ rei est cognitio ASSIS: exiguæ monetæ, quæ vix integros tres num-

nummos, (Pfennige, vt nos vocamus) valebat; et in duodecim partes siue vncias tam in nummis, quam ponderibus diuidebatur.

§. 2. Ex asse compositus est SESTERTIVS: quasi sesquitertius, id est, asses duo et dimidius. SESTERTIVM autem neutro genere erant mille sestertii. Atque his maximas summas per tonnas et milliones numerandas describunt, maxime si aduerbialiter loquuntur: nam alia ratio est, si per nomina numeralia id efferunt. Sestertios etiam *nummos* sæpe vocant absolute.

§. 3. Quatuor sestertii faciunt DENARIVM, id est, denos asses: qui si argenteus est, *drachmam* pondere valet. Sæpe denarii mentio est: etiam in sacris, vbi dicitur diurna merces fuisse operarii. Nonnumquam denarii plus, quam decem asses valuerunt, quod non obscure colligitur ex Tacit. *annal. l.* I. *c.* 17. vbi milites, *n.* 4. queruntur, quod singuli *denis in diem assibus animam et corpus æstiment;* postea *n.* 6. addit, *vt singulis diebus denarium impetrarent.*

§. 4. SOLIDVS est noua moneta, posteriori sæculo in vsu: ita dictus, quod ex solo auro constaret, intus nihil haberet vilioris metalli. Non enim argenteus dabatur solidus, sed aureus fuit tantummodo: vt copiose Gronouius probauit *de sestertiis.* In legibus romanis eius mentio crebra, sed posterioribus. Vlpian. *l.* I. *§. Hoc autem. ff. de fugitiuis: Multa,* inquit, *centum solidorum statuta in magistratus.* Et Macer de Seuero

et

et Antonino Caracalla *l. c. 34. ff. de iure fisci: Quingentos solidos fisco inferre iussus es.*

§. 5. De valore solidi non vna est sententia: nec ferri facile vna potest pro diuersitate temporum. Aliquando et plerumque solidus et aureus idem erant, vt Brissonius *de verborum significatione* probauit: aliquando et differentia intercessit; vt solidus maior esset, quam aureus. Nec AVREVS, quod nomen antiquius est, quam solidi, semper idem valuit: sed pro arbitrio imperantium comparatio inter aurum et argentum, nunc hoc vel illo modo, constituta fuit: Olim, vt Gronouius *p. 365.* probat, XVII denarii faciebant aureum. Dio Cassius *l.* LV. *p. 555.* XXV denarios requirit ad aureum. Tempore Arcadii et Honorii, vt est *l. vn. cod. de collatione æris*, constitutum est, vt pro viginti libris æris vnus auri solidus reddatur. Casaubonus *ad Lampridii Alexandrum c. 39.* dicit, solidum pondere duas drachmas æquasse: et ibidem satis luculenter probat. Quod si est: duplo maior erit solidus, quam illo tempore, de quo Gronouius loquebatur.

§. 6. Quod posteriores vero *per solidos* numerabant: veteres fecerunt *per sestertios* aut *sestertia*, iisque maximas etiam summas exprimebant. Id vero diuerso modo fiebat, in numerali voce obseruato. Si enim numerale forma nominis dicendum erat, addebantur *sestertia* plurali numero: aut si millia adderentur, genitiuo *sestertium;* aut, quod vsitatius erat, *nummum.* Nummus

nius enim et sestertius sæpe idem sunt. Hinc Plinius *l.* XXXIII. *c.* 2. ad equestrem dignitatem requirit censum *sestertia quadraginta*, id est, 12000 thaleros graues. Iunior autem Plinius *l.* I. *ep.* 19. *n.* 2. municipi et condiscipulo, decurioni comensi et propter id officium non minus quam *centum millia* possidenti, offert ad implendas equestres facultates *trecenta millia nummum*, hoc est, trecenta sestertia.

§. 7. Alia ratio est numerandi per aduerbia numeralia, *quinquies, decies, vicies, quadragies*, cetera. Tum enim, si sestertia in neutro vsurpantur cum adverbio, centenarius numerus subaudiendus est: ita, vt *decies sestertium*, recto et nominatiuo casu singularique numero, sint 25000 thaleri; *quadragies sestertium*, tonna auri, vt vocant; *sexagies sestertium*, tonna cum dimidia; *centies sestertium*, duæ tonnæ cum dimidia; *quadringenties sestertium*, decem tonnæ siue millio; *millies sestertium*, 25 tonnæ siue milliones duæ et dimidia.

§. 8. LIBRAE nomen etiam occurrit et PONDO. *Pondo* et *libra* idem: si vero iunguntur, aut pondo alii monetæ adiicitur; tum vertenda vox am Werth und Gewicht. De quibus plura tradit Gronouius *d. l. libra* autem *argenti* eodem interprete sunt centum denarii seu quadringenti sestertii. *Libra* autem *æris* fere est sestertius.

§. 9. Peregrini nummi, romanis scriptoribus etiam, quando de rebus Græcorum agunt, nominati, sunt potissimum DRACHMA et TALENTVM.

Drach-

Drachmam diximus octauam partem thaleri esse seu denarium, (ein Quentgen); hinc fit *drachmum*, id est, duae drachmae, quadrans thaleri; cuius in sacris etiam habetur mentio apud Matthaeum *c. 17. v. 24.* *Talentum* autem diuersum erat: quod autem potissimum in auctoribus respicitur, est *talentum atticum*, quod constabat sexaginta libris argenti siue 750 thaleris. Vide, quae ad Curtii *l.* VII. *c. 5. n. 27.* notauimus.

§. 10. Hactenus de valore numismatum et variis nominibus, etiam de supputandi ratione: sequuntur nunc ipsi antiqui nummi variae aetatis, secundum materiam, formam, figuram, inscriptiones et alia signa considerandi.

§. 11. PECVNIAM dicunt a *pecude* nomen habere: quod olim fuerint boues, oues, porci et similia animalia impressa. Quaedam gentes etiam postea suis nummis figuram animalium inscripserunt: equum, hircum, ouem; vt de auibus taceamus.

§. 12. MATERIA nummorum veterum vel *aurum* est, vel *argentum*, vel *mixtum* quoddam *metallum*. *Aurei* nummi rariores sunt: nec etiam tanti, nisi quod materia pretiosa sit, aestimantur, quam ceteri; quia id genus facile falsari potest, et alienum arte et fraude supponi. *Argenteorum* magna superest copia: sed et hic saepe falsi pro veris supponuntur. *Aenei* nummi propter aeris singularem mixturam, etiam quod plurimis addita fernisatio, vt vocant; quam itidem imitari

non

non possumus ad antiquum modum, plurimi sunt veri et genuini.

§. 13. FORMA diuiditur in *tres modulos: maximum, medium* et *minimum*. Nec vero tam accurate id vbique seruatur, nec semper eiusdem magnitudinis modulus vnus est: et ipsa maximi moduli numismata inter se differunt magnitudine, quod ad oculum demonstrari potest *Iosephi Monterchii libello de maximi moduli numismatibus* Amst. 1685, 12. Sic etiam est in ceteris modulis, qui itidem inter se differunt et variant ratione magnitudinis et paruitatis.

§. 14. Ratione TEMPORIS diuiduntur in *consulares* nummos, hoc est, in libera republica sub consulibus cusos: et in nummos *factos sub Caesaribus*, siue *Caesareos*.

§. 15. A FIGVRA impressa etiam varie denominati sunt, praesertim consulares, vt *victoriati, bigati, quadrigati, ratiti*: a signo victoriae, quod continebant; vel bigarum, quadrigarum, ratis siue nauis.

§. 16. Ratione LOCI etiam numismata distincta fuerunt; quia plurima cusa fuerunt in prouinciis a ciuitatibus, quibus id concessum fuerat a Romanis; quemadmodum integri libri de talibus nummis prostant; vt *Harduini de nummis populorum et vrbium*; *Vaillantii de nummis coloniarum secundum Caesarum seriem*.

II. DE COGNITIONIS NVMMARIAE VSV.

§. 1.

Vsus veterum numismatum est in historia supplenda; in chronologia corrigenda; in orthographia ad certas rationes reuocanda; in antiquitatibus variis, sacrificiorum, triumphorum, consecrationis, structurae templorum, formae nauium, vestimentorum et similium rerum: quod demonstratum est vberrime ab illustri viro Ezechiele Spanhemio singulari libro *de vsu et praestantia numismatum*.

§. 2. Vtilitati addenda etiam est iucunditas: si selectos nummos perlustramus; et inde oculis subiicimus varias res, quas animus ex historia vel descriptione non satis poterat capere.

§. 3. Neque vero latini tantum nummi cognoscendi sunt: sed graeci etiam sub romano imperio in Asia cusi aut aliis locis, vbi graeca lingua obtinebat; etiam a regibus graecae originis, antequam gentes illae in Romanorum potestatem venirent; vt sunt nummi Seleucidarum in Syria, Ptolemaeorum in Aegypto, Arsacidarum in Parthia, Achaemenidarum in Ponto, Bosporo, Thracia et Bithynia, quos historica serie descripsit iam laudatus *Vaillantius*.

§. 4. Nummi autem veteres, vt nostri etiam duas facies habent: quarum prior *recta* est, et vt plurimum caput seu imaginem continet; posterior dicitur *auersa*, quae plerumque aliquod signum continet cum aliqua inscriptione.

III. DE

III. DE REI NVMMARIAE SCRIPTORIBVS.

§. 1.

In nummis demonstrandis vtendum est libris, qui nummos accurate delineatos habent cum eruditorum hominum explicatione. Pro ipsa introductione generali possunt vsui esse Iesuitae *Ioberti notitia rei nummariae*, Lipsiae expressa latine 1695, 12: et *Caroli Patini introductio ad historiam numismatum* Amstel. 1683, 12: praecipue autem *Ezechielis Spanhemii* supra laudatus liber *de vsu et praestantia numismatum* Lond. 1706, f.

§. 2. Plurimi, qui curam veterum nummorum habent, cogitant solum de imperatorum nummis: parum solliciti de consularibus, vrbium per varias prouincias numismatibus; quum tamen ex illis plus saepe, quam imperatoriis, pro historia, geographia, chronologia et antiquis ritibus cognosci possit. Nihilo minus caesareorum inspectio suum vsum habet singularem, vbiuis explicatum ab eruditis. Commendari ex his in primis meretur *Carolus Patinus* magno opere et folio Argentorati 1671. impresso: quia explicationes addit singulis nummis et imperatoribus eruditissimas. Huic adiungi potest *Jean Vaillant*, qui *Caesarum* etiam *nummos* duobus tomis edidit: priore aeneos, posteriore argenteos, vtrobique secundum seriem imperatorum, Paris. 1681, f.

§. 3. Qui exotica amat: *Francisci Angelonii historiam augustam* italica lingua Romæ 1641 et 1684, f. editam adeat, qui selectissimos imperatorum nummos interpretatur. Ex gallicis libris opera *Io. Tristani* commendanda sunt, quæ itidem secundum seriem imperatorum sermone gallico rarissimos nummos et elegantissimos explicant et interpretantur, Paris. 1635, 1644, 1657, f.

§. 4. Nec vero prætermittendus est *Hubertus Golzius*, qui vasto opere vel omnem rem nummariam exhausisse videtur, Antwerp. 1644, f. Quod vero nummos sæpe adfert adhuc inuisos, de fide eius a multis viris eruditis dubitatum est. Et *Adolphi Occonis* imperatorum numismata, a *Mediobarbo Birago* copiosius Mediolani 1683, f. edita sunt: qui vero solas inscriptiones refert; figuras non exhibet, sed tantum describit.

§. 5. Consulares nummi et denarii descripti sunt a *Fuluio Vrsino*, auctius editi a *Carolo Patino* adiunctis nummis *Ant. Augustini*: ex quibus gentes et familiæ Romanorum optime condisci possunt. Auxit iterum copiosissime *Iean Vaillant* tribus tomis Amstel. 1703, f. expressis.

§. 6. Nummos ad geographiam pertinentes illustrarunt *Io. Harduinus* egregio tractatu *de nummis populorum et vrbium*, Paris. 1648, 4: et modo laudatus *Vaillant* opere, quod inscripsit, *numismata ærea imperatorum in coloniis, municipiis et vrbibus iure latio donatis, ex omni modulo percussa*, Paris. 1681, f.

§. 7.

§. 7. Elegantiſſimi autem ſunt libri, qui ſelecta numiſmata exhibent cum explicatione, cuius generis ſunt *Conſtantii Landi ſelectiorum numiſmatum expoſitiones* Lugduni 1559, 4 editæ et 1695 Lugduni Batauorum recuſæ: et *Petri Seguini ſelecta numiſmata antiqua*, Pariſ. 1665, 1684, 4. Et ex recentioribus *Iacobi Wildii ſelecta numiſmata*, Amſtel. 1692, 4: et *Andreæ Morellii ſpecimen vniverſæ rei nummariæ antiquæ*, Pariſ. 1683, 8; quod maxime peregrinos nummos, non ſolos romanos, continet. Nam ad illos etiam reſpiciendum eſt: quemadmodum idem (d) *Vaillant Syromacedonum hiſtoriam* Pariſ. 1681, 4: et filius *hiſtoriam Ptolemæorum ex nummis* edidit Amſtel. 1701, f.

(d) Prodiit etiam ex eiusdem Vaillantii opere poſtumo *hiſtoria Arſacidarum et Achæmenidarum*, Pariſ. 1725, 4.

§. 8. Taceamus ſpecialiſſimos nummos cum explicatione editos ſingulariter. Sæpe vnus tantum aut perpauci exhibentur: cuius generis eſt diſſertatio *Octauii Falconerii de nummo apamenſi, deucalionæi diluuii typum exhibente*, Romæ 1668, 8.

§. 6. Conſtantinopolitanum imperium etiam ſuos nummos habuit, deſcriptos a *Carolo du Freſne in hiſtoria byzantina illuſtrata*, Pariſ. 1680, f.

SECTIO II
DE INSCRIPTIONIBVS.

§. 1.

Inſcriptiones veterum eundem vſum habent, quem numiſmata antiqua. Seruiunt hiſtoriæ, geographiæ, genealogiæ, variorumque rituum cognitioni; imo ipſi litteraturæ, id eſt, orthographiæ, grammaticæ et vocabulorum ſcientiæ: quia multa ex lapidibus diſcuntur, quæ in libris etiam antiquis fruſtra quæſiueris.

§. 2. Tales inſcriptiones ediderunt vaſto opere *Ianus Gruterus*, Francof. 1601, 4; et 1616, f.: alias a Grutero prætermiſſas *Thomas Reineſius* in ſyntagmate inſcriptionum Romæ veteris, Lipſ. 1682, f.; *Iacobus Sponius in miſcellaneis eruditæ antiquitatis*, Lugd. 1685, f.; et recentiſſimus *Raphael Fabrettus*, Romæ 1699, f. Singuli hi magna volumina inſcriptionum collegerunt.

§. 3. Plures ſunt, qui ſingulares inſciptiones expoſuerunt: vt idem *Sponius in itineribus ſuis per Dalmatiam, Græciam, Aſiam*; etiam in gallico tractatu, quem vocat *Recherches curieuſes d'antiquité*, Lion 1683, 4; *Lipſius in monumento ancyrano; Patinus in commentario in tres ſmyrnenſes inſcriptiones*, Patauii 1685, 4; *Anton van Dale de antiquitatibus et marmoribus*, Amſtel. 1702. 4.

§. 4.

§. 4. In Græcis inſcriptionibus vt antiquiſſima, ita vtiliſſima etiam in antiqua hiſtoria ſunt *marmora arundeliana*: quæ aliis aucta nunc *oxonienſia* a loco adſeruationis et editionis dicuntur. Prodierunt Oxonii cum variorum notis cura *Humphridi Prideaux* 1676, f.

§. 5. Sunt etiam mixta opera gemmarum et numiſmatum: in quorum editione, tamquam integrorum antiquitatis cimeliorum, laudem promeruit *Laurentius Begerus*, primum *theſauro palatino*, Heidelb. 1685, f. publici iuris facto: deinde *boruſſo-brandenburgico*, quem tribus voluminibus nuperrime vulgauit, Colon. march. 1696. 1700. 1701, f. Qui *ſolas Gemmas* expoſuerunt: in iis præcipuus eſt *Leonhardus Auguſtinus*, Lugd. Bat. 1685, 4.

§. 6. In lapidibus figuratis et nummis certis ac inſcriptionibus multis *Philippus a Turre* ſe eruditis probauit: quum Romæ 1704, 4. edidit *monumenta antiana*, quibus nihil eſt eruditius.

APPENDIX PRIOR DE ASSE ROMANORVM.

§. 1.

As nummi aerei genus erat: qui libralis primum cudebatur, & graue aes (vollwichtig) persaepe a scriptoribus dicitur. Liu. *l.* iv. *c.* 60. Post, quum Romanus populus aere alieno premeretur: ex singulis assibus libralibus sextantarii, deinde vnciales, et tandem lege papiria semunciales facti sunt. Plin. *l.* xxxiii. *c.* 3.

§. 2. Differentiam hanc cum variatis nummorum argenteorum pretiis et reliqua computandi ratione tabulis quibusdam et sic vno quasi conspectu hic exhibebimus: vt pateat, quantum lucrata sit haec assis diminutione res publica; et tirones quoque eo facilius intelligant, quae CL. Auctor noster hac de re superius cap. xiv. §. 1 sqq. tradidit. Possent quidem deterrere animum ab eiusmodi conatu tam diuersae eruditorum in determinandis his pretiis sententiae: sed statuendum tamen aliquid videtur, ne prorsus fluctuent iuueniles mentes; quum praesertim neque iniurii in alios velimus esse, neque accuratissimos ipsi calculos polliceamur. Quod si vero, quae multorum sententia est, denarium romanum, sedecim assibus semuncialibus constantem, tribus grossis misnicis comparamus: in multis videbimur habere, in quo si non plane immoti, at tutiores tamen consistamus. Sit igitur

TABVLA I. DE ASSIVM VARIE DIMINVTORVM DIFFERENTIA.

	gr.	pf.
As libralis ad nostram pecuniam exactus exaequat fere.	4	6
As sextantarius	-	9
As vncialis	-	$4\frac{1}{2}$
As semuncialis	-	$2\frac{1}{4}$

TABV-

TABVLA II

DE ASSE LIBRALI SEV AERE GRAVI.

	thlr.	gr.	pf.
As libralis ad nostram exactus monetam exaequat	-	4	6
Semissis	-	2	3
Triens	-	1	6
Quadrans	-	-	1½
Sextans	-	-	9
Vncia	-	-	4½
Semuncia	-	-	¼
Sextula	-	-	¾
Dupondius	-	9	-
Sestertius	-	11	3
Quadrussis	-	18	-
Quini aeris	-	22	6
Deni aeris	1	21	-
Centeni aeris	18	18	-
Mille aeris	187	12	-
Dena millia aeris	1875	-	-
Centena millia aeris	18750	-	-
Decies centena millia aeris	187500	-	-

TABVLA III

DE PRETIIS NVMMORVM ARGENTEORVM ILLO AEVO CVSORVM, QVO AS LIBRALIS ERAT.

Nummi argentei		thlr.	gr.	pf.
Denarius aestimatus assibus exequat	10	1	21	-
Quinarius	5	-	22	6
Sestertius	2½	-	11	3
Libella asse	1	-	4	6
Sembella - semisse, id est, asse	½	2	2	4
Teruntius - quadrante, i. e. asse	¼	-	1	1½

TABVLA IV
DE ASSE SEMVNCIALI.

	thlr.	gr.	pf.
As semuncialis exæquat	-	-	$2\frac{1}{4}$
Dupondius	-	-	$4\frac{1}{2}$
Sestertius quatuor assibus constans	-	-	9
Quini æris	-	-	$11\frac{1}{4}$
Deni æris	-	1	$10\frac{1}{2}$
Centeni æris	-	18	9
Mille æris	7	19	6
Dena millia æris	78	3	-
Centena millia æris	781	6	-
Decies centena millia æris	7812	12	-

Nota. Quatuor assibus hoc tempore æstimari sestertius cœpit, quemadmodum denarius sedecim: sed hic minus proprie vterque dicitur. Quodsi vero tamen placet more antiquo diuidere sestertium ita, vt duobus integris et dimidio constituatur: pf.

	pf.
as vnus seu integrum unum æquabit	$3\frac{5}{5}$
dupondius	$7\frac{1}{5}$
semissis	$1\frac{4}{5}$
vt sestertii ex dupondio et semisse constantis summa sit	9 pf.

TABVLA V
DE PRETIIS NVMMORVM ARGENTEORVM ILLO TEMPORE CVSORVM, QVO AS SEMVNCIALIS FVIT.

Nummi argentei			gr.	pf.
Denarius æstimatus assibus	16 exæquat		3	-
Quinarius	8		1	6
Sestertius	4		-	9
Libella	asse	1	-	$2\frac{1}{4}$
Sembella	semisse, id est, asse	$\frac{1}{2}$	-	$1\frac{1}{8}$
Teruncius	quadrante, id est, asse	$\frac{1}{4}$	-	$1\frac{9}{16}$

TABV-

TABVLA VI.

DE SESTERTIIS EORVMQVE COMPVTANDORVM RATIONE.

Sestertii HS.	exæquant	thlr.	gr.	pf.	vel numero rotundiore secundum aliorum computum	
1	-	-	-	9	thaleros siue nummos	
4	-	-	3	-	imperiales	cruce signatos
33	-	1	-	-		
100	-	3	3	-	Reichsthl.	Creuzthl.
1000, i. e. sestertium		31	6	-	von 24 gr.	von 30 gr.
Sestertia						
1	-	31	6	-	30	25
10	-	312	12	-	300	250
20	-	625	-	-	600	500
32	-	1000	-	-	960	800
40	-	1250	-	-	1200	1000
100	-	3125	-	-	3000	2500
1000 siue decies sestertium		31250	-	-	30000	25000
Sestertium siue *HS.*						
Decies		31250			30000	25000
Duodecies		37500			36000	30000
Quindecies		46875			45000	37500
Vicies		62500			60000	50000
Tricies		93750			90000	75000
Quadragies		125000			120000	100000
Quinquagies		156250			150000	125000
Sexagies		187500			180000	150000
Centies		312500			300000	250000
Ducenties		625000			600000	500000
Quadringenties		1250000			1200000	1000000
Millies		3125000			3000000	2500000
Bis millies		6250000			6000000	5000000
Decies millies		31250000			30000000	25000000

APPEN-

APPENDIX POSTERIOR

DE

NOMINIBVS ROMANORVM EX CAROLO SIGONIO ET ONVPHRIO PANVINIO.

§. 1.

Romanos homines duobus primum, post etiam tribus nominibus vsos esse reperimus: quorum vnum praecipue *nomen*, alterum *praenomen*, tertium *cognomen* aut *agnomen* appellauerunt. Quod vt eo melius intelligatur, exemplo PVBLII CORNELII SCIPIONIS AFRICANI declarabimus.

§. 2. Nimirum *nomen* originem gentis indicabat, vnde etiam gentilicium vocari solet: vt CORNELIVS.

§. 3. *Praenomen* differentiae caussa nomini gentilicio praeponebatur, vt scilicet a se in vicem distinguerentur, qui eiusdem gentis erant: quale est in exemplo nostro PVBLIVS. Atque haec discernendorum filiorum & nepotum caussa inuenta esse, Varro auctor est.

§. 4. *Cognomen* gentilicio nomini subiungebatur, vt SCIPIO. Et hanc quidem appellandi rationem primum videntur excogitasse, vt eos, qui idem praenomen ac nomen ferebant, internoscerent: post autem, quum cognominum vsus increbuisset, etiam sine eiusmodi caussa seruasse. Potest hoc in gente cornelia perspici, quae cognominum varietate in multas familias

lias est diffusa: vt Maluginenses, Cossos, Scipiones, Lentulos, Merulas, Cinnas, Sullas, Dolabellas; et sic porro, quum noua subdiuisione opus esset, vt in Scipionibus, qui vel Africani, vel Asiatici, vel Nasicæ dicebantur.

§. 5. A cognomine distinguunt nonnulli *agnomen*, tamquam extrinsecus addi solitum et ex ratione aliqua aut euentu quæsitum: vt AFRICANVS. Sed contradicunt Carolus Sigonius et Onuphrius Panuinius: locupletissimorum scriptorum testimoniis comprobantes, omnia deinceps cognomina dici, quæ post nomen gentilicium collocantur. Atque sic non tantum in huius P. Cornelii cognominibus censeri debet, quum vocatur SCIPIO AFRICANVS: sed idem in nepote etiam, L. Aemilii Paulli filio, valet; qui adoptatus a Publio, Africani maioris filio, dicitur P. Cornelius Scipio Africanus AEMILIANVS. Sed raro tria vsurparunt cognomina: rarissime autem quatuor, vt Q. Fabius MAXIMVS VERRVCOSSVS OVICVLA CVNCTATOR.

§. 6. Ex *prænominibus* alia a romanis, alia a finitimis populis frequentius vsurpata sunt. *Romana* sex et quadraginta numerat Onuphrius Panuinius: quæ sunt Agrippa, Ancus, Appius, Arruns, Aulus, Cæso, Caius, Cnæus, Cossus, Decimus, Denter, Drusius, Egerius, Faustus, Hostius, Iulus, Lar, Lucius, Mamercus, Ma-

marius, Manius, Marcus, Nero, Numa, Numerius, Opiter, Paullus, Postumus, Potitus, Proculus, Publius, Quintus, Remus, Romulus, Sertor, Seruius, Sextus, Spurius, Statius, Tiberius, Titus, Tullus, Vibus, Volero, Volusus, Vopiscus. Erant autem ex his alia frequentiore in vsu: alia contra minus vsitata. Ex minus vsitatis quædam, quum ante cognomina essent, post longum temporis interuallum prænominis officio functa sunt; vt Cossus, Drusus, Iulus, Nero, Paullus, Potitus et Volusus: quædam autem, quum ab initio essent prænomina, pro cognominibus aliquando sunt vsurpata; vt Agrippa, Denter, Faustus, Postumus, Proculus et Tullus. *Peregrina* sunt Aimilius, Allius, Attius, Auentinus, Faunus, Faustulus, Herennius, Latinus, Lucumo, Metius, Numitor, Octauius, Ouius, Petro, Picus, Pompo, Septimius, Tallus, Turnus, Tutor et similia.

§. 7. De romanis prænominibus hoc etiam obseruare vtiliter tirones possunt: alia eorum per compendium singulis tantum, alia binis, alia ternis litteris scribi solita fuisse. *A.* enim Aulus erat, *C.* Caius, *K.* Cæso, *D.* Decimus, *L.* Lucius, *M'.* Manius, *M.* Marcus, *N.* Numerius, *P.* Publius, *Q.* Quintus, *T.* Titus: *Ap.* Appius, *Cn.* Cnæus, *Op.* Opiter, *Sp.* Spurius, *Ti.* Tiberius: *Mam.* Mamercus, *Ser.* Seruius, *Sex.* Sextus, *Tul.* Tullus.

§. 8. *Gentilicia nomina* pæne innumera sunt: et

et fere omnia desinunt in *ius*, vt gentis origo deriuatione eiusmodi significetur. Sic *iulia* gens ab Iulo dicitur, Aeneæ filio; *aimilia*, ab Aimilo, Iuli filio; *nautia*, a Naute; *antonia*, ab Antone; quoniam hi earum gentium auctores erant. Pauca tantum excepta sunt, quæ in *us* terminantur: vt Peducæus, Poppæus et Norbanus. Nam quod Cæcina, Perperna et alia quædam non in *ius* desinunt: potius eorum nesciri nomina existimandum videtur; quam nomina gentilicia fuisse, quæ omnino cognomina fuerunt.

§. 9. Commemorandum autem hoc loco est, quid *gens* sit, a qua gentilicia nomina dicuntur: et qua ratione a *familia* differat. Nimirum illud inter vtramque interest, quod gens ad nomen, familia ad cognomen refertur. Quare illa quasi totum videtur continere, hæc quodam modo partem. Exempli gratia Cornelii omnes vnius esse gentis dicuntur, quia vno nomine continentur omnes. At vero partes huius gentis sunt plures, quæ ex cognominum uarietate distinctæ sunt et familiæ vocantur, vt Maluginenses, Cossi, Scipiones, Lentuli, Merulæ, Cinnæ, Sullæ, Dolabellæ. Hinc recte Festus gentem definit eam, quæ ex multis familiis conficiatur. Quæ autem ratio est inter gentem et familiam: eadem etiam est inter genus et stirpem, eademque porro inter gentiles et agnatos. Quemadmodum enim familia aut stirps nos propius attingit, quam gens aut genus: sic agna-

agnati propiores, quam gentiles. Agnati enim sunt eiusdem familiæ: gentiles eiusdem gentis, vel, vt Cicero tradit, eodem inter se nomine.

§. 10. De *cognominibus* iam ante quædam dicta sunt. Alia cognominandi ratio superest: a patris (interdum etiam ab aui vel proaui) prænomine; item a tribu, curia aut censu desumta. Sic apud Cic. *l.* VIII. *ep.* 8. *n.* 12. legimus: *Scribendo adfuerunt L. Domitius* Cn. filius *Ahenobarbus, Q. Cæcilius* Q. F. *Metellus Pius Scipio, L. Villius* L. F. Pomt. *Annalis, C. Septimius* T. F. Quirina; *C. Lucceius* C. F. Pup. *Hirrus, C. Scribonius* C. F. Pop. *Curio, L. Atteius* L. F. An. *Capito, M. Oppius* M. F. Terentina. Vbi *Pomtina, Quirina, Pupinia, Popilia, Aniensis, Terentina,* tribuum nomina sunt, sexto casu posita.

INDEX RERVM NOTABILIORVM.

A.

 depo-

 Gal-

inter-

musa

P.

ſena-

